

2/99

Institutionsbaserat familjearbete

Med familjen för förändring

Föräldraprojekt på särskilda
ungdomshem och LVM-hem
1995–1998

Projektledare
Martha Kesthely

MED FAMILJEN FÖR FÖRÄNDRING

Institutionsbaserat familjearbete

Föräldraprojekt på särskilda
ungdomshem och LVM-hem
1995–1998

Projektledare
Martha Kesthely

Författarpresentation

Martha Kesthely har lång erfarenhet av socialt behandlingsarbete. Hon har beteen-
devetenskaplig utbildning (fil. kand.), vidareutbildning i psykoterapi (steg 1) och tre-
årig familjeterapiutbildning. Hon har arbetat inom socialtjänsten, missbrukarvården
och inom den särskilda ungdomsvården. Under projektiden var hon tjänstledig från
sin tjänst som bitr. institutionschef.

Beställes genom Statens institutionsstyrelse SiS
Rapport nr 2/99
ISSN 1403-1558

EXKLAD

AB C O Ekblad & Co, Västervik 1999

Förord

En av de viktigaste uppgifterna för SiS är att utveckla behandlingsarbetets metoder. Det sker genom forskning där SiS som beställare och finansiär av relevant forskning från fristående forskare på universitet och högskolor kan få objektiva utvärderingar av verksamheten som underlag för kvalitetssäkring och metodutveckling. Det sker genom institutionsbaserat utvecklingsarbete i projektform, där etiskt försvarbara metodändringar prövas i det vardagliga arbetet.

”Föräldraprojekt på särskilda ungdomshem och LVM-hem” är ett sådant projekt. Det har genomförts i samarbete med Föräldraföreningen Mot Narkotika (FMN), Sveriges Invandrare Mot Narkotika (SIMON) och Hassela solidaritet. Projektet har till stor del finansierats av Arvsfondsdelegationen i Socialdepartementet.

När SiS startade sin verksamhet för fem år sedan stod det redan från början klart att institutionsarbete inte kan isoleras från samhället i övrigt. Föräldrar, syskon och andra i nätverket har mycket att bidra med i behandlingen. En institutionsbehandling ska förr eller senare övergå i ett så normalt liv som möjligt ute i samhället. Därför måste behandlingsarbetet på institution ta sikte på att så fort som möjligt koppla in den unges nätverk som en viktig länk i kedjan ut i samhället.

Föräldraprojektet har arbetat med frågan i tre år och startat processer som redan visat sig vara av stor betydelse för ett framgångsrikt behandlingsarbete. Denna slutrapport från projektet hoppas vi ska kunna bli något av en handbok i ämnet på SiS institutioner och hos andra som arbetar med institutionsbaserat behandlingsarbete.

Projektet har letts av Martha Kesthely på SiS, som är utbildad familjeterapeut med mångårig klinisk erfarenhet. Det är också hon som skrivit slutrapporten.

Sture Korpi
Generaldirektör SiS

Sammanfattning

Statens institutionsstyrelse, SiS och Allmänna Arvsfonden beviljade projektmedel för ett gemensamt treårigt projekt för att utveckla samverkan med föräldrar och nätverk samt med ideella föreningar på SiS institutioner. Projektet, "Föräldraprojekt på särskilda ungdomshem och LVM-hem", startade september 1995 och avslutades september 1998. Sex ungdomsinstitutioner, Vemyra ungdomshem, Brättegården, Eknäs, Högantorp, Skolhemmet i Perstorp och Öveds skolhem samt en LVM-institution, Fortunagården deltog. Även tre föräldraföreningar, Föräldraföreningen Mot Narkotika (FMN), Hassela solidaritet och Sveriges Invandrare Mot Narkotika (SIMON) tillfrågades.

Projektets syfte var att skapa förutsättningar att förebygga återfall i destruktivt beteende hos ungdomar på de särskilda ungdomshemmen genom att utveckla metoder för samarbete med deras föräldrar och få de närmast anhöriga delaktiga i behandlingsprocessen. Syftet var också att skapa förutsättningar för missbrukande kvinnor att kunna återta sitt föräldraskap med stöd och hjälp från sitt sociala nätverk. Genom att involvera föräldraföreningarna, skall föräldrar och nätverk få fortsatt stöd och hjälp, samt förstärkning till nätverket.

Rapportens syfte är att beskriva hur man har lyckats förverkliga projektets intentioner samt vilka förändringar projektet har lett till:

- på de inblandade institutionerna
- hos ungdomarna och deras föräldrar
- i samarbetet med föräldraföreningarna.

Förändringsarbetet presenteras i processbeskrivningarna och resultaten utvärderas genom intervjuer. Intervjuer gjordes med:

- projektansvariga och behandlingspersonal på "projektinstitutionerna"
- ungdomar och deras föräldrar
- socialsekreterare
- representanter från föräldraföreningarna.

Utvecklingen av institutionernas familje- och nätverksarbete samt institutionernas samverkan med föreningarna presenteras för varje institution. Intervjuer med ungdomar och föräldrar samt med behandlingspersonal och socialsekreterare beskrivs och analyseras i rapportens utvärderingsdel. Utvecklingen av samarbetet mellan institutioner och föreningar beskrivs även i en sammanhållen del. Slutligen diskuteras familje- och nätverksarbetets utveckling, resultat och processer samt föräldraföreningarnas roll i en avslutande diskussionsdel. Utifrån institutionernas arbetsbeskrivningar presenteras ett modellförslag till institutionellt familjearbete.

I slutrapportens utvärdering framkommer:

Trots att majoriteten av ungdomarna anger dålig kontakt med föräldrar och konflikter i hemmet som en bakomliggande orsak till placering, uppskattar de föräldrarnas närvaro på institutionen. De uppskattar speciellt att de får prata ut och att de lär sig att kommunicera med föräldrarna. Både föräldrar och ungdomar framhåller att genom att kunna prata med varandra förändras relationen mellan dem till det bättre. Föräldrarna är positiva till att medverka aktivt i behandlingen och att kontakten med ungdomarna inte bryts. De anser att de har blivit väl mottagna och respekterade av behandlingspersonalen. På de institutioner där föräldrar aktivt medverkat i behandlingen av sina barn, har ungdomarna i större utsträckning än genomsnittet av alla ungdomar inom LVU-vården, kunnat återvända hem efter placeringen. Föräldrarna har deltagit i och uppskattat gemensamma föräldraträffar på institutionerna. De har träffat föräldraföreningarnas representanter i olika sammanhang. Numera erbjuds föräldrarna av institutionen en stödperson från någon av föreningarna innan ungdomen skrivs ut. Föräldraföreningarnas inträde i institutionsvärlden har infört nya tankegångar angående engagemang, ideologi och människosyn. Mötet mellan institutionerna och föreningarna har inte varit friktionsfritt. Det professionella och det ideella förhållningssättet har haft sina kollisioner innan man kunde acceptera varandras olika roller och förutsättningar.

Behandlingspersonalen på institutionerna har uppskattat samarbetet med föräldrar och nätverk. De tycker att arbetet har blivit mera meningsfullt och målet för behandlingen tydligare. Ungdomarna har blivit lugnare, med färre rymningar och mindre våldsamheter när föräldrarna är involverade. På LVM-institutionen har vuxna missbrukande kvinnor fått större motivation till ett nyktert liv genom att institutionen har engagerat nätverket i behandlingen. Kvinnor som har försummat kontakten med sina barn vill med de anhörigas hjälp ta sin föräldraroll på allvar. Personalen anger att utbildning och handledning i familje- och nätverksarbete har varit till stort nytta i behandlingsarbetet.

Innehållsförteckning

Förord	3
Sammanfattning	4
Del 1	
Inledning	8
Behandlingsarbetets målsättning	8
Tvångslagen – kontra familjens ansvar	8
Föräldraprojektet	11
Syfte och målsättning	11
Urvalet	11
Teoretisk bakgrund	13
Familje- och nätverksarbete sätts i fokus	13
Historisk tillbakablick inom familjeterapin	14
Olika inriktningar	15
Familjeterapins utveckling i Sverige	18
Institutionernas intresse och familjerelationer	20
Del 2	
Projektet	23
Syfte och målsättning	23
Metoder	24
Projektorganisation	25
Föräldraföreningarna	29
Del 3	
Institutionerna – Presentation och processbeskrivning	32
<i>De särskilda ungdomshemmen (LVU)</i>	32
Vemyra ungdomshem	34
Brättegården	41
Eknäs	47
Skolhemmet i Perstorp	54
Öveds skolhem	59
Högantorps ungdomshem	63
<i>LVM-institutionen</i>	65
Fortunagården	67

Del 4	
Utvärdering	73
Syfte och metod	73
Redovisning av ungdoms- och föräldraintervjuer	73
Analys av ungdoms- och föräldraintervjuerna	85
Redovisning av intervjuer med vuxna klienter	90
Analys av klientintervjuerna	92
Sammanställning av behandlingspersonalens och socialtjänstens erfarenheter	93
Föräldraföreningarnas medverkan i projektet	95
Utvärdering av samarbetet med föräldraföreningarna	95
Del 5	
Slutdiskussion	101
Familje- och nätverksarbetet	101
Institutionerna	103
Projektansvariga	106
Personalgruppens engagemang	106
Vidareutbildning	107
Personalomsättning	108
Extern information	109
Efterverkningar	109
Erfarenheter av samarbetet med föräldraföreningarna	111
Del 6	
Förslag till modell	113
Egna reflektioner	115
Litteraturlista	117

Del I

Inledning

Behandlingsarbetets målsättning

Det var under 1994 som familje- och nätverksarbetets betydelse uppmärksammades inom Statens institutionsstyrelse, SiS. Från huvudkontoret bestämdes riktlinjer för att utveckla detta först och främst inom ungdomsvården men även inom LVM-vården. År 1994 skrev SiS FoU-enhet i sitt forskningsprogram om vård och behandling av ungdomar, att det är angeläget att utveckla och utvärdera olika modeller av familje- och nätverksarbete i kombination med institutionsvård. I SiS verksamhetsplan för 1996/97 nämns att: *"Liksom vid de särskilda ungdomshemmen skall familje- och nätverksarbetet utvecklas ytterligare. Det är angeläget att LVM-hemmen ytterligare utvecklar sin kompetens inom detta område."*

Under rubriken Etiska riktlinjer (sid 10–12) skriver SiS i sin verksamhetsplan 1999 att FNs konvention om barnets rätt är viktiga dokument som bör ligga till grund för SiS verksamhet. Bland annat rätten till en god och trygg omsorg, god hälsa, rätten att ha kontakt med sina anhöriga, rätten att få utbildning o s v anses viktiga principer som ska genomsyra institutionernas verksamhet. Det är särskilt viktigt att ovanstående principer efterlevs eftersom verksamheten regleras med tvångslagstiftning.

När det gäller barnets rätt till sin familj och till sina föräldrar, beskrivs det mera ingående i FNs barnkonvention. Där står bland annat: *"...för det barn som är skilt från den ena eller båda föräldrarna att regelbundet upprätthålla ett personligt förhållande till och direkt kontakt med båda föräldrarna, utom då detta strider mot barnets bästa"*.

Den svenska sociallagstiftningens princip är att vård skall ges under så normala förhållanden som möjligt. Även principerna om närhet, flexibilitet, kontinuitet, kontakter med familj och nätverk, kontakter med sin närmiljö skall i möjligaste mån beaktas. Tvång skall endast användas i undantagsfall och så snart det är möjligt skall vården ges i frivilliga former.

Tvångslagen – kontra familjens ansvar

När det gäller att arbeta med ungdomar och vuxna som är tvångsomhändertagna och är placerade på institution, kan behandlarna ställas inför kontroversiella frågor. Det gäller speciellt ungdomar som är placerade enligt §§ 6 och 3 LVU. Ett omedelbart omhändertagande enligt § 6 LVU innebär placering utanför hemmet. Det är socialnämnden som bestämmer hur vården skall ordnas och var den unge skall vistas (§ 11 LVU). Nämnden i likhet med föräldrarna vidtar åtgärder som rör den unges personliga förhållanden. Det tilläggs sedan att det bör ske i samråd med föräldrarna om för-

hållandena medger. Det innebär att det tillfälliga ansvaret över vården av den unge, inte får leda till att föräldrarna fräntas allt inflytande.

I samband med placering på särskilda ungdomshem finns det ytterligare inskränkningar som regleras i lagen (§ 14 LVU). När det däremot gäller umgänget med föräldrar och andra vårdnadshavare skall behovet så långt som möjligt tillgodoses. Det innebär att föreligger inga speciella förhållanden som inskränker föräldrarnas umgänge, åligger det de särskilda ungdomshemmen att skapa sådana förutsättningar att relationerna upprätthålls och även utvecklas.

Har behandlingspersonalen bra förutsättningar att under sådana förhållanden samverka med föräldrar och nätverk? Har föräldrar sin förmåga kvar att kunna samarbeta med en institution för ungdomens bästa? Har de förtroendet kvar för att samhället vill ordna det bästa för deras barn? Känner de sig diskvalificerade och ställde åt sidan? Kan de räkna med att få hjälp även för sin egen del? Kan dessa föräldrar under sådana omständigheter vara till hjälp för sina barn?

Det är frågor som är svåra att besvara. Den följande projektutvärderingen visar att goda förutsättningar ofta handlar om respekt, synsättet på föräldrar, förhållningssätt och arbetssätt samt en genomgående acceptans på institutionen för att samverka med föräldrar och nätverk.

I behandlingssammanhang har erfarenheter visat att samarbete med föräldrar och nätverk är ett framgångsrikt sätt att lösa människors svårigheter. I och med familjens medverkan förebygger man kommunikations- och kontaktsvårigheter, manipulation, missförstånd o s v. Behandlarna får en direkt och mångsidig information om familjemedlemmars interaktion, deras sätt att lösa problem, ta hänsyn, att relatera till varandra och till sin omgivning. Utelämnas föräldrarna från behandlingsarbetet med deras barn, har de mest värdefulla samarbetsparterna och viktigaste kunskapskällorna gått förlorade.

Samma frågor fast tvärtom dyker upp när vuxna missbrukare omhändertas och placeras för LVM-vård. Många av de kvinnor som placeras är själva mödrar med omhändertagna barn som de har förlorat kontakten med. Många har gett upp hoppet om återförening. En återaktualisering av föräldraskapet, återtagandet av gamla familjekontakter och minnen väcker stor ångest. Skuld känslor och svikna löften gör nätverksträffar hotfulla för klienterna om de inte känner trygghet och tillit till de personer som initierar sådana möten och kontakter.

Många föräldrar upplever att deras föräldraroll ifrågasätts. Myndigheter som socialtjänsten, tvekar ofta att ställa krav på föräldrar. Ofta är det föräldrar med egna sociala problem som oftare än andra riskerar att deras barn får sociala problem. Man vill inte belasta föräldrarna ytterligare. Forskningen har visat att föräldrarnas sätt att utöva sin föräldraroll har stor betydelse för barnens brottsaktivitet i tonåren och för deras sociala anpassning senare i livet (Sarnecki, 1986, 1994). Det är utan tvekan att föräldrarna är en stor resurs som samhället har för att påverka inte bara ungdomsbrottsligheten men också barn och ungdomars sociala anpassning. Föräldrar som har

svårt att klara sitt eget liv och hälsa på grund av destruktiv livsföring har ännu svårare att hitta mening i ett engagemang kring barn som de ändå tror är förlorade.

Följande fallbeskrivning illustrerar hur föräldraarbete på en ungdomsinstitution kan utvecklas och vilken betydelse det kan få:

När Ante (fingerat namn) kom till institutionen var han trött och på dåligt humör. Han kom med polistransport från häktet. Han hade inte sovit på två dygn och hade levt ett kringflackande liv på gatan. Han hade varit efterlyst sedan två veckor och varit på rymmen från sitt senaste familjehem. Det var ingen nyhet för honom att komma till en institution. Det hade han varit med om förr! Hans liv bestod av många placeringar redan från barndomen, hans kontakt med föräldrarna bröts väldigt tidigt, även om de träffades då och då. Hans mamma missbrukade och de träffades emellanåt. Han hade inte sett sin mamma nykter på flera år. Det var mest Ante som sökte upp henne för att se om allting stod rätt till. Ibland var hon i väldigt "dåligt skick" och han kunde knappt prata med henne. Ante trodde att hon hade givit upp, och det gjorde honom extra orolig.

Det känslomässiga bandet var fullt av stora hål, men tankarna och önskan efter far och mor fanns kvar. Hans oro för mamman var ständigt återkommande. Han visste att han snart skulle hitta en utväg även från denna institution och det gjorde han. Han lyckades rymma andra dagen och åkte hem till sin mamma. Hon behövde hjälp och han ringde till sin moster. Han hade otur, polisen hittade honom snabbt. Tre gånger upprepades samma procedur. Till slut ingrep institutionen. De kontaktede hans moster och socialtjänsten. Hans kontaktpersoner ville att mamman skulle delta i behandlingen. Det verkade svårt och han trodde aldrig att det skulle lyckas. Men det lyckades. Mamman kom till institutionen efter att socialsekreteraren skickat henne till en veckas avgiftning. Kontakten med socialsekreteraren intensifierades och hon övertalade mamman att flytta till institutionens "föräldralägenhet". Ante kunde komma till ro. Mamman stannade kvar trots alla farhågor och bodde flera veckor på institutionen. Hon fick bra kontakt med behandlingspersonalen. Kontakten med Ante förändrades. Han började protestera lite när mamman som aldrig tidigare visat något större engagemang plötsligt började agera mamma.

De fick tid att prata med varandra. Behandlingspersonalen fanns till hands och det förekom regelbundna samtal med kontaktpersonerna. De pratade om framtiden, om möjligheter och resurser. Mamman tog efter uppmuntran av kontaktpersonerna kontakt med släkten och bjöd till en nätverksträff. Ante njöt av denna utveckling. Han blev gladare, aktivare och började planera för framtiden. De talade om en rehabilitering där även mamma ingick. Hon skulle också få ändra sitt liv. Efter en månad kontaktade Ante sin far som han inte hade träffat på flera år. Pappan kom på besök med sin nya sambo och det pratades länge. Allting var inte frid och fröjd men besöket var viktigt. De åtta veckorna på institutionen blev en aktiv tid för både Ante och hans mamma. De fick en plattform, till en viss del isolerad från omvärlden, att utgå ifrån och befriades under tiden från olika frestelser. Mammans deltagande gav en

mängd information till utredningsarbetet. Även kontakten med den övriga släkten kom igång. I det här fallet var omhändertagandet en garanti för att fullfölja det gemensamma arbetet och hålla Ante kvar på institutionen. Han fick komma till ro och blev intresserad och delaktig i sin framtid.

I Antes fall hade modern sedan länge accepterat att sonen blivit "samhällets barn". Hon var beroende av socialtjänstens olika vårdformer och fann inga andra alternativ. För henne var ett vanligt liv utom räckhåll. Ante däremot hade sina drömmar om ett vanligare liv kvar och han var ständigt orolig för mammans hälsa. Han gjorde allt för att "strula" till det för sig, men hans utsvävningar slutade ofta i moderns lägenhet.

Det var en komplicerad historia. Det gick naturligtvis inte till så enkelt som det beskrivs här, men det upplevdes viktigt och meningsfullt. Den tid som Ante fick tillbringa med sin nyktra mamma var en ny upplevelse för honom men också för modern. Mamman behandlades med respekt av alla på institutionen och det gav henne ny styrka att gå vidare. Hur det går för Ante och hans mor i dag, vet vi inte. Förhoppningsvis har institutionsvistelsen satt sina spår på ett positivt sätt.

Föräldraprojektet

Syfte och målsättning

Projektets övergripande syfte var att skapa förutsättningar att förebygga återfall i destruktivt och kriminellt beteende hos ungdomar på särskilda ungdomshem genom att utveckla metoder för samarbete mellan ungdomar, föräldrar och behandlingspersonal. En viktig del i projektet var att få de närmast anhöriga delaktiga i behandlingsprocessen. Syftet var också att skapa förutsättningar för missbrukande kvinnor att kunna återta sitt föräldraskap med stöd och hjälp från sitt sociala nätverk.

Målsättningen var att föräldrarnas och nätverkets medverkan på institutionerna ska bli ett naturligt inslag och att samarbetet mellan föräldrar, mellan föräldrar och ungdomar samt mellan nätverk och vuxna klienter, skall kunna fortsätta även efter utskrivning från institutionen.

Genom en väl genomtänkt föräldrautbildning samt genom att involvera föräldraorganisationerna FMN, Hassela solidaritet och SIMON, skall föräldrar och nätverk kunna få fortsatt stöd och hjälp. Därmed utökas familjens och klientens nätverk, ungdomarna och deras familjer erbjuds nya möjligheter till fortsatt utveckling och missbrukande kvinnor får fortsatt stöd i sitt föräldraskap.

Under projektets gång flyttades tyngdpunkten mer på familje- och nätverksarbete för enskilda ungdomar och klienter än på föräldraträffar och föräldrautbildning. Detta presenteras ingående under Del 2.

Urvalet

"Föräldraprojektet inom den särskilda ungdomsvården och LVM-vården" startade den 1 september 1995 med deltagande av fem ungdomsinstitutioner och en LVM-

institution. Valet av institutionerna påverkades av att helst varje region (SiS institutioner var då indelade i fem regioner) skulle representeras av en institution. Förutsättningen var att det fanns vilja och intresse att utveckla och utöka kontakter med föräldrar och nätverk. Institutionerna tillfrågades och institutionschefen bestämde vilken avdelning/avdelningar som skulle delta från institutionen. Samtliga tillfrågade institutioner tackade ja till medverkan. Föräldraprojektet samlade flera institutioner kring ett och samma tema och man förutsatte samarbete institutionerna emellan. SiS bjöd in även tre föräldraföreningar, FMN, Hassela Solidaritet och SIMON till ett samarbete med institutionerna. Det var ovanligt att ideella föreningar deltog i en professionell verksamhet som tvångsvården. Föräldraföreningarna valdes ut med tanke på deras målgrupp, ideologi och etablering i samhället. Närmare presentation om föräldraföreningarna finns under Del 2.

Följande institutioner blev deltagare i projektet:

LVU

Vemyra ungdomshem, Brättegården, Eknäs, Skolhemmet i Perstorp, (Högantorp) och senare Öveds skolhem

LVM

Fortunagården

Följande föräldraföreningar knöts till projektet:

Hassela solidaritet,

Föräldrar Mot Narkotika, FMN och

Sveriges Invandrare Mot Narkotika, SIMON.

Från varje institution deltog en eller två avdelningar. Samtliga avdelningar är behandlingsavdelningar utom akut- och utredningshemmet Högantorp som lämnade projektet under det första året. Skolhemmet i Perstorp och Öveds skolhem som var självständiga institutioner i projektets början är nu avdelningar till Utredningshemmet Hässleholm resp till Råby ungdomshem. På Vemyra, Brättegården och Öved placeras enbart flickor. Från Vemyra deltog en avdelning, från Brättegården likaså. Från Eknäs deltog två avdelningar där man i huvudsak placerar pojkar. Det är likadant på Skolhemmet i Perstorp. Sammanfattningsvis var det tre avdelningar enbart för flickor och tre i huvudsak för pojkar. Avdelningar och institutioner har genomgått mindre och större förändringar under projektets gång. Under projektiden har sammanlagt 112 ungdomar varit inskrivna på de ovannämnda avdelningarna.

På LVM-sidan valdes en institution, Fortunagården. En öppen avdelning, där yngre kvinnor placeras, deltog i projektet. Sammanlagt har 42 kvinnor varit inskrivna under projektiden.

Teoretisk bakgrund

Familje- och nätverksarbete sätts i fokus

I och med att projektarbetet startade, påbörjades diskussioner i projektgruppen om behandlingsarbetets målsättning och innehåll. Dessa behandlingsideologiska funderingar handlade mest om föräldrarnas roll i institutionens arbete samt deras lämplighet som föräldrar. Allt fler undersökningar pekar åt det hållet att problem i föräldrollen är en bärande orsak till att barn blir olyckliga och aggressiva (Graff, 1996). Att barnen har rätt till sina föräldrar, familj och nätverk för att växa upp under trygga förhållanden är inte alltid en okomplicerad rättighet. Föräldrars levnadssätt kan inverka negativt och ibland vara livsfarligt för ett barns hälsa och utveckling. Missbruk, psykisk ohälsa, sexuella övergrepp, våld och misshandel, traumatiska upplevelser från krig och flykt sätter sina spår och påverkar ett barns förutsättningar till ett bra liv. Erfarenheterna säger dock att efter en försvunnen mamma eller en länge frånvarande pappa kan man längta livet ut! Kan det vara så att föräldrar som på grund av olika händelser har försummat sina barn ändå är betydelsefulla som föräldrar? Guy Corneau, jungiansk analytiker från Canada, säger bland annat att en pojke vars far har lämnat honom, kommer antingen att idealisera fadern eller söka efter ett idealiskt faderssubstitut. Han blir så förblindad av sin längtan att han omöjligt kan bedöma den fadersfigur han väljer vilket kommer att leda till nya besvikelser (Corneau, 1991).

Relationer som finns omkring barn, ungdomar och vuxna kan vara många och av skiftande karaktär. Vuxna missbrukare är ofta helt isolerade från "goda" relationer. Familj, släkt och gamla vänner orkar inte längre att bry sig, kvar finns bara det destruktiva nätverket, "missbrukskompisarna" eller en missbrukande partner.

Övertygelsen om att familj och nätverk är viktiga i behandlingssammanhang leder inte automatiskt till att ungdomen eller den missbrukande kvinnan kommer att anpassa sig till samhällets normer och förväntningar, eller ens bli lyckligare om vi involverar familj och nätverk i behandlingen. Däremot kan de klara sig bättre med familjens och nätverkets aktiva medverkan och stöd. Utan dessa viktiga relationer har behandlingen mindre chans att lyckas och ännu svårare att bli bestående och ge en långvarig effekt.

Forskningen inom familjeterapiområdet är inte speciellt omfattande när det gäller institutionsbehandling och familjearbete. Det finns för lite forskning som visar sambandet mellan familjeterapins effekter och graden av förändring samt om förändringar under behandlingen har lett till återanpassning i samhället. Det finns däremot flera undersökningar som visar att familjens och nätverkets inblandning i behandlingen har haft en återhållande effekt på till exempel återfall i kriminalitet eller annat destruktivt beteende. Det visar också att ungdomar och klienter har klarat sig bättre från droger och annat destruktivt beteende när de hade bra kontakt med familj och nätverk under behandlingen och efter utskrivningen från institutionen (Sarnecki m fl, 1996, Levin, 1997, Gerdner, 1998). Man har mätt bland annat återfallsfrekvensen inom

Funktionell Familjeterapi samt Multisystemisk Familjeterapi. Det har visat sig att återfallsfrekvensen är betydligt lägre än i en motsvarande grupp utan familjebehandling. Av de behandlade har en fjärdedel fått återfall med FFT mot hälften i kontrollgruppen (Cederblad & Hansson, 1989).

Samarbete med föräldrar och nätverk finns på olika nivåer inom vård och behandling. Från sociala stödkontakter, miljöterapeutiskt familjearbete, strukturerade familjesamtal till regelrätt familjeterapi beroende på behov och behandlarnas kompetens. Olika typer av familjearbete kan komplettera varandra. Familjeterapi är ingen metod, det är ett synsätt på livsproblem och förändring. Det är det systemteoretiska synsättet som har dominerat det familjeterapeutiska fältet. Nedan presenteras systemteorins grundbegrepp och några av de familjeterapeutiska skolor som växte fram, vidareutvecklades och fortfarande vidareutvecklas.

Vad säger familjeterapins olika inriktningar, har familjebehandling varit framgångsrik? Har de olika inriktningar som utvecklats funnit sin funktion inom vård och behandling?

Historisk tillbakablick inom familjeterapi

Familjeterapins födelse

Familje- och nätverksarbetet, familjeterapin, har en förhållandevis kort historia. Det finns inga djupt rotade traditioner eller ”dogmer” som styr den metodologiska utvecklingen. Denna traditionslöshet har lett till en mångfald av skolor och inriktningar inom familjebehandlingen. Familjeterapin är en kreativ behandlingsform i ständig utveckling och i ständig självrannsakan. Tankegångarna som hämtades från Gregory Bateson och Don Jackson (Bateson, 1976, Jackson 1965) och deras kollegor, samt konstruktivisterna (Watzlawick, 1984) påverkar än i dag tankegångarna inom familjeterapin.

Psykoterapin börjar intressera sig för familjen

Det systemteoretiska synsättet uppmärksammades under 1950 talet inom psykoterapin mest genom G. Batesons teorier (G. Bateson, 1972). G. Bateson och hans kollegor implementerade och översatte begrepp från systemteorin till psykopatologins område. Deras cybernetiska förklaring av hur individens beteende och symtom hörde ihop med familjesystemet blev ett viktigt bidrag till familjeterapins utveckling. Det blev grunden till ett synsätt och förhållningssätt som inkluderade föräldrar och nätverk i det psykoterapeutiska behandlingsarbetet. Familjeterapin är egentligen framvuxen ur psykoanalysen, i samband med att några psykoanalytiker, bl a Nathan Ackerman och Salvador Minuchin började behandla schizofrena patienter med föräldrars medverkan och nådde förvånansvärt bra resultat (Lundsby m fl, 1982). Arbetssättet uppmärksammades av både psykologer, socialantropologer och psykiatriker som bildade egna arbetsgrupper med viss skillnad på fokus och terapeutens förhållningssätt till sina patienter och deras familjer.

Flera skolor bildas med olika synsätt

Familjeterapin växte fram som en självklar behandlingsmetod i USA under 1950- och 60-talen och olika skolor bildades under årtionden som följde. För oss nu kända namn gjorde sina första trevanden under dessa årtionden och tyckte sig så småningom ha funnit det de sökte. Carl Whitaker, Walter Kempler, J. Haley, Virginia Satir, Martin Kirschenbaum, Böszörményi-Nagy, Steve de Shazer, Harold A. Goolishian, Harlene Anderson med flera bildade olika skolor utifrån existentiellt, kommunikationsteoretiskt, strukturellt, strategiskt, lösningsfokuserat och konstruktivistiskt synsätt. Konstruktivism och social konstruktivism utvecklade det systemiska tänkandet med att ta det multiversa (multipla verkligheter) på allvar. Förutom något skilda förhållningssätt skilde sig skolorna också i fråga om sättet att kommunicera och hur de organiserade terapin.

Familjeterapins framfart

Utvecklingen fortsatte på 1970- och 80-talen, familjeterapin som arbetsmodell väckte nyfikenhet både i Europa, Sydamerika, Australien, Nya Zeeland och behovet för egna modeller var stort. Milanoskolan bildades i Italien och satte stor prägel på familjeterapins utveckling i Europa. Dess kontakter med USA, främst med Mental Research Institute i Palo Alto resulterade i att de bildade sin egen arbetsmodell. M. Palazzoli, G. Chiccin, L. Boscolo, Andolfi blev namn som återigen ställde gamla begrepp på ända. System, i det här fallet familjen, ansågs vara i ständig utveckling i stället för homeostas. De utarbetade en komplex modell med interventionen som motparadox så att familjen blev fri att förändra sig. Motparadoxens uppgift var att omintetgöra den patogena dubbelbindningen. De har hittat sina grundläggande begrepp från systemteorin, cybernetiken och informationsteorin (Karl Tomm, 1989).

Olika inriktningar

Några familjeterapeutiska modeller har visat sig vara mera framgångsrika än andra när det gäller att behandla familjer med svår social problematik med inslag av missbruk och kriminalitet. Nedan presenteras några modeller som används mer eller mindre i sådana sammanhang.

Den strukturella familjeterapin

Salvador Minuchin öppnade sitt familjecenter i New York under 1970-talet för att ta emot socialt utslagna familjer. Centret lever kvar och har blivit ett centrum för konsultation och utbildning i strukturell familjeterapi. Den kliniska verksamheten har fortskridit och har genomgått stora förändringar för att passa för de grupper som behöver hjälp. Minuchin är fortfarande en aktiv och stor aktör på familjeterapins scen.

Den strukturella familjeterapin fokuserar på familjens struktur och förändringsarbetet är koncentrerat på det dysfunktionella familjesystemet. Terapeuten deltar aktivt

i det terapeutiska arbetet och har en styrande roll (expertroll, aktivt samgående). Terapin har en klar målsättning. Man använder bland annat det förflutna i nuet, det vill säga tidigare händelser för att tydliggöra den dysfunktionella familjestrukturen. Terapeuten uppmanar familjemedlemmarna att beskriva och iscensätta olika funktioner i familjesystemet, t ex föräldra- och barndelssystemets funktion och organisation samt hur familjen har byggt upp sin struktur som familj. Samtidigt observerar terapeuten familjens interaktion i terapirummet. Terapeuten tolkar sedan utifrån rätt och fel i förhållande till den sk normalfamiljen och hjälper familjen att omorganisera sig. Minuchin kallar tolkningarna terapeutens "arbetshypoteser" som är föränderliga under terapins gång (Minuchin, 1992, 1997, 1998). Minuchin har skrivit flera böcker om den strukturella familjeterapins teori och arbetssätt.

Det lösningsfokuserade synsättet

Den lösningsfokuserade modellen har sina rötter i psykoanalytisk korttidsterapi. Milton H. Eriksson, amerikansk psykiater och psykoanalytiker är en föregångare i modern korttidsterapi. Han skriver följande: *"Den som underkastar sig psykoterapi, vill inte primärt få upplysning om det oföränderliga förflutna utan söker hjälp därför att han lider av det närvarande och vill försöka gestalta framtiden bättre.*

Vart den nödvändiga förändringen leder och hur omfattande den måste bli, vet när allt kommer omkring varken patienten själv eller terapeuten. Det enda man vet är att en förändring av den aktuella situationen är nödvändig, och när en förändring väl har inträtt leder det till andra mindre förändringar, vilka i sin tur får ännu fler och större verkningar till följd" (Milton Eriksson, 1968). Milton Erikssons tankar och analyser har varit en inspirationskälla för den lösningsfokuserade modellens utveckling och utformning.

För att finna det bästa förhållningssättet och de bästa möjliga lösningarna till förändring utvecklade Korttidsterapiteamet från Palo Alto i USA Milton Erikssons tankegångar. Ben Furman och Tapani Ahola (1993), inspirerade av Korttidsterapiteamet, Steve de Shazer, John Fryckman, Carlos Sluzki, Lynn Hoffman med flera, utarbetade en speciell lösningsfokuserad arbetsmodell efter flera års sökande. Den sätter lyhörddhet inför klienten/familjen/nätverket i fokus. Terapeuterna träffar de för klienten viktiga personerna och de lyfter fram det positiva resursstarka i sammanhanget samt betonar betydelsen av det. De positiva omformuleringar de använder öppnar nya möjligheter i det terapeutiska arbetet. Ett barn med MBD kan t ex också ha MBC, vilket betyder Maximal Brain Capacity. De använder också paradoxer, metaforer, allegorier och humor för att belysa svårigheternas andra sida, för att försöka göra det omöjliga möjligt. Terapeuterna är aktiva, samtalet styrs i riktning mot framtiden, "mirakelfrågan" används för att locka fram drömmar och kreativa tankar.

Terapeuterna ställer frågor av typen:

"Vad skulle du vilja göra om din man slutade resa så mycket och hade tid att ta hand om barnen så att du också fick lite fritid för egen del?"

"Om ditt barn slutade med att bråka och slåss och din fru inte behövde sitta med honom i skolan, hur skulle det påverka er familj?"

Det lösningsfokuserade arbetssättet används både inom psykiatri och öppenvården tex inom missbruksvården (Harry Korman, 1994) med goda resultat.

Det systemiska synsättet med reflekterande team

Det systemiska synsättet blev till slut mest tilltalande för de skandinaviska länderna och utifrån det utvecklades nya idéer. Psykiater och professor Tom Andersen vid Institutt för samfunnsmedicin på universitetet i Tromsø i Norge utvecklade en speciell modell utifrån systemisk familjeterapi. I mitten av 80-talet hittade han och hans team fram till de konstruktivistiska tankarna. Arbetsmodellen med reflekterande team är framvuxen i mötet mellan konstruktivistiska och systemiska teorier. Hans bok "Reflekterande processer" utkom 1995 och fick internationell uppmärksamhet. Tom Andersen lyfter fram det reflekterande teamets och den reflekterande positionens betydelse i samtalet och använder envägsspegel som verktyg både för familjen och terapeuten ("samtal – och samtal om samtalen"). Han betonar den öppna kommunikationens värde utifrån cybernetik av andra ordningen och refererar till Batesons berömda uttalande: "Information är en skillnad som innebär en skillnad" (Schöjdt & Egeland, 1994). Jaakko Seikkula som arbetar med psykiatriska patienter i Finland, är inne på samma linje i sin bok "Öppna Samtal" (1996). De intensiva, mångsidiga och engagerande processerna i familjesamtalen visade sig vara speciellt användbara när familjerna kom från långa avstånd och samtalen var glesa.

Familjeterapeuterna Mikael White från Australien och David Epston från Nya Zeeland söker också nya vägar inom den systemiska terapin. De använder "externalisering", ett terapeutiskt förhållningssätt. Terapeuten lyfter problemet åt sidan och befriar därmed familjen från ett problemdominerat tillstånd. Man ger problemet ett namn och olika egenskaper. Enligt dem består människors problem ofta av att deras egna berättelser och historier inte stämmer överens med andra människors historier om dem. Tex en familj som anser sig vara generös och hjälpsam, kan uppfattas av andra som gränslös och dum. Det gäller att skapa en ny berättelse där man inte låter sig domineras av problemen (White, 1995). Narrative familjeterapi används i kombination med andra modeller och används även att rekonstruera livshistorier. Wenche Seltzer norsk barnpsykiater och leg. psykoterapeut från Oslo, har använt den narrativa modellen inom barnpsykiatri (Seltzer, 1996).

Funktionell familjeterapi

Den funktionella familjeterapin (FFT) är en av en rad andra modeller som utarbetats i USA. FFT utvecklades redan 1968 av James Alexander och Bruce Parson, University of Utah i Salt Lake City, USA, för att behandla asociala ungdomar och deras familjer. Funktionella familjeterapin har nu införts i Sverige av Kjell Hansson, BUP

Lunds universitet, och en första utbildning anordnades i Lund under hösten 1997 med prof. James Alexander som utbildare.

Metoden bygger på en kombination av kommunikationsteori, systemteori och beteendeterapi. Det används en serie familjesamtal för att hjälpa familjen med att kunna samtala med varandra, att kunna visa känslor, hitta sätt att lösa problem och förstå det avvikande beteendets betydelse för familjen.

Multidimensional Treatment Foster Care

Det finns en speciell föräldrautbildning som kan knytas till FFT (P. Chamberlain, Oregon social learning center, USA). "Multidimensional Treatment Foster Care" som modellen kallas, lär osäkra föräldrar, familjehemsföräldrar och andra vuxna att med konsekvenspedagogik, positiv förstärkning och med hjälp av ett belöningsystem handleda och fostra barn och ungdomar, som har speciella behov av klara gränser och budskap. Föräldrarna lär sig att umgås med sina barn i olika situationer, de lär sig att använda positiva omformuleringar och att hantera konfliktsituationer. Föräldrarna träffar varandra och utbyter erfarenheter, de lär av varandras misstag och framgångar. Metoden har använts framgångsrikt med kriminella ungdomar och deras föräldrar samt med institutionsplacerade ungdomar och deras familjer. I metoden ingår starkt samarbete med skolan och andra myndigheter (Blueprints, Book eight, University of Colorado, 1998).

Familjeterapins utveckling i Sverige

Efter att Virginia Satir introducerade familjeterapin i Sverige för ca 30 år sedan blev nyfikenheten för familjeterapifältet omfattande och flera utbildare från USA (Minuchin, Manocchio, Kempler etc.) anordnade utbildningar för blivande familjeterapeuter. När familjeterapin blev "rumsren" i Sverige under 1970–80-talen användes familjebehandling först som en alternativ behandlingsform, främst inom barn- och ungdomspsykiatrin. Man testade och jämförde familjebehandlingens effekter vid olika typer av symtom. Det finns en sammanställning om dessa erfarenheter. Hansson och Sundelin har sammanställt erfarenheterna 1995.

Familjeterapins mångfald är tydlig i Sverige. Universiteten har sökt inspiration på olika sätt och i olika inriktningar. I Lund, där Marianne Cederblad och Kjell Hansson haft stort inflytande, har kontakterna med USA varit betydelsefulla. De har bl a infört ett salutogent perspektiv i det barnpsykiatriska behandlingsarbetet i Lund som kopplas ihop med att familjer erbjuds Funktionell Familjeterapi (FFT) i introduktionsskedet. En modell som utvecklades vid universitetet i Utah, USA (FFT, Alexander, Parson, 1982).

Salutogen miljöterapi fokuserar på hälsobringande faktorer s k skyddande faktorer hos människan och den används konkret i behandlingsarbetet. Antonovsky, medicinsk sociolog och professor från Israel, säger att motståndskraften mot livets påfrestningar beror på vår känsla av sammanhang, på vilket sätt vi upplever tillvaron

som meningsfull, begriplig och hanterbar (Antonovsky, 1979, 1987). Barn och ungdomspsykiatriska institutionen har också bidragit med egen forskning inom det salutogena området (Cederblad, 1993, Hansson & Cederblad, 1996).

Familjeterapeuterna i Stockholm har haft återkommande kontakter med Milano-skolan (Chiccin och Boscolo). De har medverkat i systemisk familjeterapiutbildning för blivande familjeterapeuter (BAM-utbildningen). De har också erbjudit utbildningssessioner samt direktkonsultation i Milano, där terapeuter från hela världen kunde samlas. Den systemiska modellen utvecklas ständigt, systemisk terapi är egentligen ingen entydig modell eller metod. Den har fått en egen internationell riktning under 1980-talet och har en central plats inom det familjeterapeutiska fältet. Det finns speciellt framtagna tillämpningar på olika håll som en vidareutveckling av "Milanomodellen".

Från behandlingshåll (bl a från SiS institutioner) har det tagits kontakter med England och USA (Goldstein, 1997) i sökandet efter nya behandlingsmodeller för unga kriminella. Det finns utvecklade kognitiva arbetsmetoder för unga kriminella i grupp. Föräldrarnas medverkan är inte riktigt klar ännu. Den multisystemiska modellen kan eventuellt användas som ett komplement (Blueprints, Book six, 1998). Även Nya Zeeland haft sitt inflytande med familjerådslag och medling. Familjerådslag används nu i preventivt syfte på flera håll inom socialtjänsten.

I Sverige har flera läroböcker i familjeterapi skrivits. Marianne Cederblad, Björn Wrangsjö, Kjell Hansson, Harry Korman, Martin Söderkvist, Mirijam Runefors, Magnus Ringborg, Erik Graffman, Göran Sandell är några av de namn som har varit aktuella på bokmarknaden, också med egna publiceringar grundade på olika projekt.

Socialtjänsten uppmärksammar familjeterapin

Familjer som var i behov av psykoterapeutisk hjälp under 1960- och 70-talen, blev ofta hänvisade till individuella vårdalternativ i öppenvården. Småbarnsföräldrar, tonårsföräldrar eller unga ensamstående mammor som behövde en snabb och regelbunden kontakt, hänvisades ofta till kommunens Psykiska Barn- och Ungdomsvård (PBU). PBU-mottagningarnas tradition inom det psykoterapeutiska arbetet varierade kraftigt. Många barn och tonåringar gick i individualterapi. Några PBU mottagningar blev senare banbrytare i att arbeta med hela familjer (ref. Geza Patkay, Hallunda PBU).

I början av 1980-talet blev socialtjänsten medveten om familjebehandlingens betydelse och började så småningom använda strukturerade familjesamtal i sitt förebyggande psykosociala behandlingsarbete. I dag finns flera socialdistrikt med egna familjebehandlingsteam med anställda familjeterapeuter som arbetar i öppenvården.

Banbrytande försök av en speciell verksamhet inom socialtjänsten

Barnbyn Skå som öppnades 1947 för "de svåraste problembarnen i Stockholm" övergick under mitten av 1970-talet till att arbeta med hela familjer. Man använde en

blandning av pedagogiskt arbete, psykosocialt behandlingsarbete med psykodynamiska och miljöterapeutiska inslag (Lorentzon, 1991). Det fanns familjebehandling, psykoterapeutiska samtal, däremot mig veterligen inget strukturerat familjeterapeutiskt behandlingsarbete enligt ett systemteoretiskt förhållningssätt. Beskrivningarna är många (Lorentzon, 1994, Sven Hessle, 1995, 1997). Den senaste utvärderingen är under arbete och presenterades på en konferens om Barnby Skå hösten 1997 i Stockholm.

Familjeterapins plats inom institutionsvården

Institutionsvården av ungdomar var betydligt eftersatt när det gäller att arbeta med hela familjen. Föräldrarnas inblandning i institutionernas arbete bestod av enstaka besök samt strukturerade möten ofta tillsammans med socialtjänsten. Kontakten med föräldrarna har varit distanserad och reglerad, anpassad till institutionens traditioner och regler. Intresset för att utveckla närmare kontakt med ungdomarnas föräldrar och nätverk, väcktes hos behandlingspersonalen under 1990-talet. Behovet av familjearbete signalerades också från socialtjänsten som hade positiva erfarenheter av familje- och nätverksarbete.

Institutionernas intresse och familjerelationer

Intresset från institutionerna

Under våren 1995 påbörjade Malin Åkerström vid Sociologiska institutionen, Lunds universitet, en undersökning om LVU-institutionernas förhållande till familje- och nätverksarbete. Undersökningen kallas "Inkorporeringen av anhöriga i behandlingsarbetet". En sammanställning 1998, visade att cirka 85% av institutionerna är positiva till familjekontakter och att cirka 25% bedriver någon form av familjearbete. Alla institutioner har kontakt med föräldrar, men oftast är det begränsat till att föräldrarna har möjlighet att besöka sina barn på institutionen om inget hinder föreligger enligt § 14 LVU.

Dokumentationen angående de särskilda ungdomshemmens föräldra- och nätverksarbete är knapphändig. Enstaka rapporter från institutionerna själva finns tillgängliga, men ingen samlad dokumentation. 1997 gjordes en sammanställning av LVU-institutionernas familje- och nätverksarbete (Kesthely, 1997). Där uppger 22 institutioner av 34 att de har någon typ av familje- och nätverksarbete i sin utredning och behandling. Dessutom var 6 institutioner intresserade av att utveckla föräldrarbete på sina institutioner. Familje- och nätverksarbetets utveckling inom institutionsvården beskrivs i samband med presentationen av institutionerna.

Familjerelationer inom den särskilda ungdomsvården

Med stöd av forskning och praktisk erfarenhet kan vi säga att familjesituationen, relationen till föräldrarna ofta är komplicerad och problemfylld. På grund av missbruk, kriminalitet och annat destruktivt beteende eller psykisk sjukdom belastas rela-

tionerna hårdare än vanligt och det leder till flykt, avståndstagande och förnekande. Barn som inte får tillräckligt med bekräftelse och uppmuntran under sin uppväxt, utvecklar en osäker tillit till sin egen förmåga (Tolan, 1990). När våld och aggressivitet blir vardagsinslag i barns och ungdomars liv, utsätts de för en tillvänjningsprocess som leder till avtrubning. Konfliktfyllda relationer i familjen har en vidmakthållande funktion när det gäller asocialt beteende (Martens, 1992). Ständig oro, fantasier, rädsla, ansvarstagande eller ett destruktivt förhållningssätt fyller ungdomens tillvaro och bromsar hans/hennes vidareutveckling. Även om det är få ungdomar som har en tillfredsställande kontakt med sina närmaste anhöriga, är det av stor vikt att relationen utreds och att kontakten upprätthålls. Detta oavsett att samhället tillfälligt har tagit ett vård- och behandlingsansvar.

Vi möter ofta splittrade familjer, ensamstående mödrar och frånvarande fäder där relationen är avbruten. När ungdomen omhändertas och placeras på en institution, bör det vara behandlingspersonalens uppgift att på ett medvetet sätt leta rätt på ungdomens föräldrar och nätverk och involvera dem i behandlingsarbetet. Ungdomar som placeras på de särskilda ungdomshemmen säger visserligen ofta att de inte vill ha kontakt med föräldrarna eller att de hatar sina föräldrar eller att föräldrarna inte bryr sig om dem. Föräldrarna kan säga likadant.

En undersökning finansierad av SiS FoU-enhet kartlägger på SiS institutioner placerade "Asociala ungdomars sociala nätverk" med fokus på flykting- och invandrarungdomar (Monica Brendler-Lindqvist, 1998). Undersökningens resultat är nyligen presenterad och visar att invandrarungdomar och ungdomar med flyktingbakgrund är en heterogen grupp när det gäller det sociala nätverkets storlek, struktur och mönster. Undersökningen sammanfattar att samtliga undersökta invandrarungdomar (20 personer) hade separerade föräldrar utom de med flyktingbakgrund. Ungdomarna med flyktingbakgrund hade splittrade nätverk på grund av migrationen. Stora delar av släkt och familj fanns kvar i hemlandet. I två fall blev ungdomarnas föräldrar dödade i hemlandet. Ungdomsintervjuerna visar att föräldrarna och kontakter med den övriga släkten är viktiga, far- och morföräldrar har ofta en central roll i sammanhanget. Det finns en längtan efter frånvarande föräldrar samt att tillhöra en riktig familj.

Tommys saga

Ett typfall (1994) illustrerar de svårigheter som ungdomarna kan ha gått igenom under sin uppväxt. Det visar hur deras familjebild kan se ut. "Tommy" träffade jag i samband med att han skrevs in på en avgiftningsenhet. Han placerades sedan på ett behandlingshem och en samtalskontakt påbörjades. Så småningom involverades även Tommys mamma i samtalen och Tommy fick i uppgift att berätta om sitt liv som en saga. Mamman hjälpte till där Tommy inte kom ihåg.

"När Tommy (fingerat namn) var två år, flyttade hans pappa. Han letade efter honom i flera veckor, men han fanns varken i garderoben eller bakom soffan där han

brukade gömma sig. Efter två veckor gav Tommy upp letandet och bestämde sig för att följa mamma överallt. Han släppte henne inte med blicken, var rädd att även hon skulle försvinna. Han hade svårt att sova på natten, fast han fick ligga bredvid mamma i stora sängen. På dagiset tyckte fröken att han blev besvärlig. Till mamma kom det en massa nya människor på besök. De ville bli vän med Tommy, men han tyckte inte om dem, han längtade efter pappa. Han undrade varför just pappa uteblev när alla andra kom. De stannade ofta långt in på natten och Tommy hade svårt att sova. Han var rädd för dem, han förstod inte varför de var så konstiga ibland. När Tommy fyllde tre år, blev han bortrövad. Mamma grät och tanten som rövade bort honom tyckte att han skulle ha en ny mamma och pappa, fast de kallades inte så. När Tommy blev sju år, visste han att han bodde i en 'fosterfamilj', att hans pappa 'stack' med en annan tant, och att pappa inte var intresserad av att träffa honom. Han fick också veta att hans mamma var sjuk och därför fick han flytta till en fosterfamilj tills mamma blivit bli frisk igen. Mamma kom och hälsade på ibland, men hon var så annorlunda, alltid ledsen, alltid borta. När Tommy blev 12 år, fick han höra att hans mamma var en 'knarkare', hon använde droger som man kunde dö av. Han fick också veta att hans pappa flyttat från Sverige och ingen visste var han bodde. Han fick ett kort från honom när han fyllde 10 år. Det kortet hade han i sin plånbok, ifall han skulle bli osäker om han verkligen hade en pappa. När Tommy blev 14 år gammal, blev han kär i Maria. Hans kärlek kände inga gränser, det var som att få kompensation för en massa förlorad kärlek som han så intensivt längtat efter under alla dessa år. Maria var inte beredd på Tommys överväldigande kärlek, hon gjorde slut efter fem månader. Tommy blev förkrossad, han förstod ingenting, hans förtvivlan hittade bara destruktiva lösningar. Han hittade ingen annan förklaring än att han inte var värd att älskas. Han rymde från sitt andra hem, han ville inte vara kvar där, plötsligt kändes allt främmande. Han ville hitta en förklaring och den förklaringen kunde bara hans mamma ge. Tommy kom tyvärr aldrig fram till sin mamma. Han hittade nya kompisar som också grubblade över en massa saker, killar och tjejer som också hade jobbigt hemma eller var på rymmen som han. Det var då det började. Droger, kriminaliteten, slagsmålen, hatet mot de vuxna, hatet mot kvinnorna som övergett honom." (Vissa ändringar är gjorda p g a sekretess.)

När föräldrars kapacitet avtar, när deras utsatthet och självdestruktivitet blir alltför synlig, lider barnen. Flykt från en alltför påtaglig verklighet kan yttra sig på olika sätt. Barn och ungdomar som flyr från en plågsam tillvaro gör det ofta på "föräldrarnas vis". De upprepar ett mönster de är vana vid, en problemlösning de känner igen. Medicinen byter kanske namn, men målet är detsamma. Målet är att söka efter lugn, tillfredsställelse, att söka ett tillstånd som kompenserar saknad, tomhetskänsla, övergivenhet, osäkerhet m m.

Del 2

Projektet

Syfte och målsättning

Projektets övergripande syfte var att skapa förutsättningar att förebygga återfall i destruktivt och kriminellt beteende hos ungdomar på särskilda ungdomshem genom att utveckla metoder för samarbete mellan ungdomar, föräldrar och behandlingspersonal. En viktig del i projektet var att få de närmast anhöriga delaktiga i behandlingsprocessen. Syftet var också att skapa förutsättningar för missbrukande kvinnor att kunna återta sitt föräldraskap med stöd och hjälp från sitt sociala nätverk.

Målsättningen var att föräldrarnas och nätverkets medverkan på institutionerna skall bli ett naturligt inslag och att samarbetet mellan föräldrar, mellan föräldrar och ungdomar samt mellan nätverk och vuxna klienter, skall kunna fortsätta även efter utskrivning.

Genom en väl genomtänkt föräldrautbildning samt genom att involvera föräldraorganisationerna FMN, Hassela solidaritet och SIMON, skall föräldrar och nätverk kunna få fortsatt stöd och hjälp. Därmed utökas familjens och klientens nätverk, ungdomarna och deras familjer erbjuds nya möjligheter till fortsatt utveckling och missbrukande kvinnor får fortsatt stöd i sitt föräldraskap.

Tyngdpunkten förskjuts

Projektet levde i en ständig cirkulär förändringsprocess. Det fanns inga fastlåsta principer utom projektorganisationen och ett övergripande syfte samt målsättningar som höll projektets grundidé samman. När samarbetet med föräldrarna visade positiva resultat i behandlingsarbetet på institutionerna, fokuserades utvecklingen på att utarbeta användbara modeller för familje- och nätverksarbetet. Fokus ändrades från föräldraträffar till att arbeta med enskilda familjer.

Föräldrautbildningar ansågs vara svåra att genomföra. Ordet föräldrautbildning ändrades till föräldraträffar och dessa blev i de flesta fall komplement till det övriga familjearbetet. Målsättningar konkretiserades ytterligare.

Målsättningar

- Involvera föräldrar och nätverk i institutionernas arbete och därmed ge bättre förutsättningar till goda relationer mellan ungdomar och deras familjer.
- Utveckla familje- och nätverksarbetet på de deltagande institutionerna till en självklar del i behandlingsarbetet.
- Utarbeta användbara modeller med hänsyn till institutionernas förutsättningar, målgrupp och behandlingspersonalens kompetens.

- Höja behandlingspersonalens kompetens i familje- och nätverksarbete genom utbildning och handledning med syfte att hålla regelbundna stödjande familjesamtal och nätverksmöten under behandlingstiden.
- Hitta samarbetsmodeller med ideella föreningar (föräldraföreningar i första hand) på institutionerna så att de blir ett komplement till det professionella behandlingsarbetet och en resurs i familjernas nätverk.
- Föräldraföreningar skall utgöra en resurs för ungdomar, föräldrar och behandlingspersonal både innanför och utanför institutionerna

Metoder

Följande metoder har använts i projektet:

- I första hand fokusera arbetet på att bygga upp en grundstruktur på avdelningen/institutionen, när det gäller sättet att ta emot föräldrar och anhöriga.
- Öppen kommunikation, samverkan, respektfullt bemötande är viktiga delar i familje- och nätverksarbetets utveckling.
- Föräldrarnas delaktighet uppmuntras i arbetet kring sina barn.
- Familjesamtal, föräldrasamtal och nätverksmöten samt gemensamma resor med familjer.
- Gemensamma föräldraträffar där personalen har en betydande roll i utformandet av dessa möten.
- Handledning för institutionerna för att kunna vidareutveckla det påbörjade arbetet och med stöd av institutionens ledning permanenta synsätt och metoder i det vidare behandlingsarbetet.
- Dokumentation av utvecklingsarbetet på institutionerna i form av daganteckningar, dagboksanteckningar och projektsammanfattningar.
- Kontinuerliga projekttträffar för institutionernas och föreningarnas projektansvariga för att diskutera synsätt, förhållningssätt, metodutveckling, samarbete etc.
- Utbildning i familje- och nätverksarbete med påföljande handledning.
- Vägledning och handledning av projektledaren.
- Samverkan och kontinuerligt samarbete med föräldraföreningarna för att involvera dem i föräldraarbetet på ett konstruktivt sätt.
- Återkommande planeringsdagar för att diskutera processer och planera vidare utifrån erfarenheter som finns.
- Aktivt deltagande på seminarier och konferenser för att stimulera och entusiasmera projektets deltagare.

Utvärdering av projektet

- Intervjuer med ungdomar/klienter och deras föräldrar/närmaste anhörig. Sammanlagt intervjuades 35 ungdomar och 44 föräldrar. Intervjuerna gjordes under perioden 1 januari 1997–1 september 1998. Samtliga ungdomar som skrevs ut

eller var kvar på institutionen under denna period intervjuades, plus deras föräldrar.

- Intervjuer med behandlingspersonal och socialsekreterare. Tolv behandlingsassistenter och sex socialsekreterare intervjuades. Urvalet presenteras i samband med intervjuredovisningen.
- Intervjuer med projektansvariga efter varje år i projektet, sammanlagt 18 intervjuer. Sammanfattning av intervjuerna presenteras i samband med institutionsbeskrivningen.

Projektorganisation

Projektansvariga på institutionerna

Den första kontakten skedde med institutionscheferna. Den hade stor betydelse, det var viktigt med deras stöd och förståelse vid eventuella svårigheter. Deras val av kontaktpersoner för projektet var väl genomtänkt och dessa personer, med några undantag, blev kvar under hela projektiden. Dessa kontaktpersoner som jag kallar *institutionernas projektansvariga*, blev viktiga nyckelpersoner i projektet. De bildade den projektgrupp som träffades regelbundet under projektiden. Med undantag av två institutioner, hade dessa personer befattning som avdelningsföreståndare och hade befogenheter att genomföra konkreta förändringar i behandlingsarbetet. De hade också nära kontakt med institutionscheferna och kunde initiera större förändringar som berörde personalgruppen och arbetet på avdelningen (tex utbildning, handledning, föräldraboende, föreningsmedverkan m m).

Projektträffar

Återkommande projektmöten gav en viktig ram för projektet. Projektmötena användes till att informera om institutionernas/avdelningarnas dagsläge i familje- och nätverksarbetets utveckling. Föreningsrepresentanterna informerade om utvecklingen av samarbetet med institutionerna. Till projektmöten bjöds samtliga projektansvariga från institutionerna (i regel två personer) samt de medverkande föreningarnas representanter. Deltagandet var obligatoriskt. Om någon inte kunde delta, fick projektansvariga skicka ersättare som representerade institutionen eller föreningen och såg till att informationen kom fram. Deltagandet var stort på samtliga möten och planeringsträffar under hela projektiden.

Diskussionerna handlade mest om svårigheter och motgångar som fanns i behandlingsarbetet samt om ansträngningar att utveckla föräldraarbetet på avdelningarna. Det fanns ofta behov av djupare diskussioner och även behov av handledning/vägledning av mig som projektledare. Begreppet familje- och nätverksarbete var ingalunda obekant på institutionerna, det som fattades var mera utbildning och en målmedveten metodutveckling.

Projektet hade sammanlagt 16 projektmöten (heldagar) på SiS huvudkontor.

Planeringsmöten

Planeringsmötena bestämdes utifrån de behov som uppkom på projekträffarna. Vi hade fem planeringsmöten, ca ett varje termin (1–1,5 dagar/tillfälle) på annan plats. Det visade sig att dessa möten blev värdefulla i kontaktskapandet. Planeringsmötena utökades till 1,5–2 dagar efter projektets första år för att få möjlighet till övningar (rollspel), teoretiska diskussioner (genomgång av familjeterapeutiska begrepp), filmvisning ("Hemligheter och lögn") och föreläsning av inbjuden föreläsare (Mia Garphult, Framnäs familjeterapicenter). Det sociala kontaktskapandet var av stor betydelse, speciellt med föräldraföreningarnas representanter. Projektet avslutades med två dagars sammanfattning och utvärdering. Innan gruppen skildes åt hade vi en kort avslutningsceremoni.

Projektrapportering

Utvecklingsprocessen på avdelningarna dokumenterades av projektansvariga i form av dagbok eller regelbundna anteckningar. Dokumentation skulle användas i delrapporterna som projektledaren sammanställde efter varje projektår. Delrapporterna presenterades vid årsskiftet 1995/96 samt 1996/97. I det samlade dokumentationsmaterialet ingår intervjuer med projektansvariga och behandlingspersonal från de berörda institutionerna efter varje projektår, intervjuer med placerande socialsekreterare efter det andra året (1997) samt intervjuer med ungdomar och deras föräldrar under perioden januari 1997 – september 1998. Ungdoms- och föräldraintervjuerna genomfördes i de flesta fall i samband med ungdomens utskrivning från institutionen. Det ingår också intervjuer med vuxna klienter gjorda under samma period. Samtliga intervjuer presenteras och analyseras ingående i slutrapportens Del 3 och Del 4 samt i rapportens diskussionsdel.

Utbildning

Vidareutbildning i familje- och nätverksarbete var en central fråga och mål för institutionerna. Utbildningsönskemålen fick stöd och uppmuntran under projektiden och stor del av projektets medel användes till vidareutbildning. Utbildningarna planerades utifrån personalgruppens önskemål samt institutionens förutsättningar och målgrupp. De interna utbildningarna pågick mellan en och tre terminer och följdes ofta av handledning. I vissa fall pågick handledning parallellt med utbildningen. Några ur personalgruppen fick också tillfälle att gå kortare externa utbildningar, seminarier och delta på konferenser om familje- och nätverksarbete.

Information om projektet

Det ordnades tre stora konferenser utifrån projektets målsättning:

- I november 1997 "Med stora och små steg" – om familje- och nätverksarbete inom institutionell utredning och behandling (Stockholm).
- I maj 1998 "Mångfaldens dilemma" – om nätverkets betydelse med fokus på

Projektorganisation för "Föräldraprojekt på särskilda ungdomshem och LVM-hem"

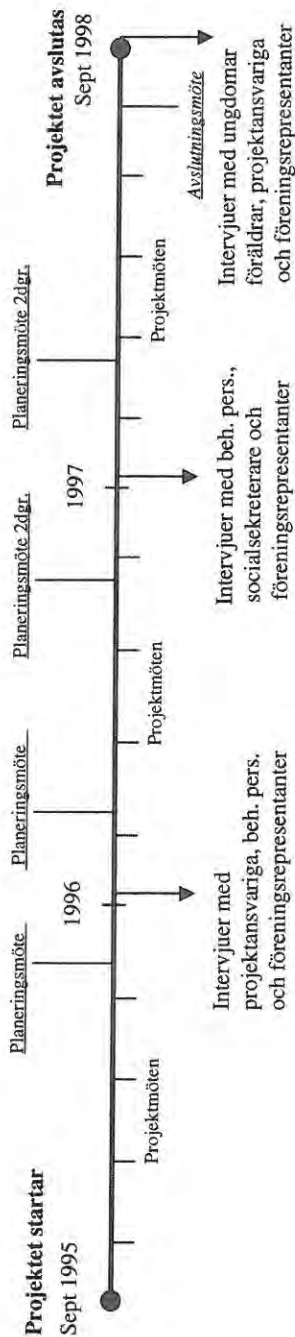
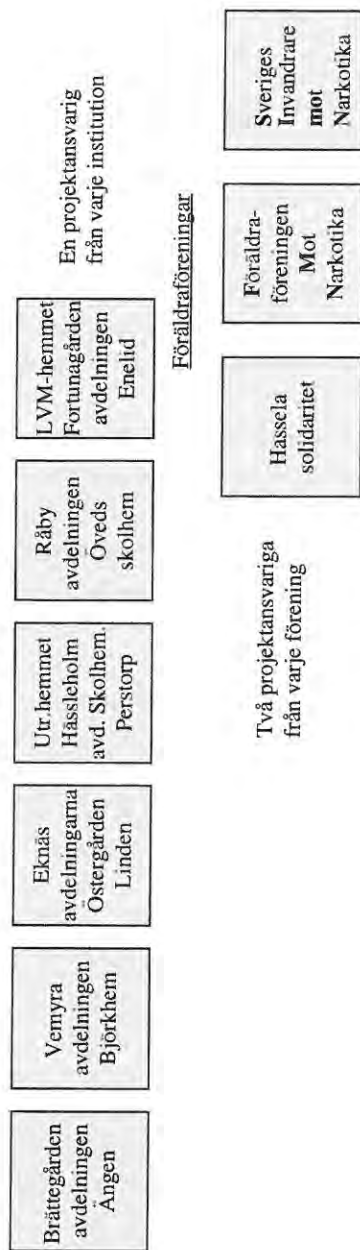
Tillhör organisatoriskt

Statens institutionsstyrelse SiS, FoU-enheten
En projektledare anställd på heltid

Finansierat av:

Allmänna Arvsfonden och SiS

Institutioner, LVU och LVM

invandrarungdomar och deras familjer (Hallunda, Stockholm).

- I september 1998 "Nätverkssnack" – om nätverksarbete med vuxna missbrukare inom institutionsvården (Norrköping).

Konferenserna vände sig till behandlingspersonal inom och utanför SiS, socialtjänsten, politiker samt föreningsfolk. Projektet presenterades på samtliga konferenser. Projektet presenterades också på SiS stora konferens "Det finns inga hopplösa fall" i april 1997 och på "Mässan Sverige Mot Narkotika" i maj 1997. Dessutom presenterades projektet av projektledaren i workshops på internationella Familjeterapikonferenser i Athen (1997) och Düsseldorf (1998), samt på nordisk Familjeterapikonferens i Västerås (1997).

Handledning

Handledning av extern handledare skedde lokalt på institutionerna och var fokuserad på själva behandlingsarbetet. Som projektledare hade jag handledning för projektansvariga och i några fall hela personalgruppen på avdelningen i samband med mina besök på institutionerna.

Under hösten 1997 bildades en referensgrupp för projektet. Referensgruppen bestod av fem framstående förespråkare för det familjeterapeutiska synsättet: prof. Marianne Cederblad BUP Lunds universitet, leg. psykoterapeut Magnus Ringborg Linköpings universitet, barnpsykiater och leg. psykoterapeut Geza Patkay (fd chefsöverläkare på Maria Ungdom), leg. psykoterapeut och leg. familjeterapeut Marianne Borgengren, samt leg. läkare och leg. psykoterapeut Harry Korman. Referensgruppen träffades fem gånger, sista gången under hösten 1998. Syftet med bildandet av referensgruppen var att diskutera projektets intentioner, eventuella resultat och familjearbetets vidare förankring inom SiS institutioner. Referensgruppens deltagare medverkade på två av konferenserna i Stockholm och i Norrköping (Med stora och små steg, 1997, Nätverkssnack, 1998). Tanken är att referensgruppen kan sammankallas även efter projektidens slut för vidare diskussioner i familjearbetets vidareutveckling inom institutionsvården.

Handledare för projektledaren tillfrågades först i samband med sammanställningen av slutrapporten. Det är fil. dr och leg. psykoterapeut Göran Sandell, Göteborgs universitet, som handleder under sammanställandet av slutrapporten.

Projektledning

Som projektledare hade jag möjlighet att utforma projektarbetet som motsvarade projektets syfte och målsättning bäst. Det var viktigt att få entusiastiska medarbetare från institutionerna och föreningarna. Det var de som i det dagliga arbetet implementerade projektets idéer och målsättning och såg till att de uppsatta målen förverkligades. När konflikter uppstod och projektansvarig eller personalgruppen på avdelningen behövde stöd, besöktes institutionerna. På institutionerna träffade jag hela personalgruppen och/eller institutionschefen, ibland enbart projektansvariga.

Träffarna bestod av samtal, handledning och i några fall föreläsning i form av teoretiska diskussioner eller praktiska övningar som rollspel. Dessa korta utbildningstillfällen hade funktionen att väcka nyfikenhet för vidareutbildning och att söka efter adekvat teoretisk förankring. Behov av utbildning och handledning var en av de viktigaste frågorna som lyftes fram ända från början. I några fall föreslogs utbildare/handledare. Institutionerna besöktes en till två gånger per termin under de första två åren för genomgång. Under det tredje året var besöken planerade efter behov.

Föräldraföreningarna

När föräldraprojektet startade 1995, tillfrågades tre föräldraföreningar om sitt intresse att medverka. Samtliga är ideella föräldraföreningar och arbetar bl a för att motverka missbruk, våld, asocialitet, kriminalitet i samhället bland framför allt barn och ungdomar. De arbetar också för att sprida kunskap om sina erfarenheter inom dessa områden. Deras målgrupp är ofta föräldrar som har råkat i svårigheter med sina barn. Föräldrarna behöver råd och stöd, de behöver någon annan förälder att prata med eller mer kunskap för att kunna hantera sin situation bättre. Föräldraföreningar har ofta aktivitetsgrupper även för ungdomar, tex teatergrupper, musikgrupper och lägerverksamhet.

Föräldraföreningarna presenteras utifrån egna beskrivningar, med kort historiskt tillbakablick. Presentationerna är summariska och har ingen hänvisning till projektet.

Syftet med föreningarnas medverkan var bl a att informera institutionerna om deras verksamhet och utveckla kontakter med institutionspersonalen. Syftet var också att skapa tillfällen där både föräldrar och ungdomar på institutionerna kan träffa föreningarnas representanter. Samarbetet skulle sedan fortsätta för att hitta konkreta samverkansmodeller med återkommande träffar för föräldrar, ungdomar och behandlingspersonal. Föreningarna skulle bidra med sin erfarenhet och kunskap på institutionernas föräldraträffar samt öka familjens kontaktnät efter ungdomens vistelse på institutionen. Det skulle innebära stöd till föräldrar och ungdomar under den tid de behöver för att förebygga återfall i kriminalitet och drogmissbruk efter institutionsvistelsen.

Hassela solidaritet

Hasselarörelsen startade sin verksamhet 1969 genom sitt första kollektiv Franshammars herrgård i byn Hassela i Hälsingland. Under de 30 år som gått har verksamheten utökats väsentligt. Utöver Franshammar finns kollektiven Hassela Bäckaräng, Hassela Gotland och Värmlandskollektivet. Till kollektiven kommer de ungdomar som levt ett hårt liv med droger, hänsynslös kriminalitet och våld men också ungdomar med andra sociala problem. I ett flertal städer finns Hasselarörelsens folkrörelsebyråer. De erbjuder kurser för lärare, socialarbetare, fritidsgårdspersonal, politiker,

idrottsledare, föräldrar, skolklasser, föreningar etc. Tillsammans med folkrörelsebyråerna drivs en omfattande utbildningsverksamhet både på kollektiven och ute i landet.

Hasselas ledarutbildning

Ledarutbildningens uppläggning och konkreta innehåll varierar beroende på deltagarnas ålder och bakgrund. Ledarutbildningen är utarbetad på grundval av praktiska erfarenheter från hasselarörelsens utbildningskollektiv. På kollektiven lever vuxna och ungdomar tätt tillsammans och där är kravet på utveckling och utbildning stort. Utbildningarna ger grundläggande kunskaper om:

- *Individen*
- *Gruppen*
- *Ledarskap/lärarskap/föräldraskap*
- *Samhället*

Hasselarörelsen har en omfattande föräldraverksamhet. Föräldrar och anhöriga involveras mer och mer i behandlingsarbetet. Kollektiven håller på och utvecklar sin kulturkompetens med tanke på det ökande antalet invandrarungdomar som placeras där. Föräldrarna får genomgå delar av den ledarutbildning som ungdomarna får till sig under sin institutionsvistelse. Det är viktigt att övertyga ungdomarna om föräldrars och anhörigas stora betydelse i deras liv. Föräldrarna får träffa andra föräldrar, utbyta erfarenheter och få ett annat perspektiv på sin egen livssituation.

Föräldraföreningen Mot Narkotika (FMN)

FMN startades av anhöriga till narkotikamissbrukare 1968. Därför har basen i verksamheten helt naturligt utgjorts av rådgivning till familjer med missbruksproblem. Under årens lopp har också självhjälpsarbetet utvecklats inom organisationen. Idag finns det ett 40-tal föreningar runt om i landet som alla bedriver rådgivning och självhjälpsverksamhet. De flesta föreningar drivs helt ideellt av medlemmar på deras fritid.

FMN har självhjälpsgrupper, föräldrautbildning med fyra dagars internat (Familjelivskurs) kamrat och syskongrupper samt förebyggande verksamhet. FMN tillhör en världsrörelse av föräldraföreningar som kallas "Pride Family of nations" med säte i USA. FMN är också medlem i EURAD, "Europe Against Drugs".

Sveriges Invandrare Mot Narkotika (SIMON)

SIMON bildades i januari 1990 av invandrare och svenskar som arbetade med invandrarfrågor. SIMON bildades för att vara en bro mellan invandrare och det svenska samhället och utgöra en resurs för både svenskar och invandrare. SIMON är en mångkulturell organisation som baseras på principen om alla människors lika värde och demokrati. Förbundet är religiöst och politiskt obundet. SIMON står för en restriktiv narkotika- och alkoholpolitik och anser att liberalisering enbart leder till

mer droger och mer social utslagning i samhället. Droger är ett hot mot demokrati och mot en sund uppväxtmiljö för våra barn och ungdomar.

Föreningen bedriver utbildningsverksamhet internt och externt, aktiverar ungdomsverksamhet, samarbetar med olika instanser för att utveckla gemensamma undersökningar. De håller också på och utvecklar sitt ungdomsarbete bl a för att:

- *Främja och förbättra relationerna mellan svenska och invandrarungdomar.*
- *Skapa drogfria miljöer för alla ungdomar.*
- *Initiera olika insatser för att nå invandrarföräldrar med information och utbildning kring föräldrarollen i allmänhet och föräldrarollen i synnerhet, när det finns missbruksproblem i familjen.*

Beskrivningen av SIMONs verksamhet är från 1996 och står bl a i föreningens stadga.

Del 3

Institutionerna – Presentation och processbeskrivning

De särskilda ungdomshemmen (LVU)

Institutionerna valdes ut efter de principer som beskrevs tidigare, och de hade möjligheten att avstå. Det var viktigt att institutionerna hade den valmöjligheten. Varje institution beskrivs separat. Först en kort historieberövning av institutionerna, sedan presenteras själva institutionen. För varje institution beskrivs det ursprungliga arbetssättet på institutionen/avdelningen före projektets start, eventuellt befintligt familjearbete/nätverksarbete, personalens utbildningsnivå samt personalens ambitioner inför projektet. Därefter beskrivs familjearbetets utveckling under projektiden. Familje- och nätverksarbetet sätts i fokus. Arbetsmetoden som till slut utvecklades av personalgruppen, beskrivs mera ingående. Det är en processbeskrivning om institutionens/avdelningens förändringsarbete. Utbildningsinsatser som personalgruppen på varje institution genomgått presenteras därefter. Avslutningsvis sammanfattas intervjuer med projektansvariga som gjordes vid olika tidpunkter under projektets gång. De intervjuer som är gjorda två år efter projektets start presenteras separat, se Del 4. Det är intervjuer med behandlingsassistenter samt socialsekreterare. Det presenteras inga namn, institutionstillhörighet eller socialdistrikt. Intervjuerna som gjordes med föräldrar och ungdomar mellan januari 1997 och september 1998 presenteras och analyseras separat. Sammanlagt ingår 44 föräldrantervjuer och 35 ungdomsintervjuer i intervjumaterialet.

Beskrivning av ungdomsgruppen som placerades på de berörda avdelningarna/institutionerna under projektiden

På ungdomssidan har det varit **112** ungdomar inskrivna under projektiden, **58** flickor och **54** pojkar. (På grund av återinskrivningar och placeringar mellan institutionens avdelningar kan det finnas vissa felberäkningar.)

Åldern på flickorna har varierat mellan **12–21** år. Den yngre gruppen flickor som oftast är placerade på skolhem och är mellan **12–16** år, har varit **31** stycken. Den äldre gruppen mellan **16–21** år, har varit **27** stycken.

Åldern på pojkarna var samma. Den yngre gruppen mellan **12–16** år, har däremot varit mycket större, **36** till antalet. Den äldre gruppen mellan **16–21** år, var **18** stycken. Det beror troligtvis på typen av institution som dessa pojkar placerades på. Av de institutioner som ingår i projektet är det bara två som tar emot pojkar, varav en är ett skolhem.

Inskrivningsorsak

Bakgrunden till ungdomarnas inskrivning var olika. Det fanns skolproblem, kriminalitet (våld, misshandel, stölder, skadegörelse), psykiska problem, relationsproblem samt alkohol- och narkotikamissbruk i olika omfattningar. Dessa problem följdes ofta åt.

Sammanfattningsvis har det uppgivits kriminalitet hos 41 ungdomar, skolproblem hos 44, missbruk hos 34, kris i familjen hos 52 och psykiska problem hos 12 ungdomar, som huvudsaklig placeringsorsak. En stor del av flickorna har blivit utsatta för övergrepp av olika slag (misshandel, sexuella övergrepp inom eller utanför familjen). Skolproblem och kriminalitet följdes ofta åt, liksom kriminalitet och missbruk. Kris i familjen visade sig ofta i att ungdomen rymde hemifrån, levde ett kringflackande liv och hade dålig kontakt med föräldrarna. När det gällde psykiska problem har det i några fall visat sig först efter att ungdomen har vistats på institutionen en tid. Ofta var det i form av ångestattacker, fobier, tvångsbeteenden. I flera fall har ätstörningar blivit ett betydande problem speciellt för flickor. Det hände att ungdomen fick återkommande psykosomatiska symtom, psykosgenombrott eller psykotiska symtom.

Familjebakgrund

62 av ungdomarna hade skilda eller separerade föräldrar. 31 hade sina båda biologiska föräldrar kvar i familjen. Åtta ungdomar var adopterade, två av dem hade skilda föräldrar. En av pojkarna bodde med sin bror. Elva ungdomar bodde sedan småbarnsåldern i fosterfamilj och 11 av ungdomarna hade förlorat en av sina föräldrar. Sju föräldrar avled på grund av missbruk. Efter föräldrarnas separation har ungdomarna i huvudsak flyttat med sina mödrar, endast åtta av ungdomarna sammanbodde med sina fäder. Efter separationer förändrades ofta familjestrukturen i och med att föräldrarna gifte om sig, hade nya samboförhållanden, skaffat nya barn eller nya barn hade flyttat till familjen. Det kunde komma flera separationer efter varandra vilket innebar komplicerade familjekonstellationer med många halvsyskon och tillfälliga styvföräldrar.

Tjugoen ungdomar har inte haft någon kontakt med sina biologiska fäder sedan de var små. Åtta av dem har aldrig träffat sina fäder (adoptivbarnen är inte inräknade). 48 ungdomar har invandrarbakgrund och 26 invandrarungdomar har skilda eller separerade föräldrar. Åtta av dem har ingen kontakt med fadern, två har ingen kontakt med modern (bor kvar i hemlandet). För övrigt har invandrarungdomarna nätverk med syskon och andra släktingar. Ungdomar utan närvarande föräldrar har blivit en ny svårighet. Det handlar om flyktigbarn som börjar finnas på institutionerna. I ungdomsgruppen var det två ungdomar som inte hade någon förälder, den ena hade en äldre bror som ersättningsförälder.

Definitioner av begrepp som förekommer i beskrivningarna

I beskrivningar av institutionernas metodutveckling nämns både familjearbete, för-

äldrasamtal, familjesamtal, föräldraträffar, föräldrasammankomster, nätverksmöten och nätverksträffar.

Vad menar vi med dessa begrepp?

Med ***familjearbete*** menas att man i behandlingsarbetet tar hänsyn till och samverkar med hela familjen inklusive ungdomen. Det är ett övergripande begrepp och innebär allt samarbete med familjen. Med familjen menas även övriga familjemedlemmar som ingår, t ex far- och morföräldrar.

Föräldrasamtal innebär återkommande samtal med föräldrarna. Samtalen är ofta strukturerade, stödjande, med fokus på specifika svårigheter som föräldrarna brottas med under den pågående behandlingen.

Familjesamtal är återkommande samtal med hela familjen (inkl. ungdomen), med fokus på den nuvarande situationen och på familjens svårigheter att hantera den. Samtalens mål är att igångsätta en positiv förändringsprocess för hela familjen.

Föräldraträffar är träffar/sammankomster där ungdomarnas föräldrar kan träffas, lära känna varandra och få möjlighet att diskutera för dem viktiga frågeställningar. Träffarna kan struktureras och ha olika teman. Föreläsare, föräldraföreningar m fl kan bjudas in.

Nätverksmöten/nätverksträffar kallas sådana sammankomster när utöver familjen även andra, för familjen viktiga personer, bjuds in. Personerna väljs ut i samarbete med familjen. Träffarnas syfte är att kartlägga familjens resurser, göra en inventering av stödpotential och initiera överenskommelser i nätverket. Överenskommelsernas syfte är att förhindra negativa händelser och stödja positiva förändringar. Nätverksmöten kan sammankallas vid olika tillfällen, beroende av behandlingsarbetets uppläggning.

Föräldrasammankomster är träffar som har social karaktär, ordnas vid speciella tillfällen som skolv avslutning eller jul.

Familjeresor är gemensamma resor med föräldrar, ungdomar och behandlingspersonal ofta med fokus på någon gemensam aktivitet, t ex skidresor. Resorna kan även användas för att diskutera olika teman med t ex representanter från föräldraföreningar.

Kommentar

Institutionerna presenteras med hjälp av institutionernas egna beskrivningar, information från institutionschefer, anteckningar gjorda av projektansvariga samt med hjälp av projektledarens egna upplevelser. Strukturella förändringar som inträdde under projektets gång beskrivs i samband med presentationen.

Vemyra ungdomshem

Vemyra ungdomshem ligger i SiS norra region, strax utanför Sollefteå. Institutionen uppfördes under 1940-talet, några byggnader är gamla och föråldrade. De två nya avdelningarna som byggdes mellan 1970 och 1990, ligger en bit ifrån varandra. På

Vemyra fanns det verkstäder för trä- och metallarbete med syfte att ge yrkesutbildning för pojkar som placerades där. Verkstäderna finns kvar men brukas inte i samma omfattning som tidigare. I början placerades enbart pojkar, s k "vanartiga barn", på Vemyra. Den första flickan anlände omkring 1982. Därefter placerades både pojkar och flickor för utredning och behandling. Enligt verksamhetsplanen från 1997 övergår Vemyra successivt till att bli enbart en flickinstitution.

Under omorganisationen 1997 reducerades platsantalet från 29 till 20, och 16 personal lämnade sina tjänster. En avdelning för pojkar stängdes. Nu, under 1998, finns det två avdelningar på institutionsområdet och en avdelning, Björkhem, i centrala Sollefteå. Det finns fortfarande några få pojkar kvar, men majoriteten av de inskrivna ungdomarna är flickor med svår psykisk problematik. I november 1998 är beläggningen på Vemyra 60%, vilket innebär 11–12 inskrivna ungdomar. Framtiden för Vemyra som institution är oviss. Öppna avdelningar som inte är självbärande riskerar att läggas ned. Personalen på den avdelning som ingått i projektet (Björkhem) räknar med att deras verksamhet försvinner kring årsskiftet 1998/99. Björkhems nedläggning började med att avdelningsföreståndarens tjänst drogs in och ledningsfunktionen skulle ombesörjas från den centrala ledningsgruppen på Vemyra.

Avdelningen Björkhem

Avdelningen Björkhem fick delta i projektet utifrån sitt intresse för familjearbetet, de valdes ut av institutionschefen. Björkhem var en av fyra behandlingsavdelningar på Vemyra och startade sin verksamhet under 1993. Avdelningen höll på att omvandlas till en flickavdelning, den sista pojken skrevs ut i samband med att projektet startade i september 1995. Personalgruppen under 1995 bestod av åtta behandlingsassistenter fördelade på hälften män och hälften kvinnor samt en föreståndare. Vid projektets start fanns det fem platser på Björkhem. Personalen arbetade nära socialtjänsten och hade även SOL-placeringar (frivilliga).

Utbildningsnivån i personalgruppen varierade kraftigt, från att ha gått olika kurser inom ungdomsvård till socialpedagoger och socionomer. Endast en ur personalgruppen hade erfarenhet av familjearbete från tidigare. Under 1997 reducerades personalantalet till 7,5 tjänster och föreståndartjänsten togs bort under 1998.

Från starten 1993 fram till sommaren 1997 har Björkhem haft en ungefärlig beläggning av 70–80 %. I samband med omstruktureringen på Vemyra, sjönk antalet placerade även på Björkhem. Under tiden för projektet mellan 1995-09-01 och 1998-09-01 har totalt 10 flickor varit inskrivna. Vid projektets avslutning september 1998 hade Björkhem endast en inskriven flicka.

Arbetssätt på Björkhem före projektets start

Björkhem hade samma arbetssätt och rutiner som övriga Vemyra. Grundsynen baserades på miljöterapeutiska principer med en utvecklingspsykologisk förklaringsmo-

dell, och med visst inslag av föräldrakontakter som var under utveckling. Miljöterapi innebär att eleverna skall lära sig att leva ett vanligt socialt liv utanför institutionen. Ungdomarna som kommer till institutionen har ofta stora brister i sin sociala och psykologiska utveckling. Arbetet består till stor del av att bygga upp ungdomens självkänsla och stärka hennes identitet samt utveckla en viss social kompetens. Behandlingsarbetet är uppbyggt på kontaktmannaskap och det är kontaktpersonerna som har en djupare relation till ungdomen. Det innebär bland annat att de gör saker tillsammans både på och utanför institutionen. Omhändertagandegraden är stor i början. För varje ungdom utarbetas en individuell behandlingsplan, med kontinuerliga uppföljningssamtal tillsammans med socialsekreterare och föräldrar. Behandlingsplaner utformades tillsammans med socialsekreterare och ungdom. Varje vecka var det personal och ungdomskonferens. Ungefär varannan vecka var det handledning för personalen i arbetet med ungdomarna.

Familjearbete som har funnits tidigare på Björkhem

Det har förekommit planeringsmöten med föräldrar och ungdomar två gånger i månaden. Kontaktpersonerna gick igenom vad som hänt eleven under denna tid, samt diskuterade svårigheterna som fanns i familjen. Nätverksträffar initierades för att visa fram betydelsen av den unges anhöriga. Nätverksträffarna liknade sammankomster och hade stort socialt värde.

Föräldraprojektets inträde i avdelningens arbete

Efter att institutionschefen gav klartecken till projektet, skrevs en projektplan för avdelningen för att ange riktlinjer och struktur för arbetet. I och med projektets start informerades socialtjänsten om att personalen skulle införa ett nytt arbetssätt i avdelningens arbete, nämligen att involvera ungdomarnas föräldrar aktivt i behandlingsarbetet. Reaktionerna från socialtjänsten var enbart positiva, eftersom socialsekreterarna betraktade det som en förlängning av deras arbete. Det ansågs viktigt att skapa förtroende mellan ungdom – föräldrar – socialsekreterare – behandlingsspersonal. Föräldrarna och ungdomarna informerades i första hand av sina kontaktpersoner om projektets uppläggning och start.

Personalens ambitioner

Den första planeringen är skriven i juni 1995. Planeringen fokuserade mest på gemensamma föräldraträffar, s k föräldrautbildning och ambitionen var att samla så många föräldrar så möjligt kring något gemensamt tema. Träffarna skulle hållas ca en gång i månaden under en viss tid med föreläsningar och diskussioner kring förutbestämda teman. De områden som skulle beröras var samtalsteknik, tonårsutveckling (problem, rasism, mobbning), samt elementär utvecklingspsykologi. I de indivi-

duella kontakterna med ungdomarna och deras föräldrar skulle en av kontaktpersonerna ha föräldraansvaret och den andre ha kontakt med eleven.

Utvecklingsönskemål och externa resurser som personalen ville använda i projektet:

- Extern handledare som redan är verksam på avdelningen.
- Utbildare i familjearbete.
- Externa föreläsare som har erfarenhet av familjearbete och av institutionellt behandlingsarbete samt studiebesök på institutioner med familjeinriktning.

Familjearbetets utveckling

Ambitionerna var höga från början, idéerna föddes medan Björkhem hade sin dåvarande föreståndare. Med en ny föreståndare under våren 1996, ändrades strukturen, men inte ambitionerna. Riktlinjerna blev mindre fastslagna och det lämnade utrymme för större flexibilitet. Intensiteten med föräldraträffarna minskade efter det första året, och intresset övergick målmedvetet till att utveckla metoder för att samarbeta med familjer enskilt. Föräldraträffarna fanns dock kvar som komplement till det enskilda föräldraarbetet.

Målsättningen var att genom föräldra- och nätverksarbete förbättra relationen mellan behandlingspersonalen och de placerade ungdomarnas anhöriga. Syftet var att därigenom nå bättre behandlingsresultat, att förebygga manipulativa inslag samt skapa ett öppnare klimat på avdelningen. Försiktigheten gentemot föräldrarna var stor och rädslan för att kliva in i någons privatliv, att störa, att ställa orimliga krav, diskuterades ofta på projektmötena.

Föräldrarna behandlades med stor tillförsikt och respekt samt med lite rädsla under det första året. Det var inte brukligt att ställa krav på föräldrar och andra anhöriga i behandlingsarbetet. Erfarenheten var att föräldrar och anhöriga ofta var avogt inställda till institutionsplaceringen och de drog sig snabbt undan när svårigheter uppkom. Ungdomarnas relationer till sina föräldrar var ofta konfliktfyllda och det känslomässiga avståndet var stort.

När föräldraarbetet mottogs positivt av föräldrarna, stärktes personalgruppens självkänsla och varje framgång noterades med stolthet. När familjearbetet kom igång på allvar, hade personalgruppen en stark önskan att lyckas och att få uppskattning för sitt arbete. Personalgruppen sökte efter mera kunskap genom utbildning, handledning samt studiebesök på andra institutioner.

Senare under projektets gång upplevde personalgruppen att de var isolerade från aktuella händelser och de kände sig utanför storstädernas variationsrika utbud. De hade svårt att komma på konferenser, seminarier och studiedagar på grund av avstånd och ekonomiska begränsningar. Osäkerhet och tvivel om avdelningens kapacitet och status blev mer och mer framträdande mot projektets slut. Det visades en viss nedstämdhet på de gemensamma projekttreffarna när de andra institutionerna talade om vidareutveckling, nya resurser, nya metoder och framtida idéer. Behandlingspersonalens förhållningssätt till sin egen framtid var ofta präglad av negativa

förväntningar. Det krävdes mycket uppmuntran och stort utrymme för diskussioner samt lyhördhet i samband med oroande information från institutionens ledning.

En arbetsmodell växer fram

Familjearbetet utvecklades successivt under projektets första och andra år. Under det tredje året koncentrerades personalens uppmärksamhet mest på hotande omorganisationer på Vemyra.

I arbetet med föräldrarna bestämdes att vid ungdomens inskrivning samla föräldrar, socialtjänst och institutionens tilltänkta kontaktpersoner tillsammans med ungdomen för information av verksamheten och om familjearbetet. Vikten av föräldrars delaktighet betonades särskilt samt att de betraktas som resurser i behandlingsarbetet. Efter fyra veckor påbörjades familjearbetet med hembesök för att enbart träffa föräldrarna. De informerades om föräldraorganisationer och om andra föreningar som ungdomen och föräldrar kan ha nytta av både under och efter behandlingstiden. Nästa träff hölls på Vemyra med hela familjen och eleven. Avdelningsföreståndare samt kontaktpersoner deltog, en av dem som observatör. Syftet med träffarna var att ta reda på familjens behov av stöd och hjälp medan ungdomen vistades på Vemyra. Det var viktigt att få föräldrarnas mandat till placeringen samt att få deras samtycke till samarbetet.

Kontaktpersonerna träffade familjen minst en gång i månaden och hade regelbunden telefonkontakt minst en gång i veckan. Det anordnades dessutom två tematräffar för alla föräldrar per år, samt samkvämsträffar där alla elever, föräldrar och personal träffades under trevliga former. Till tematräffarna bjöds föreläsare från FMN och Hassela solidaritet, eller togs ett angeläget tema upp för diskussion med en extern föreläsare. Temakvällarna var mycket uppskattade av föräldrarna.

Föreningskontakter

Det fanns vissa svårigheter att hitta föräldraföreningar i institutionens närhet. Den närmaste FMN-föreningen var stationerad i Umeå och Hassela solidaritet fanns i Hälsingland. SIMON hade också en liten lokalförening i Umeå, men intresset för en invandrarförening var liten. Ambitioner fanns att starta egna lokalföreningar med Hasselas och FMNs hjälp. Idéerna var många och till slut bestämdes att engagera skolan och väcka intresse i närsamhället.

Under det andra och tredje projektåret anordnades gemensamma stormöten på en högstadieskola i Sollefteå i samarbete med Hem och skola, socialtjänsten, föräldraföreningarna FMN och Hassela solidaritet, samt polisen. Hassela solidaritet ombads att utbilda så kallade kamratstödjare i samarbete med skolan. Det utbildades en grupp på Hasselas utbildningscenter. Tanken var att kamratstödjarna skulle bli resurspersoner även för Björkhems ungdomar. I och med de organisatoriska förändringarna på Björkhem blev engagemanget minimalt för att kontakta dessa ungdomar och idén dog ut.

Utbildning för personalgruppen under projekttiden

Det bestämdes att all behandlingspersonal skulle få komplettera sina kunskaper i att arbeta med föräldrar och nätverk. Det kontrakterades en utbildare/handledare och hade en undervisningsserie på tre terminer för hela personalgruppen. Utbildningen varvades med handledning. Utbildningen mottogs positivt, personalgruppen fick en säkrare framtoning i arbetet med föräldrarna och rädslan försvann. Parallellt med utbildning och handledning växte modellen för familjearbetet fram.

Intervjuer med projektansvariga

Sammanfattning

Intervju med Susanne Nyman och Kenneth Eriksson, projektansvariga på Vemyra. (Intervjuerna är gjorda av Weddig Runquist, 1996, samt av projektledaren efter projektets slut, 1998.)

Både Susanne och Kenneth tycker i en första intervju hösten 1996, ett år efter projektets start, att personalen hade en positiv attityd till samarbetet med föräldrarna och det resulterade i ett öppnare förhållningssätt gentemot ungdomarna. Kommunikationen var rak, man kunde hänvisa till överenskommelser med föräldrarna vilket underlättade behandlingsarbetet. Kenneth Eriksson påpekade däremot att föräldraarbetet tog mycket tid och tiden var i sig ett problem. Susanne menade dock att tidsaspekten skall ses i ljuset av den rädsla som fortfarande en del av personalen kunde känna inför en aktiv kontakt med föräldrarna. Rädslan för att göra bort sig inför föräldrarna var stor. Det är enkelt att skylla på tidsbrist. Det fanns möjligheter att göra förändringar i schemat, strukturera om kvällstjänstgöringen och utnyttja tiden mer effektivt.

Redan efter det första året har föräldraprojektet bidragit till större gemenskap bland personalen. Man förstod varandra bättre, det fanns en bas och ett språk att utgå ifrån. Vinsterna med arbetssättet var att det bidrog till ett helhetsperspektiv på ungdomens totala livssituation och hemmiljö. Budgetnedskärningar hade redan då en förlamande effekt på personalen vilket påverkade projektarbetet negativt.

Samarbetet med föräldraföreningarna försvårades av brist på lokalföreningar i närheten. Man hoppades på att FMN skulle starta en lokalförening i Sollefteå. Samarbetet med föreningarna har dock intensifierats under senare delen av hösten 1996. Vemyra har varit engagerad i planeringsarbetet med en studiedag för gymnasieeleverna i Sollefteå till vilken Hassela och FMN har inbjudits att medverka. Från institutionens sida har man också varit i kontakt med Hassela angående dess ledarutbildning. Personalen gick utbildning i familjearbete samtidigt som man utvecklade arbetet i föräldraprojektet. Utbildning och handledning kopplades ihop. *"Det ser ut som om föräldrarna litar på att personalen vill familjens bästa. Man tar inte från föräldrarna sitt ansvar, vilket innebär en förändrad inställning jämfört med tidigare"*, sade en av behandlingsassistenterna efter det först projektåret.

Personalen var väldigt misstänksam när man satte igång projektet och de var frågande inför föräldrarnas förmåga att engagera sig i sina barn. Studiebesöken bidrog

till att personalens synsätt förändrades. Genom dessa besök (till behandlingsenheter med familjearbete) blev det tydligt vad ett framgångsrikt familjearbete kunde leda till.

Efter projektets slut, under hösten 1998, är Susanne Nyman inte kvar på Vemyra. Hon har slutat sin anställning efter sommaren. Susanne gick inte att få kontakt med per telefon, men hon skrev ett brev med mycket personlig prägel. Hon tyckte att engagemanget i föräldraprojektet hade blivit sämre på grund av den långa tid som omorganisationen på institutionen tog, och den ovisshet personalgruppen kände. Det tog nästan ett år, och ovissheten spred sig även till ungdomsgruppen. "*Man måste känna sig trygg och uppskattad för att klara av jobbet*", skriver Susanne.

Handledningstiderna handlade mest om hur personalen påverkades av den ovisshet som rådde på institutionen. Det fanns mycket ilska och frustration tills det blev möjligt att prata om den besvärande situationen med institutionschefen. Efteråt blev det lite bättre.

I maj 1998 delgav Susanne sitt beslut till personalgruppen: "*... på något sätt kändes det viktigt att arbetsgruppen fick veta att jag inte skulle jobba kvar på Vemyra*". Familjetänkandet är dock väl integrerat i personalgruppen och arbetssättet är uppskattat även från ledningens sida, "*... vi kommer att få sprida vårt familjetänkande, det ser vi som ett erkännande för vårt arbetssätt*", skriver Susanne.

Kenneth Eriksson är kvar på Björkhem, men på väg till Vemyra, när jag intervjuar honom per telefon. Han vet nu att Björkhem som en avdelning till Vemyra försvinner vid årsskiftet 98/99. Han och tre andra medarbetare (resten av personalen kommer att få sluta) kommer eventuellt att få arbeta på en ny planerad akut- och utredningsavdelning på Vemyra. Det är planer som förhoppningsvis kommer att bli verklighet enligt Kenneth. Han tycker det är viktigt att föra över familjetänkandet i det nya arbetet. Föräldraintervjuerna upplevdes positivt och det vill personalgruppen fortsätta med. De vill utveckla det vidare och använda intervjumetodiken i det konkreta föräldraarbetet. Kenneth tycker att föräldraarbetet är ett "*måste*", det ska finnas öppenhet, ärlighet, förståelse och vilja i att samarbeta med föräldrar och anhöriga. Han betonar: "*... det är sagt från ledningen att familjearbetet skall fortsätta. De ser positivt på att Björkhem har varit med i projektet, det påtalas även i verksamhetsplanen att familjearbetet skall utvecklas. Det måste innebära att arbetet med föräldrarna har accepterats.*"

För egen del tycker Kenneth att han fick en annan bild av föräldrarna. "*Jag har större förståelse för deras svårigheter och problem, vi har kommit varandra närmare, det är liksom på en annan nivå, en annan gemenskap. Relationerna har blivit bättre. Hittills var det vi och dem, nu har det blivit mera vi tillsammans. Det har klart påverkat mitt sätt att arbeta.*"

Kenneth berättar om den nätverksgrupp som han har kommit med i efter deras kampanj med Hassela solidaritet, FMN och Hem och Skola i Sollefteå. De träffas regelbundet och diskuterar den sociala situationen i kommunen. Det finns deltagare från socialtjänst, polis, tre högstadieskolor, landstinget (folkhälsan), ungdomsmot-

tagningen, kyrkan, ungdomsgården, Folkets hus, kamratstödjare (bildades i samarbetet med Hassela på projektets initiativ) samt Vemyra. Kan detta nätverkstänkande vara en produkt och förlängning av projektets familjearbete?

"Trots all personalomflyttning tror vi att familjeprojektets anda och själ är så starkt förankrad att det kommer att fortleva i den personalgrupp som är kvar från start", avslutar Kenneth.

Brättegården

Brättegården är en flickinstitution med gamla anor från 1930-talet. Institutionen ligger i närheten av Vänersborg. Den ursprungliga institutionen byggdes på 1930-talet, moderniserades sedan och byggdes om och till i etapper. Den senaste tillbyggnaden är från början av 1990-talet och är en ny avdelning för flickor med psykisk och psykiatrisk problematik. Sammanlagt har Brättegården nu fem avdelningar med sex platser vardera. Tre avdelningar är öppna och två är slutna.

Brättegården har inte genomgått någon större förändring under projektiden, utom några mindre omstruktureringar. Institutionschefen strävade efter att behålla strukturen på institutionen och har en förhållandevis stabil personalgrupp. Efterfrågan på platser är bra, beläggningen har legat mellan 75 och 100% under de senaste tre åren. Institutionen har en positiv förankring i närsamhället. Det innebär att verksamheten får stöd och tolerans från skola, socialförvaltning och arbetsplatser, så när flickorna skall slussas ut i närsamhället har de bättre förutsättningar att bli accepterade.

När projektet aktualiserades på institutionen, tog behandlingsavdelningen Ängen utmaningen och ville delta trots liten erfarenhet av familjearbete. Institutionschefen gav klartecken och har följt och uppmuntrat projektets utveckling ända från starten.

Avdelningen Ängen

Ängen är en av tre öppna behandlingsavdelningar. Avdelningen liknar en liten stuga, ombonad och hemlik. Samtliga avdelningar ligger utspridda i en stor parkliknande omgivning vid Vänern och ger en vacker och lugn miljö. Ängen har sex platser, varav en i en träningslägenhet som ligger i avdelningens närhet.

I projektets början bestod personalgruppen på Ängen av en föreståndare, en bitr. föreståndare och sex behandlingsassistenter. Personalgruppens utbildningsbakgrund var skiftande. Det fanns dock begränsad erfarenhet av familjearbete. Flera hade lång praktisk erfarenhet av behandlingsarbete men saknade adekvata teoretiska kunskaper. Institutionen hade dock ordnat egna utbildningar i samarbete med Pedagogiskt centrum i Vänersborg. Det handlade mest om miljöterapeutiskt behandlingsarbete. För att genomföra projektet krävdes någon form av fortbildning i familjearbete för hela personalgruppen. Det var viktigt att skapa en gemensam plattform för hela personalgruppen. Ansvarig för projektet på Ängen blev avdelningsföreståndaren.

Arbetssätt på Ängen före projektets start

Behandlingsarbetet på Ängen har utgått från ett miljöterapeutiskt arbetssätt. Det innebar att personalgruppen strävade efter att via struktur och klara regler ge eleverna en trygghet tillvaro. Det var viktigt att bygga upp en nära relation till flickorna. Man arbetade med kontaktmannaskap, varje ungdom hade en individuell behandlingsplan och dessa utarbetades i behandlingsgruppen för varje elev, i samråd med socialtjänsten. Flickorna var inskrivna mellan ett och två år, ibland ännu längre beroende på socialtjänstens önskemål och flickornas behov.

Familjearbete som har funnits tidigare på Ängen

Det fanns lite föräldraarbete, som mera kan kallas föräldrakontakter. Flickorna hade i regel konfliktfyllda relationer med sina föräldrar och kom från svåra hemförhållanden. Föräldrarna var dock välkomna på besök och att delta på viktiga möten oftast tillsammans med socialtjänsten. Besöken planerades i förväg, i vissa fall när föräldrarna kom långt ifrån kunde även övernattningsordnas. Det fanns dock ingen klar struktur över sättet att ta emot, bemöta och samverka med föräldrar. Spontanitet och välvilja var enkla vägvisare. Personalgruppen var dock nyfiken på att utveckla föräldraarbetet samt att ge arbetet en djupare mening.

Föräldraprojektets inträde i avdelningens arbete

I och med projektets start informerades alla på institutionen. Ungdomarna, deras föräldrar och socialtjänsten informerades successivt av personalen på Ängen. Informationen gjordes i första hand av respektive ungdoms kontaktpersoner. Personalgruppen bestämde sig för att ge sig in i nya utmaningar, och arbetet med föräldrarna blev ett centralt tema i behandlingsarbetet. Under 1997 bytte avdelningen föreståndare. Den nya föreståndaren involverades snabbt i familjearbetet och hade stora ambitioner liksom sin företrädare.

Personalens ambitioner

För att projektet skall lyckas, var det viktigt att personalgruppen fick möjlighet till utbildning/fortbildning inom området för att förbereda sig på ett bra sätt. Det fanns också önskemål om att kunna göra studiebesök till olika enheter/institutioner där man hade erfarenhet av familjearbete. I initialskedet planerades maximalt åtta föräldraträffar per år för ungdomarnas föräldrar. Två halvtidspsykologer som arbetade på institutionen, kunde medverka i träffarnas vissa delar.

Utvecklingsönskemål och externa resurser som personalen vill använda i projektet:

- Studiecirkel för Ängens personal under hösten -95 kring boken "Den osynliga familjen".
- Sju träffar med handledare från Socialpedagogiskt Centrum, Högskolan i Vänersborg.

- Hjälp med dokumentationen av projektet från Socialpedagogiskt Centrum.
- Närmare utbyte med en annan institution som deltar i projektet, förslagsvis Skolhemmet i Perstorp.

Familjearbetets utveckling

Personalgruppen inledde sitt utvecklingsarbete med studiebesök och en studiecirkel kring boken "Den osynliga familjen" (Piltz & Gustavsdottir, 1992). De använde utbildare och handledare från Socialpedagogiskt centrum, Högskolan i Vänersborg. Både boken och handledningen blev en viktig inspirationskälla till att påbörja familjearbetet på allvar. I början lades stor vikt på gemensamma föräldraträffar och aktiviteter. Personalgruppen hade organiserat fyra resor för föräldrar, ungdomar och personal under projektiden. Även föreningsrepresentanter från SIMON, Hassela solidaritet och FMN bjöds in. Resorna var tre-fyradagars resor och var sammanknutna med sportaktiviteter. Det fanns en tradition för skidresor på institutionen, men det var första gången som föräldrar deltog. Resorna uppskattades väldigt.

När enstaka ungdomar inte fick sina föräldrar att komma eller när de av andra skäl uteblev, försökte personalen hitta ersättare, d v s andra viktiga personer från det sociala nätverket. Vid sidan av föräldraträffarna växte intresset mer och mer för att arbeta med enstaka familjer och det visade sig att behovet var stort för vidareutbildning. Föräldrar som var svåra att engagera i avdelningens arbete blev en utmaning och personalen ville hitta metoder för att kunna samverka även med dem. Hela personalgruppen fick delta i en 5-poängs utbildning under vt -98 i Familjesamtal på Hälsohögskolan i Vänersborg.

"Sedan projektet startade på avdelningen så har det funnits en fullständig acceptans för att hitta formerna för familjearbetet. Det fanns stöd både från institutionsledningen och övriga avdelningar på Brättegården. Nyfikenheten från andra avdelningar har stigit under projektets gång. Då avdelningen har varit i behov av speciella insatser har dessa godkänts av ledningen på Brättegården. Föräldrarnas lämplighet kan ibland diskuteras, men vi har ej ställt inför situationer där vi ej kunnat använda oss av dem i behandlingsarbetet. Djupare bearbetningsprocesser sker i samarbete med vår psykolog eller en terapeut utanför avdelningen", skriver avdelningsföreståndaren från Ängen.

En arbetsmodell växer fram

Arbetsmodellen tog sin form vid slutet av det andra projektåret och befastes under det tredje. Ängen har gjort en egen presentationsfolder om sitt familjearbete. Familjearbetet presenteras på följande sätt: När beslut tas om placering till Brättegården (avd. Ängen) bjuds föräldrar och ungdom på studiebesök till institutionen. Inom en månads tid efter elevens placering anordnas ett möte med eleven, elevens föräldrar, socialtjänsten, kontaktpersoner samt avdelningsföreståndare. Föreståndaren presenterar arbetsmodellen och förtydligar vikten av föräldrarnas medverkan. På detta

möte är också en representant med från en föräldraförening. Detta som ett led i att finnas med under hela behandlingstiden på avdelningen Ängen. *"Målet är att föreningen/föreningarna, föräldrarna och ev. eleven skall ha arbetat upp en god relation till varandra som vi kan använda oss av i ett utslussningsskede, då eleven flyttar från Brättegården hem till föräldrarna igen eller i eget boende"*, skriver avdelningsföreståndaren.

Föräldrarna får dessutom besöka avd. Ängen såväl vardagar som helger, det finns övernattningsmöjligheter i nära anslutning inom institutionens område. Det finns ett hus på institutionens område som kan användas för familjesamtal, familjemöten och föräldraboende. Föräldrarna och andra anhöriga får också delta i gemensamma aktiviteter. Inom tre månaders tid från det att man flyttar till avdelningen, åker kontaktpersoner iväg med ungdomen och föräldrar till en gemensam vistelse utanför institutionen. Om en sådan resa inte är möjlig, får föräldrarna komma till Brättegården över en helg för att bekanta sig med institutionen och personalen samt delta i familjesamtal. Målsättningen är att skapa en bärande relation mellan föräldrar och personal.

Det hålls sedan regelbundna stödjande familjesamtal under hela behandlingstiden för att stärka föräldrarna som föräldrar, utifrån sina egna förutsättningar. Under hösten och våren anordnas gemensamma familjedagar där samtliga föräldrar bjuds in. När det gäller utslussning och eftervård så hålls det tätare familjesamtal p g a oro i samband med utskrivning. Föräldrarna får många tankar och funderingar som de behöver diskutera och mycket av denna tid handlar om råd och stöd. Det finns utarbetade eftervårdsavtal, där kontaktpersonerna finns med under utslussningsskedet. Det kan handla om stöd till familjen eller till ett eget boende, det kan också handla om sysselsättningsfrågor och fritidsaktiviteter m m.

"Personalen på avdelningen Ängen anser det självklart att arbeta med föräldrarna medan deras flickor är placerade på institutionen. Behandlingsassistenterna ser föräldrarna som en resurs i stället för en belastning, vilket det fanns farhågor för innan projektet. Flickorna kommer alltid att ha kvar sina föräldrar, relationerna kan förändras och se ut på många olika sätt, men de kommer alltid att finnas där vare sig man vill det eller inte. Vissa föräldrar behöver stärkas i rollen att vara föräldrar, andra behöver bromsas upp. Det finns ytterligheter åt varje håll, det är viktigt att hitta en balansgång i behandlingsarbetet", skriver avdelningsföreståndaren i sin sammanfattning.

Ängens arbetsklimat har blivit lugnare, det förekommer mindre bråk, utspel gentemot föräldrar har så gott som försvunnit.

Föreningskontakter

Kontakten med föräldraföreningarna utvecklades mer och mer för att till slut koncentreras på en förening, FMN. FMN i Göteborg har varit involverad i avdelningens arbete med föräldrarna vid flera tillfällen. I början hade Ängen kontakter med både SIMON och Hassela solidaritet. Representanter från båda dessa föreningar har del-

tagit på gemensamma resor med föräldrar och ungdomar. Deras inblandning var uppskattad. Efter att SIMONs första kontaktperson avgått, hade kontakten med den föreningen så gott som brutits. Med Hassela fanns det diskussioner om att fortsätta, men resurser till konkreta föräldrakontakter fanns inte hos föreningen. Därför valde Ängen FMN, och föräldrarna uppmuntras till att besöka FMNs lokaler i Göteborg.

Utbildningar för personalgruppen under projekttiden

- Studiecirkel kring boken "Den osynliga familjen" samt handledning under 1996.
- Utbildning i samarbete med Vårdhögskolan i Vänersborg i familjearbete, 5 poäng.

Utbildningen genomfördes under våren 1998 och innehöll teoretiska kunskaper och praktiska övningar i form av rollspel och iscensättning. Målet för utbildningen var att ge färdigheter i att kunna hålla stödjande familjesamtal på institutionen.

Intervjuer med projektansvariga

Sammanfattning

Intervjuer med Per Gustavsson f.d. avdelningsföreståndare samt Johan Lund nuvarande avdelningsföreståndare. (Intervjuerna är gjorda av Weddig Runquist 1996, samt av projektledaren efter projektets slut, 1998.)

Per var med om att starta föräldraprojektet på Brättegården Projektet kom i rätt tid och ledningen var positiv. Idén med föräldraprojektet kom som en skänk från ovan, personalgruppen avslutade just en 20-poängskurs på Vårdhögskolan i socialpedagogiskt behandlingsarbete. Som en delkurs ingick systemteori och intresset väcktes för att arbeta utifrån denna modell. Per tyckte det var bra att projektledaren inte styrde, att det var upp till varje institution att själv utforma uppläggningsen av projektet utifrån en viss gemensam ram. Detta var man inte helt förberedd på och man blev tvungen att tänka. Inom personalgruppen fanns det vissa farhågor, man undrade hur man skulle kunna arbeta med föräldrarna på ett framgångsrikt sätt. En nyhet var att samla hela föräldragruppen, eftersom man tidigare bara hade träffat varje förälder för sig.

Genom studiebesöken fick personalen klart för sig att den gemensamma basen var tillräcklig att starta ifrån. Budskapet de fick med sig var att det i grunden inte fanns några hopplösa fall. Det fanns ändå en hel del osäkerhet kring hur man skulle lägga upp arbetet och de övriga avdelningarna började undra vad "Ängen höll på med".

Efter det första året hade osäkerheten försvunnit och alla såg fram emot föräldraträffarna. Det blev nu mer accepterat på institutionen att Ängen var involverad i ett föräldraprojekt. Tidigare fanns det en viss skepticism att blanda in föräldrarna alltför mycket i institutionens arbete, eftersom man tyckte att det ofta blev besvärligare för personalen. Ännu värre var det med föräldrar som hade förnåga att ställa krav, kritisera, ifrågasätta. Tidigare kunde man påstå att föräldrarna var en viktig resurs, men sedan gjorde personalen ändå som man själv ville. Synen på föräldrar förändrades

undan för undan och det var det viktigaste som har hänt under projektet enligt både Per och Johan.

En av behandlingsassistenterna har sammanfattat sina erfarenheter efter det första projektåret på följande sätt: *"I familjearbetet har vi fått en fin kontakt som känns trygg för oss alla. Våra familjeträffar har gjort att vi kommit väldigt nära varandra, det finns också en annan sida och det är att det krävs mer arbete av oss personal. Elevernas inställning till familjearbetet är mycket positivt, dvs att vi har deras föräldrar med. För egen del är jag positiv och öppen för familjearbetet och hoppas att det är den rätta behandlingen i framtiden."*

Det visade sig att flickorna kunde acceptera och respektera personalen på ett annat sätt när de märkte att personalen accepterade deras föräldrar. Det var viktigt att inte nervärdera föräldrarna. Man kan aldrig nå fram till alla föräldrar, det fick man också acceptera. En flickas mamma har exempelvis aldrig deltagit i några möten. I sådana fall fanns en stor besvikelse hos personalen över att man inte lyckades. Det var viktigt att stötta varandra i en sådan situation. Sådana och liknande besvikelser diskuterades under handledningen. När det gäller föräldrarnas medverkan, har personalen lärt sig oerhört mycket under de gemensamma lägervistelserna. Där deltog både elever och föräldrar. Samspelet mellan föräldrar och barn talade sitt tydliga språk. Föräldrarna var väldigt hjälpsökande och oroliga, och hade långa samtal med inbjudna föreningsrepresentanter.

Efter projektets slut får jag tag på Johan per telefon. Han är väldigt upptagen, men vi hinner prata en stund. Han har tillfälligt vikarierat som föreståndare även på en annan avdelning vilket innebär dubbelt ansvar. Han är också aktiv i att sprida familjearbetets tankar och metoder på hela institutionen. Närmast har Ängens personal planerat en halvdag för att informera de övriga avdelningarna, inklusive kökspersonal på institutionen om "Föräldraprojektet" och dess utveckling samt fortsättning. Johan är entusiastisk och ser det som självklart att föräldrarbetet skall fortsätta och utvecklas. Förhoppningsvis spridas till de andra avdelningarna. *"Sedan jag har börjat på Ängen, har jag ökat takten i projektet för att vi skall hinna med att utarbeta vår arbetsmodell. Det har satt press på oss och det var bra. Vi har verkligen tagit föräldrarbetet på allvar. Personalgruppen har fått ett nytt förhållningssätt, farhågor att föräldrar skulle bli en belastning besannades inte, tvärtom. Hela personalgruppen tycker att detta var utvecklande"*, säger Johan med entusiasm i rösten.

Han tycker det var viktigt att hela behandlingsassistentgruppen fick vara delaktig i att utarbeta en gemensam arbetsmodell och att de har kunnat inkludera utbildning och handledning som har gett dem nya kunskaper. Det systemteoretiska synsättet är väletablerat, Johan kan inte tänka sig att behandla en flicka bara utifrån ett individualistiskt synsätt. Han tycker att ungdomarnas problem ofta är symptom på svårigheter i deras sammanhang och föräldrarna är högst involverade i dessa processer. Relationernas betydelse har framträtt mer och mer sedan föräldrarnas deltagande har blivit en självklarhet. De har inte upplevt eller fått några negativa reaktioner från familjer

de har arbetat med. När det gäller bråk i ungdomsgruppen på avdelningen och avvikningar, tycker Johan att dessa minskade. Sjukrummet som de använder för avskiljning brukades extremt lite under 1998. Det måste finnas något samband med föräldrarnas medverkan, tillägger Johan. *"Självklart är varje familj olik den andra, vissa föräldrar kommer på direkten andra måste man tjata på, men de kommer till slut. Jag tror att personalen har fått föräldrarnas förtroende. Det kan bero på att vi är väldigt tydliga redan från början och de vet hur vi kommer att bygga upp vårt samarbete. Vi har en klar väl strukturerad modell vi arbetar efter. Vi ser till att föräldrarna känner sig välkomna redan från början."*

Johan hoppas att utvecklingen fortsätter framåt, de har anställt den person de hade i den senaste utbildningen i "familjearbete – kommunikation", till handledare på Ängen. Deras familjearbete bygger mest på råd och stöd till föräldrar så att dessa ska kunna klara föräldrarollen. När det gäller regelrätt familjeterapi hänvisas familjen än så länge till socialtjänsten. På längre sikt kan man tänka sig att någon från personalgruppen kunde skaffa sig den kompetensen. Just nu är det ingen som har den ambitionen. Kontakten med Hälsohögskolan ger däremot fortsatta möjligheter till vidareutbildning för hela personalgruppen.

När det gäller projektet så har det varit jättebra att träffa andra och lyssna på deras erfarenheter. *"Det var bra att vi hade pressen på oss, att vi faktiskt skulle åstadkomma en förändring under den här tiden och att det skulle bekräftas. Jag tycker det har varit jättebra, jag skall se till att vi fortsätter att stötta varandra och träffas då och då. Jag tänkte ordna en träff snart och kalla alla institutioner som var med."*

Eknäs

Institutionen ligger utanför Enköping, en timmes resa från Stockholm. Det innebär att många av de placerade ungdomarna kommer från Stockholm. Eknäs har varit ett hem för så kallade yngre "vanartiga flickor" och är en gammal institution som uppfördes på 20-talet. Därefter byggdes den till och moderniserades i olika omgångar. 1950 ändrades målgruppen till äldre "långt begåvade" flickor och 1962 blev Eknäs ett skolhem för flickor. Det var inte förrän 1983 som pojkarna fick sitt tillträde på institutionen. Nu är 75% av de inskrivna ungdomarna pojkar. Det syns att institutionen har bytt huvudman flera gånger, det är olika stilar och standard på avdelningarna. En akut- och utredningsavdelning är bara fyra år gammal och har byggts i SiS regi. Det finns stora kringutrymmen mellan avdelningarna och trots institutionens närhet till både Enköping och Stockholm finns det en lantlig idyll med gamla kyrkor från 1400-talet. Både kyrkan i Vallby och församlingsgården i dess närhet används av institutionen vid speciella tillfällen som skolavslutning, föräldraträffar m.m.

Eknäs har en utmärkt välfungerande skola som utgör institutionens centrum. De flesta av de placerade ungdomarna går i skolan. På Eknäs tar man emot både flickor och pojkar mellan 13 och 20 år. Institutionen har haft många invandrarungdomar under de senaste åren. Personalen söker ständigt efter adekvat kunskap som kan hjäl-

på dem att bemöta dessa ungdomar och deras familjer på ett bra sätt. Eknäs har sammanlagt 24 platser fördelade på fyra avdelningar. Tre avdelningar är låsbara, två av dem är akut- och utredningsavdelningar, den tredje avdelningen är behandlingsavdelning. Den fjärde avdelningen är en öppen behandlingsavdelning.

Eknäs bytte institutionschef ett år efter projektets start. Den nya institutionschefen hade ingen kännedom om familjeprojektet från början och informerades i efterhand. Han kom från en av SiS institutioner och har som målsättning att införa kognitiva behandlingsmodeller på hela Eknäs. Det infördes också mindre förändringar i institutionens struktur och ett akut- och utredningshem (Fridegård) kopplades som en ny avdelning till Eknäs 1997.

Eknäs har en gammal tradition som institution och efterfrågan på platser har varit relativt hög, under de senaste tre åren har beläggningen varit mellan 80 och 85%. Det har skrivits både bra och mindre bra saker om institutionen i massmedia. TV-programmet "Striptease" har gjort en film som bygger på intervjuer med ungdomar från Eknäs men som aldrig visades i TV. Den ansågs vara "för bra", enligt personalen var de intervjuade ungdomarna alltför positiva. Den visades däremot på institutionen både för elever och föräldrar.

Avdelningarna Linden och Östergården

Inför projektet informerades institutionschefen per telefon om projektets övergripande målsättning. Det skedde ett intressant sammanträffande, två avdelningsföreståndare var på väg att söka gemensamma projektpengar för att utveckla familjearbetet på sina avdelningar. Under ett första möte med institutionschefen och de två avdelningsföreståndarna för Östergården och Linden beslutades att de två avdelningarna skulle ansluta sig till projektet.

Det fanns erfarenhet av familjearbete och även adekvat utbildning hos behandlingspersonalen på båda avdelningarna. Samtliga ordinarie behandlingsassistenter hade genomgått en grundläggande utbildning i nätverksarbete. Det fanns också kringresurser som kunde användas i projektet, som psykologer, lärare, institutionschef, externa resurser. Avdelningsföreståndarna för Östergården och Linden fick svara för planeringen och uppläggningsen av gemensamma föräldraträffar.

Linden är en öppen behandlingsavdelning med sex platser för enbart pojkar. Personalgruppen bestod av en föreståndare, en bitr. föreståndare och sju behandlingsassistenter (fem på heltid, två på deltid).

Östergården är en låsbar behandlingsavdelning med sex platser för flickor och pojkar. Personalgruppen bestod av en föreståndare, en bitr. föreståndare, 13 behandlingsassistenter och tre nattpersonal.

Under projektets sista halvår planerades förändringar för dessa avdelningar som nu är under genomförande. Det innebär att Linden och Östergården har samma föreståndare och personalgruppen tjänstgör på båda avdelningarna efter behov. Östergårdens föreståndare blir personal- och ekonomiansvarig för båda avdelningarna.

Under projekttiden har Linden tillfälligt, under 1,5 års tid, haft ny föreståndare. Östergården har bytt familjeansvarig men föreståndaren var kvar under hela projekttiden.

Personalgruppen och de båda avdelningsföreståndarna var entusiastiska inför utvecklandet av familjearbetet, speciellt när det gäller att arbeta med invandrandomarnas familjer. De informerade både lärare och psykologer på institutionen om projektet och fick stort stöd. Två av psykologerna som var knutna till de två avdelningarna, medverkade i projektets början. Efter det första året blev den ena psykologen sjukskriven men den andra fanns kvar under hela projekttiden och deltog aktivt i utvecklingsarbetet.

Arbetssättet på Linden och Östergården före projektets start

Enligt avdelningsföreståndarna hade Eknäs en tradition av att arbeta med elevernas familjer. Det har funnits intresse för nätverksarbete på hela Eknäs och några i personalgruppen har haft tillfälle till att delta i sådan utbildning. På behandlingsavdelningarna arbetade man dessutom miljöterapeutiskt. Skolarbetet ansågs vara en viktig del i behandlingen och det pedagogiska arbetet i undervisningen var betydelsefullt. Till varje avdelning hörde en psykolog och i psykologernas uppgift ingick att vara handledare för personalgruppen. De hade även samtal med elever och föräldrar.

Personalens ambitioner

Den övergripande målsättningen var att i behandlingsarbetet bättre tillvarata det engagemang och den föräldrakraft som finns hos ungdomarnas föräldrar. Målet var att stärka föräldrarna i deras fostrande roll samt att bygga upp en gemenskap genom att ordna föräldraträffar. Ett bra samarbete mellan institutionen och föräldrarna ansågs vara avgörande för behandlingsresultatet.

Flera föräldraträffar skulle arrangeras under läsåret 1995/96. Träffarna hade olika inriktningar för att skapa ett tryggt klimat för alla. Föräldrautbildningen skulle så långt som möjligt utgå från föräldrarnas egna behov och egna frågor. Samlingarna kunde omväxlande ske i större och mindre grupper beroende på tema och målsättning för den aktuella träffen. Samlingar med festlig karaktär där vuxna och ungdomar har roligt tillsammans var en viktig del i sammankomsterna. Föreläsare för aktuella föräldraföreningar skulle också bjudas in till föräldraträffarna.

Utvecklingsönskemål och externa resurser som personalen ville använda i projektet:

- Vidareutbildning i familje- och nätverksarbete för hela personalgruppen under hösten -96.
- Samarbete med SIMON Stockholm, FMN lokalt och från Stockholm samt Hassela solidaritet.
- Delta i Hasselas ledarutbildning både för personal och föräldrar.
- Tättare handledning.
- Utveckla "tjejgrupp" och "killgrupp" på Östergården där man också inbegriper mödrarna och fäderna i respektive grupp.

Familjearbetets utveckling

Avdelningarna Linden och Östergården var två självständiga avdelningar när projektet påbörjades. Det fanns inget samarbete att tala om mellan avdelningarna, utom att ungdomar kunde placeras från Östergården som är en läsbar avdelning, till Linden som är en öppen behandlingsavdelning. Samarbetet mellan avdelningsföreståndarna växte fram under projektets gång eftersom det bestämdes att träffarna med projektledaren på institutionen skulle vara gemensamma.

I början av projektet var entusiasmen stor för att ordna gemensamma föräldraträffar och det fanns många idéer om vad dessa träffar skulle innehålla. Båda avdelningarna ordnade flera föräldraträffar, föräldrautbildning, bjöd representanter från FMN, Hassela och SIMON. Med tanke på alla invandrarföräldrar anordnades speciella invandrarkvällar med inslag av matlagning och musik. Behandlingspersonalen från båda avdelningarna var på gemensam ledarutbildning tillsammans med Vemyras (Björkhems) personal, på Hassela utbildningscenter augusti 1997. Intresset för familjearbetet visade sig vara stort på hela Eknäs och det påbörjades en gemensam utbildning för all behandlingspersonal i nätverksarbete under våren 1996.

Idéer fanns det gott om, det är yttre omständigheter som begränsade möjligheterna och då handlar det mest om personalfrågor, chefsbyten och byte om inriktning på institutionen som påverkade utvecklingens gång. Föräldrarnas medverkan i behandlings- och utredningsarbetet blev en central fråga tills nya arbetsmetoder övertog personalens tid och intresse, nämligen införandet av KBT (kognitiv beteendeterapi) och teckenekonomi. Hela personalgruppen blev involverad i utbildning och handledning och tiden räckte knappt för att fortsätta med den handledning som var knuten till de två avdelningarnas familje- och nätverksarbete. Projektet skulle dock fortsätta och i samråd med institutionschefen bestämdes att ge utrymme till familjearbetets fortsatta utveckling på Linden och Östergården.

Det visade sig att en viss frustration över metodernas (familjearbete och KBT) användning tilltog och personalen undrade, vad som skulle prioriteras. Eftersom hela institutionen utbildades i KBTs tillämpning, användes tid mest till detta. Handledning i familjearbete upphörde våren 1998. Avdelningarna Östergården och Linden fick en gemensam avdelningsföreståndare i samband med att projektet avslutades och de två avdelningarna skulle samarbeta. Enligt projektansvariga kommer familjearbetet att fortsätta, personalen letar efter arbetsformer för att kunna integrera det med KBT-metoden. I samband med att projektet avslutades, slutade Östergårdens ansvariga för familjearbetet sin tjänst på avdelningen. Den gemensamma föreståndaren gick på tjänstledighet för studier efter årsskiftet 1998/99. De två avdelningarna fick en ny föreståndare som kommer att ansvara för familjearbetets utveckling.

Arbetet med familjerna på Östergården och Linden skilde sig i viss mån från varandra. Östergården som är en låst avdelning, arbetade mera strukturerat med nätverksmöten och hade en person anställd för att ha föräldrasamtal och ett övergripande ansvar för föräldraarbetet.

Linden som är en öppen avdelning, arbetade med föräldrakontakterna mera flexibelt. Personalen använde olika verktyg i familjearbetet som nätverkskarta, livslinje, och hade stödjande familjesamtal. Båda avdelningarna gjorde hembesök och ordnade föräldraträffar. Hans Åberg, psykolog på Eknäs, har skrivit en egen sammanfattning, en slutredovisning gjord för avdelningen Linden ("Inte utan mina föräldrar" 1998). Hans Åberg har mest varit knuten till avdelningen Linden och var engagerad i projektet. Han deltog också i projektmöten och planeringsträffar, och har stått för kontinuiteten i kontakten med avdelningen Linden. Han ombads också att intervjua föräldrar och ungdomar i samband med projektutvärderingen för båda avdelningarna. Den följande beskrivningen bygger på Hans Åbergs sammanställning.

Arbetsmodeller växer fram

Familjearbetet för båda avdelningarna har gällt sammanlagt 22 av 25 inskrivna elever. Där familjearbete inte blivit av, är orsaken att varken föräldrar eller andra nära anhöriga kunde hittas att samverka med.

Föräldraträffar

På avdelningen Linden och Östergården har man genomfört sammanlagt sex föräldraträffar vardera under 1995–96. Föräldraträffarna har både varit inspirerande och visat på svårigheterna. När språkliga och kulturella skillnader blev tydliga, när mötsättningar kom fram, komplicerades samspelet i föräldragruppen. Personalens syn på dessa träffar är blandade. De träffar som genomfördes var ändå uppskattade, föräldrarna var nöjda både med upplägget men också med möjligheten att skapa kontakter. Nackdelen var att några föräldrar uteblev eller att några av ungdomarna saknade föräldrar. Det man hoppades på, att föräldrar skulle ta stöd av varandra, uteblev. Dels på grund av språksvårigheter, dels på grund av tidsbrist. Träffarna kostade också för mycket, mest personalkostnader. Därför beslutade avdelningarna att satsa mera på enskilda familjekontakter och att intensifiera och utveckla familjearbetet.

Nätverksmöten

Nätverksmöten hölls mera kontinuerligt under det första projektåret. Dessa var strukturerade möten med nätverksledare. Under det andra året blev detta mera sällsynt. Sedan återkom behovet igen och under det tredje året gjorde personalgruppen ett schema där nätverksmöten skulle hållas för varje elev var femte vecka. Utöver socialtjänstens vårdplan upprättade även avdelningen en vårdplan som föräldern medverkat i och undertecknat. "*Där kunde föräldrarna uttrycka sina ambitioner för sitt barn och uttrycka sin avsikt att medverka i det planerade behandlingsarbetet.*"

Användandet av nätverkskarta

Nätverkskartor upprättades av elevens kontaktman under de första veckorna. Det gjordes tillsammans med ungdomen. Om ungdomen stannade en längre tid, ritades nätverkskartan om. En nätverkskarta (sociogram) är ett bra redskap för det vardagliga behandlingsarbetet. Motstånd mot nätverkskarta som kan finnas hos ungdomen

eller personalen diskuteras i handledningen. Användandet av nätverkskartor har funnits även före projektet, men nu används det mera intensivt.

Eftervård

Eftervårdskontrakt har fått betydelse och efterfrågas av socialtjänsten. Det kan naturligtvis bero på det intensifierade familjearbetet. Under det sista året skapades rutiner för kontakter med ungdomen och nätverket efter utskrivningen. Det har skrivits flera eftervårdskontakter för båda avdelningarna, vilket inte förekommit på flera år.

Föräldraarbetets omfattning

För ca 75% av avdelningens för tillfället inskrivna elever har föräldraarbetet fått den omfattning som varit önskvärd. Målsättningen har blivit tydligare, föräldrakontakterna strukturerades och skrevs in i schemat. Det som aldrig har tummats på, varken under projekttiden eller tidigare, har varit den enskilde kontaktmannens kontinuerliga kontakter med den enskilde föräldern, telefonsamtal, hembesök, föräldrarnas och andra anhörigas besök på avdelningen o s v.

Utbildningsinsatser

Nätverksutbildning genomfördes för hela personalgruppen hösten 1996–januari 1997 "Utbildning i nätverksperspektiv på utredningar och behandling av asociala ungdomar", med åtföljande handledning under två terminer.

Föreningskontakter

Eknäs hade nära till samtliga föreningar, samarbetet blev ändå inte det de hade önskat sig. Hassela höll sin ledarutbildning vid flera tillfällen, FMN hade också haft informationsdagar och kvällar för personal och föräldrar. FMN har även varit involverad i en "Familjelivskurs" för en av föräldrarna. Tyvärr blev utbildningen inte lyckad och föräldern var besviken. Personalen från båda avdelningarna deltog i en fyra dagars utbildning på Hasselas utbildningscenter tillsammans med Björkhems personal (Vemyra). Dagarna uppskattades väldigt, speciellt studiebesöket på Hasselakollektivet Franshammar. Kontakterna med SIMON blev en besvikelse eftersom den efterfrågade kontaktpersonen för Stockholm inte blev av. Av de placerade ungdomarna hade under projekttiden ca 80% invandrarbakgrund. En bra kontakt med SIMON, med tanke på deras kulturkunskap, hade varit till stor hjälp.

Intervju med projektansvariga

Sammanfattning

Bibi Segerberg-Pettersson, avdelningsföreståndare på Linden samt med Raili Josefsson, avdelningsföreståndare vid Östergården. (Intervjuerna är gjorda av Weddig Runquist, 1996 samt av projektledaren efter projektets slut, 1998.)

I intervju med Bibi Segerberg-Pettersson efter projektets första år, framhåller hon att på Eknäs har man en gammal tradition när det gäller familjearbete. Hon tillägger sedan att man tidigare inte har arbetat så här metodiskt och systematiskt. Arbetet har

under det gångna året inriktades på stödkontakter på individnivå. Att närma sig föräldrarna var inte helt lätt – många föräldrar mår själva mycket dåligt i psykiskt hänseende och framstår som allmänt "trasiga" i själen. För att underlätta personalens arbete engagerades Hassela till en gemensam utbildningsdag för all personal vid Linden och Östergården. Bibi tycker att utbildningen föll mycket väl ut och gav många funderingar inför fortsättningen. Man har även haft kontakter med FMNs lokalförening i Enköping som har hållit en gemensam information för elever, föräldrar och personal.

Personalgruppen vid Linden var redo efter det första året i projektet, att gå in i föräldraprojektets nästa fas. Personalen på båda avdelningarna var involverade i en gemensam nätverksutbildning för hela Eknäs och det var en välkommen hjälp för att kunna tänka i ett större sammanhang. Problemet var att avdelningen Linden hade en dålig beläggning (två pojkar), vilket ofrånkomligt har lett till en viss oro inom personalgruppen.

Vid samma tidpunkt tyckte Raili Josefsson att efter det inledande året gällde det nu att fördjupa arbetet så att det inte enbart tar sikte på sociala aktiviteter. Innan projektet tog sin början sågs inte föräldrarna som någon viktig del att ta hänsyn till i behandlingsarbetet. Det synsättet hade förändrats efter bara ett år i projektet. En positiv effekt är att arbetssättet haft en god inverkan på behandlingsarbetet. För eleven var det viktigt att personalen och föräldrarna hade en fungerande och tillitsfull relation, eftersom eleverna då kände sig mer trygga. Raili var kritisk till begreppet "föräldrautbildning" vilket hon trodde skrämmar bort föräldrarna.

Under det andra året planerade man en uppföljning av den ledarutbildning som Hassela tidigare genomförde. Samarbetet med SIMON har bl a gällt, att föreningen har bistått med att förmedla kontakter med en turkisk familj för att personalgruppen skulle få en ökad kulturkompetens inför mötet med elever och föräldrar från detta land. Behandlingspersonalen tyckte det var svårt att arbeta med föräldrar från så många olika länder och skiftande kulturer.

Den viktigaste nyheten för behandlingspersonalen i detta projekt var att även de får ha kontakt med föräldrarna. Tidigare var det avdelningsföreståndaren som hade kontakt med föräldrarna, medan behandlingspersonalen hade hand om eleverna. Under det andra året pågick diskussioner inom personalgruppen om att fördjupa insatserna i familjearbetet.

Efter att projektet avslutades, utsågs Bibi till föreståndare och behandlingsansvarig för den sammanslagna avdelningen Linden/Östergården. Avdelningarna är separata avdelningar, men den personalmässiga och ekonomiska hanteringen och administrationen är gemensam. I en intervju efter projektets slut tycker Bibi att familjetänkandet nu har blivit ett naturligare sätt att tänka, förhållningssättet har blivit bättre och kontaktmännen tar nu ett större ansvar. Förut var det bara hon för det mesta som hade ansvaret för föräldrakontakter. Utbildningen i nätverksarbete som personalgruppen fått vara med i var nyttig.Handledningen som en fortsättning på utbildningen,

var bra och uppskattades. Behandlingspersonalen har fått en förändrad roll när det gäller att arbeta med familjer, de ser föräldrarna oavsett hur de är, som hjälpmedel i behandlingsarbetet. *"Det finns också en förändring hos mig, jag försöker se det som är bra i familjer, hos föräldrarna, jag har fått ett annorlunda synsätt. Det är mera positivt, det var lätt att ha fördomar förut, nu ser jag mera möjligheterna"*, säger Bibi.

Bibi hade mycket ansvar angående personalgruppen tidigare. Det är bara en som har slutat, resten av behandlingsassistenterna är kvar. Det har tyvärr varit många vikarier p g a sjukdom under det senaste året. Nu tycker hon att hennes engagemang är tillbaka. Hon tycker att hon har fått mycket kunskap från de andra i projektgruppen, vägledning och handledning av projektledaren. Bibi är intresserad av att arbeta mera intensivt med familjerna. Hon kan tänka sig att tillsammans med en annan behandlingsassistent ha ansvaret för familjearbetet. Idén har fått stöd hos institutionschefen. Enligt planeringen kommer kontaktmännen nu att arbeta tillsammans med familjebehandlare, men de kommer inte att delta i familjesamtalen.

Föreningssamarbetet har inte fungerat tillfredställande, Bibi är besviken på FMN för att ungdomarna inte fick vara med på deras informationsmöten. Däremot tycker Bibi att Hasselas ledarutbildning var väldigt bra.

Eknäs har nu satsat mycket på att bygga upp en kognitiv beteendeterapeutisk modell på hela institutionen. Bibi tror att den går att komplettera med föräldraarbete. De har haft flera nätverksmöten, som socialtjänsten har varit nöjd med. I stort har projektet bidragit till en omfattande förändring i synsättet på föräldrarna. Hon hoppas nu att idéerna kring familjearbetet blir verklighet, och stödet från ledningen fortsätter.

Efter projektet är Raili kvar som ansvarig för de båda avdelningarnas ekonomi, personalfrågor och övrig administration när jag ringer upp henne på Eknäs. Hon trivs bra med sin nya roll och tycker att det är lugnt och trivsamt. Hon tycker att det var positivt att komma igång med familjearbetet, även föreningarnas inblandning var givande. Hon uppskattar kontakterna med de andra institutionerna och hoppas att det fortsätter på ett eller annat sätt. Projektet har bidragit till att familjearbetet fått en klar struktur.

Det är tråkigt att den som var ansvarig för föräldrakontakterna på Östergården har slutat. Det var ingen som tog vid efter henne, och föräldrasamtalen har stagnerat. Hon hoppas nu att en nyanställd sätter fart. Det generella synsättet gentemot föräldrar tycker hon är "suveränt", behandlingsassistenterna är engagerade och kommer att arbeta i par, tillsammans med en familjeansvarig. Hon tycker att projektet var bra upplagt, att det ställdes krav och att mötena var strukturerade och givande.

Skolhemmet i Perstorp

Skolhemmet är beläget i Perstorp, en större ort i nordöstra Skåne. Skolhemmet var en självständig institution under tre års tid fram till årsskiftet 1995/96. Verksamheten befann sig tidigare i Östra Spång, i Örkelljunga. Skolhemmet knöts administrativt till Utredningshemmet i Hässleholm 1996 på grund av omorganisationer inom SiS. Institutionerna fick en gemensam institutionschef. I övrigt behöll Skolhemmet sin

verksamhet oförändrad. Före sammanslagningen lämnade Skolhemmets tidigare institutionschef sin tjänst.

Under 1996 anställde institutionschefen för Utredningshemmet i Hässleholm en ny biträdande institutionschef med ansvar för Skolhemmet i Perstorp. Hon informeras i efterhand av projektansvariga och blev engagerad i projektets verksamhet under projektets andra år. En del förändringar i skolhemmets struktur genomfördes. Först delades personalgruppen i tre team med ansvariga teamledare. Senare, under projektets tredje år delades institutionen i två avdelningar. Skolhemmet hade en integrerad skola och boende i början av projektet. Det fanns nio elevplatser för pojkar och flickor i åldrarna 12–17 år, med möjlighet till läsbarhet på en avdelning med tre platser. Det fanns 12 fast anställda behandlingsassistenter varav två arbetade enbart natt, en löne- och ekonomiassistent samt en föreståndare. Inom personalgruppen fanns tre socionomer och blandad erfarenhet från arbete med ungdomar på institution. Personalen deltog successivt i fortbildning genom en 20-poängskurs för behandlingspersonal, anordnad av SiS.

Arbetssätt före projektets start

Personalgruppen arbetade individuellt, miljöterapeutiskt med eleverna, med ett väl integrerat arbetssätt gentemot skolan. Föräldrarna var engagerade i elevernas vistelse på Skolhemmet genom månatliga behandlingskonferenser där föräldrar, eleven, socialtjänsten samt kontaktpersonerna deltog. Varje elev hade två kontaktpersoner. Man försökte få ungdomarna att aktivt ta del i föreningsverksamheten ute i samhället. Föräldrarna inbjöds vid högtidliga tillfällen såsom skolavslutning och jul.

Föräldraprojektets inträde i institutionens arbete

Det var angeläget med Skolhemmets inträde i projektet. Ungdomar som placeras där är i regel mellan 12 och 16 år. Samarbete med föräldrarna var därför en självklarhet. Den dåvarande institutionschefen välkomnade projektet. Två behandlingsassistenter utsågs som projektansvariga, och planeringsarbetet påbörjades ganska omgående. Ingen av dem är kvar. De nya projektansvariga har varit med under två, respektive 2,5 års tid i projektet. Den ena av dem har nu lämnat Skolhemmet. För övrigt har det inte varit stor personalomsättning på institutionen.

Under det första mötet på institutionen framkom att föräldrarna deltar på behandlingskonferenser och på skolavslutningar. De är också välkomna till institutionen på besök. Ungdomar åker ofta hem på "permission" då föräldrarna hämtar och lämnar dem på institutionen. Förutsättningarna var goda att utveckla föräldrarbetet och planera för vidareutbildning.

Utvecklingsönskemål och externa resurser som personalen vill använda:

- Grundkurs i familjesamtal för att höja kompetensen i arbetsgruppen,
- Föreläsning i ämnet under en studiedag för att introducera tankesättet.

- Medel för konsultation och/eller föreläsningar av olika experter om textonårsutveckling.

Familjearbetets utveckling

Beskrivningen bygger delvis på anteckningar från projektansvariga, delvis på egna erfarenheter. Samma tid som projektet påbörjades, delades arbetsgruppen på institutionen i tre arbetsteam med tre elever i varje. Det fanns en socionom som teamledare i varje team med ansvar för diverse utredningsarbeten. Personalen informerades och tillfrågades om sitt intresse för att delta aktivt i projektet. Det beslutades att en av teamledarna skulle bli verksam som projektansvarig, och att en lärare och en behandlingsassistent skulle hålla i projektverksamheten. Läraren valdes ut mycket med tanke på att integrera skolan i familje- och nätverksarbetet ytterligare.

Från den övriga personalgruppen fanns inget större intresse av att engagera sig. En av anledningarna var att flera deltog i en 20-poängskurs anordnad av SiS, det tog all tid i anspråk. Att engagera övrig personal i projektet har varit svårt under hela projektets gång enligt projektansvariga.

Anledningarna kan ha varit följande:

- Bristande information och återföring från de ansvariga till den övriga personalgruppen.
- Engagemang i olika andra utbildningar som upptog personalens tid.
- Övrig personal kände sig inte "utvalda".
- Skiftande utbildningar och erfarenheter.
- Vid projektets inträde hade personalgruppen nyligen genomgått en organisationsförändring med byte av chef.
- Det genomfördes en teamindelning vilket innebar att var och en arbetade med sin kontaktelever och dess nätverk på sitt sätt.
- Det fanns ingen uttalad enhetlig arbetsmetod kring familje- och nätverksarbetet.

Under projektets andra verksamhetsår beslöts att vid träffar med föräldrarna, utöver behandlingskonferensen och högtider, skulle samlingen ske i mindre grupper. Föräldrasamlingen i små grupper skulle göras i teamen. Eftersom det fanns tre team med tre teamledare föll det sig naturligt att de ansvariga för projektet skulle vara de tre teamledarna. Läraren var tvungen att sluta sitt engagemang i projektet p.g.a andra åtaganden. Flera försök gjordes att samla föräldrarna teamvis, men bara ett lyckades. Det blev mycket uppskattat av såväl föräldrar som personal. Den nya föreståndaren visade stort intresse och såg det som självklart att arbeta med föräldrar. Med anledning av detta började diskussionerna hos resten av personalen att komma igång. Diskussionerna samt de ökade kraven på personalens kompetens gjorde att funderingarna på fortbildning kring familjearbete intensifierades under projektets tredje år. Sommaren 1998 enades personalgruppen om att gå en utbildning i familje- och nätverksarbete. Utbildningen formades efter institutionens önskemål och förutsättningar och all fast anställd personal fick delta. Utbildaren

skulle också hålla i personalgruppens handledning. Utbildning och handledning pågår fortfarande efter projektets slut.

En ny omorganisation och ombyggnad planerades under projektets sista år. Ombyggnaden innebär två separata avdelningar, en låsbar och en öppen avdelning. Personalgruppen delas upp därefter, och det kommer att finnas en familjeansvarig på vardera avdelning som en direkt följd av medverkan i familjeprojektet, skriver projektansvarig. *"Processen i projektet kan liknas vid en berg- och dalbana. Målet, metoderna och inspirationen har skiftat. Det skall hållas i åtanke att personalgruppen är en mycket varierande och mångfasetterad arbetsgrupp med mycket olika ambitioner och erfarenheter. Nu börjar vi ta vara på varandras egenskaper bättre än förut. Institutionen har även under de här tre åren genomgått olika förändringar som emellanåt fått oss i obalans. En låg personalomsättning har gjort arbetsgruppen solid och ingett en sorts trygghet. Trots att det varit mycket motigt och att det ibland känts svårt att analysera vad som varit ett direkt resultat av projektet, så är vi mycket nöjda med den sistnämnda omorganisationen. Det har varit en vision att det skall finnas en personal som enbart arbetar med familje- och nätverksarbete. Att man valt att lägga detta som ett ansvarsområde på en behandlingsassistent är förhoppningsvis bara början. Det skulle säkert finnas tillräckligt med familje- och nätverksarbete för att fylla en heltidstjänst",* skriver projektansvarig avslutningsvis.

En arbetsmodell växer fram

Ambitionen var från början att samla hela föräldragruppen till olika tematräffar. Avsikten var inte att styra föräldrarna. De bjöds till ett planeringsmöte där man presenterade riktlinjerna för projektet. Tanken var att med ökad tillit hos föräldrarna, beröra mer brännbara frågor som tex handlade om rollen som tonårsföräldrar. Intresset var dock ganska svalt, det kom allt färre till de tre tillfällen som planerades in. En del föräldrar tyckte att initiativet kom alltför sent i tiden, eftersom deras son då redan hade varit på skolhemmet i två år. Tanken var också att föräldrarna skulle kunna finna ett stöd i varandra. Eftersom engagemanget från personalgruppen var svalt, upphörde föräldraträffarna och man sökte efter andra lösningar. Teamindelningarna visade heller inte bättre resultat när det gäller föräldraträffar.

Under det tredje året utarbetades ett tydligt utformat inskrivningsförfarande där personalen nästintill krävde föräldrarnas närvaro redan under elevens första vecka på Skolhemmet.

Inskrivningsförfarandet utformades i fyra steg:

1. Elever, föräldrar eller andra viktiga personer i elevens nätverk tillsammans med socialsekreterare gör ett studiebesök inför inskrivningen till institutionen. De får allmän information om institutionens arbetssätt och träffar blivande kontaktpersoner och bitr. institutionschef.
2. En veckas vistelse utanför Skolhemmet och det första familjesamtalet.

3. Acklimatisering på Skolhemmet, kunskapsskattning och psykologutredning samt ett andra familjesamtal.

4. Inskolning i skolan.

I samband med att familjearbetet intensifierades, skaffade Skolhemmet en lägenhet utanför institutionsområdet som används i föräldraarbetet. Kontaktmännen har kontakt med föräldrarna minst en gång var 14:e dag. Vid den första hemvistelsen följer en kontaktman med och finns med familjen under hela dagen. Familjerna deltar i regelbundna familjesamtal. Familjesamtalen kan se olika ut. Det kan ske i hemmet eller på institutionen och det anordnas också sammankomster med föräldrarna från hela teamet. Vid Skolhemmets "Öppet hus" är föräldrarna självklart inbjudna. Detta sker vid större helger och skolavslutning.

Föreningskontakter

Hassela solidaritet bjöds till institutionen för att presentera sin ledarutbildning under projektets första år. Bemötandet var positivt men gruppen var inte riktigt mogen för utbildning av den typen. Man funderade även på att tillsammans med FMN, inbjuda socialsekreterare till en konferens med temat föräldraarbete. Detta kom inte till stånd antagligen p g a osäkerhet och rädsla för att ta sig an för mycket.

Den dåvarande representanten för SIMON bjöds in i syfte att presentera verksamheten, men mötet gick ganska obemärkt förbi. Ett samarbete med SIMON och Öveds skolhem kom till stånd senare, när en av eleverna gick till en så kallad modellskola i föreningens regi. Det var ett ypperligt instrument att höja elevens självförtroende. SIMONs nya representant besökte senare institutionen och personalen blev positiv till mötet. Man kunde se SIMONs resurser som ett behövligt inslag i Skolhemmets behandlingsarbete. Skolhemmet har nu fått flera invandranungdomar placerade, vilket var sällsynt tidigare.

Utbildning för personalgruppen under projekttiden

Under det tredje projektåret bestämde sig personalgruppen för en gemensam utbildning i familjearbete. Utbildningen kommer att pågå under två terminer och följs av handledning under minst två terminer. Utbildaren och handledaren är samma person.

Intervjuer med projektansvariga

Sammanfattning

Rune Persson och Cecilia Örnemark projektansvariga samt Britt Gustavsson föreståndare intervjuades. (Intervjuerna är gjorda av Weddig Runquist, 1996 samt av projektledaren efter projektets slut, 1998.)

När projektet startade var personalen ganska sliten och hade inte lust att ta tag i nya utmaningar. Flertalet genomgick utbildningar i socialt arbete eller pågående handledarkurs. Projektet har därför varit sårbart. När utbildningarna började närma sig sitt slut hoppades man få med hela personalgruppen i projektet. Rune Persson

framhåller i en intervju efter projektets första år att man inte har kommit så långt. Många av eleverna har nu avslutat skolan och lämnat Skolhemmet före sommaren. Det skulle bli lättare att börja om med en ny elevgrupp och deras föräldrar.

Det konstaterades efter det första projektåret att det inte var så bra att planera arbetet utifrån stora grupper. Det tyckte både Rune och Cecilia. Tanken blev att satsa på mindre grupper och att varje team skulle arbeta med sina föräldrar i stället. Fortfarande tyckte man att det är viktigt att inte bli alltför styrande. Föräldrarna kunde uppfatta projektet som alltför ambitiöst upplagt. Fördelen med föräldrakontakterna var att personalen och föräldrarna kom varandra närmare och att det visade positiva resultat i behandlingen.

I fall där man kunnat få bra samarbete med föräldrarna, påverkades behandlingsarbetet positivt. Det var viktigt att etablera kontakt med föräldrarna på ett tidigt stadium. Om inte behandlingspersonal och föräldrar var överens, levde ungdomen ett liv på permissionen och ett annat på skolan. Begreppet föräldrautbildning var Rune kritisk till, eftersom det kan stöta bort föräldrarna, trodde han. Därför har man döpt om det till föräldraträffar.

Efter projektets slut får jag tag på Britt Gustavsson per telefon. Hon är väldigt upptagen av omorganisationen på Skolhemmet. När vi talas vid, verkar hon nöjd och stolt över den verksamhet som nu är förankrad i hela personalgruppen. Det innebär att Skolhemmet nu är uppdelat på två avdelningar, en läsbar och en öppen avdelning. Den nya verksamheten tar stor hänsyn till arbetet med föräldrarna. En personal på varje avdelning har ett antal timmar i sin tjänstgöring avsatt för föräldraarbete. Dessutom går hela personalgruppen, all fast anställd personal, i en grundläggande utbildning i familjearbete. Utbildningen finansierades delvis med medel från föräldraprojektet, delvis med beviljade medel från SiS FoU-enhet. Utbildningen har gått in i sin andra termin. Efter andra terminen fortsätter utbildaren som handledare under minst två terminer.

Vi pratar sedan om det som varit. Hennes tankar kring familjearbete har varit positiva, hon blev nyfiken och ville veta mer. Efter vårt första möte på skolhemmet blev hon intresserad och deltog vid flera tillfällen på våra projektmöten. Britt tycker ändå att projektet kändes rätt avlägset ibland, speciellt när omorganisation och konkreta uppgifter tog hennes tid i anspråk. Det var en del svårigheter i personalgruppen, gamla oförrätter som hängde kvar och dessa processer tog mycket kraft. Hon ser det som en av orsakerna att Skolhemmet kom igång så sent med sin utbildning. Nu tycker hon att det systemiska tänkandet har en helt annan förankring än när hon började.

Öveds skolhem

Öveds skolhem är beläget mellan Lund och Sjöbo, inrymt i ett gammalt fattighospital från 1800-talet. Mycket charm och historia sitter i väggarna. Efter att ha varit en självständig institution i fem år, genomgick Öved en omstrukturering vid årsskiftet

1995–96 och blev en avdelning under Råby ungdomshem. Öved har profilerat sig som skolhem för flickor mellan 12 och 16 år. Platsantalet är sex. Det rör sig om flickor vars självbild är negativ och som har svåra relationsproblem. Flickorna är ofta utåtagerande och har ett avvikande beteende. Öved har utvecklat bra behandlingsmetoder för arbetet med flickor som har varit utsatta för övergrepp av olika slag.

Vid Öveds inträde i projektet bestod personalgruppen av en föreståndare, en bitr. föreståndare, 2 lärare, och 12 behandlingsassistenter. Personalgruppen hade en lika stor andel män som kvinnor. Graden av utbildning i personalgruppen var hög, flera hade högskoleutbildning som socionom, beteendevetare, specialpedagog, speciallärare, syo-konsulent, några var fritidsledare och behandlingsassistenter.

Efter en omfattande omorganisation och omstrukturering av verksamheten under hösten 1997 minskades antalet platser med en, och även personalgruppen reducerades. På grund av den omfattande förändringen valde flera att lämna institutionen. En stor del av kompetensen försvann. Några behandlingsassistenter valde att fortsätta sitt arbete på Råby ungdomshem och de kommer att få arbeta familjeinriktat. Vid projektets avslutning finns det 10 heltidstjänster fördelade på 16 personal plus en föreståndare. Av den gamla arbetsgruppen finns det sex personal kvar. Öveds skolhem ersatte Högantorp i projektet, vid årsskiftet 1995/96.

Arbetssättet på Öved före projektets start

Öved hade ett familjeterapeutiskt förhållningssätt i sitt behandlingsarbete. Skolhemmet var inriktat på att elevens familj och nätverk deltar i behandlingen. Att nätverket kartläggs och tydliggörs. För varje flicka upprättades en individuell behandlingsplan utifrån vars och ens specifika behov. Runt varje elev arbetade en kontaktgrupp som hade ansvaret för behandlingsplaneringen och dokumentationen.

Familjearbete som har funnits tidigare

Institutionen hade en inarbetad kontakt med föräldrarna minst 2 ggr/vecka. Det gavs löpande information om elevernas vardag. Föräldrarna hölls informerade och bjöds in till mer delaktighet i institutionens arbete. Det fanns regelbundna träffar med föräldrar, föräldrasamtal och hembesök utöver träffar där socialsekreterare ingår. Syftet var att få föräldrarna delaktiga i vården om sina barn. Behandlingspersonalen var intresserad av att utveckla familjearbetet ytterligare.

Föräldraprojektets inträde i institutionens arbete

Det var föreståndaren för Öved som anmälde sitt intresse för projektets familjearbete efter ett seminarium där projektet presenterades. Högantorp var då på väg att lämna projektet och det var möjligt med en ersättare. Diskussionerna fortsatte med personalgruppen och de bestämde sig för att vara med i början av februari 1996. Föräldrarna och socialtjänsten informerades om att föräldraarbetet får ytterligare nya dimensioner i och med inträdet i projektet. Reaktionen var positiva.

Personalens ambitioner

Ambitionerna var bland annat att genom föräldraprojektet utveckla och förbättra arbetet med ungdomarna och deras familjer och nätverk ytterligare. Att knyta kontakter med andra organisationer som föräldraorganisationer, runt ungdomarna och deras föräldrar. Syftet var att stärka föräldrarna i sin föräldraroll ännu mera och göra hela familjen delaktig i behandlingsarbetet. Ett annat syfte med träffarna var att föräldrarna får möjlighet att träffa andra som befinner sig i samma situation, att kunna utbyta erfarenheter och i viss mån ge varandra stöd. Tanken var att starta en föräldragrupp som kunde bestå.

Utvecklingsönskemål och externa resurser som personalen ville använda i projektet:

- Att bjuda in personer med specifika kunskaper om droger, om utbildning, tex från FMN, Hassela solidaritet, SYO-konsulent, m m.
- Att några ur personalgruppen får möjlighet till utbildning angående grupprocesser och arbete med grupper.

Familjearbetets beskrivning

Kontakten med ungdomen och föräldrarna började med en tre dagars introduktion utanför institutionen. Familje- och nätverksarbetet sågs som en grundläggande förutsättning för ett förändringsarbete. Efter introduktionen träffade "föräldraansvariga" ungdomens föräldrar eller vårdnadshavare varannan vecka för samtal. Samtalen var strukturerade och satte relationen mellan förälder – ungdom i fokus. Samtalens uppläggning berodde på elevens och föräldrarnas specifika behov, vad det fanns för nätverk omkring, samt vilka personer som var viktiga för eleven. Behandlingsplanen var utformad tillsammans med socialsekreterare, förälder och kontaktmännen.

Tidigare under projektiden användes direkthandledning, videoinspelning av samtal samt reflekterande team i arbetet med familjerna. Dessa metoder utnyttjade hela personalgruppens kompetens maximalt runt varje elev. Det bidrog till ett gemensamt förhållningsätt i hela personalgruppen. Föräldrarna stöttades i sina roller som föräldrar, de fick lära nya sätt att hantera konflikter, och relationen blev samtidigt tydligare mellan barn och föräldrar.

I och med omstruktureringen av Öved minskades resurserna till familjearbetet kraftigt. Dels beroende på att viss personal med utbildning i familjearbete har slutat, dels att det är färre personal som arbetar. Träffar som tidigare lagts i hemmet, har nu styrts om till institutionen. Nackdelen är att det blir svårare att få föräldrarna att komma till institutionen på grund av avståndet. Fördelen är att föräldrarna som kommer till institutionen får bättre kontakt med hela personalgruppen och även lär känna de andra flickorna. För framtiden planerar man att starta föräldragrupper med tema, "hur möter jag min tonåring". Man vill också pröva att ha "mamma och pappa"-grupper för att ge maximalt utrymme att prata. Det finns många tankar och idéer. På grund av oerfarenhet i föräldraarbete i den nya personalgruppen får dessa tankar flyttas framåt i tiden. Även familjesamtal med reflekterande team, videoinspelning och

direkthandledning får vänta. Planeringen idag är att två personal kommer att ansvara för föräldraarbetet. Huvudsakligen kommer man att fortsätta med enskilda föräldrakontakter och stödjande föräldrasamtal.

Samarbetet med föreningarna

Samarbetet med föräldraföreningarna började utvecklas under hösten 1996. Det finns blandade erfarenheter av föreningskontakterna. Kontakten med FMN uppskattades av både föräldrar och personal. FMN har bjudits till personalmöten för att berätta om sin verksamhet. Träffarna gav både information och möjlighet till diskussioner. Man planerar att hitta lokala FMN-grupper för att föräldrarna lättare ska kunna söka hjälp.

Hassela medverkade vid en heldagsträff som Öved hade i januari 1997 för både föräldrar och personal. Under denna dag diskuterades olika teman med föräldrarna, och man hoppades på att det skulle leda till en föräldrautbildning. Planeringen avstannade på grund av omstruktureringar.

Kontakten med SIMON har inte uppfyllt önskemålen. Modellskolan i SIMONs regi var en populär aktivitet för flickorna, men strukturen angående tider och villkor var oklar. En representant från SIMON har träffat elevgruppen eftersom många av flickorna har sällskap med pojkar med invandrarbakgrund. Det fanns idéer om att ha en träff med invandrarungdomar och diskutera deras kultur och synen på relationer mellan tjejer och killar. Tyvärr blev det inte av. Förhoppningsvis kan det bli verklighet i framtiden eftersom behovet kvarstår.

Intervjuer med projektansvariga

Sammanfattning

Ingrid Göransson och Marie Samuelsson, projektansvariga intervjuades. (Intervjuerna är gjorda av Weddig Runquist, 1996 samt av projektledaren efter projektets slut, 1998.)

Efter det första året i projektet ansåg båda projektansvariga att Öveds skolhem hittills inte har koncentrerat sig på sociala träffar mellan elev- och föräldragruppen. Man har utvecklat de enskilda föräldrasamtalen och institutionen har arbetat främst med individuellt stödjande föräldrabete. Föräldrarna fick vara delaktiga i hela behandlingsprocessen, eftersom det i annat fall var omöjligt för barnen att flytta hem igen. Målet behövde inte ens vara detta, målet kunde istället vara att barnet skulle frigöra sig från föräldrarna och skaffa ett eget boende. Det var viktigt att personalen var i fas med föräldrarna och att de inte ville göra för mycket och för tidigt. Förändring måste få ta tid, betonade både Ingrid och Marie.

Marie trodde att det kan vara svårt att arbeta med föräldrarna i grupp, det var svårt att veta vilken nivå man skulle lägga föräldraträffarna på. De kunde tänka sig att FMN eller Hassela tar på sig rollen att svara för undervisning för föräldrarna som helhet.

Arbetet med föräldraprojektet försvårades av bristen på tid och de ständigt återkommande diskussionerna om personalnedskärningar redan efter ett år i projektet. Projektmötena i Stockholm har varit betydelsefulla för att få idéer och kraft att gå vidare i projektet.

När personalen första gången introducerades i föräldraarbetet, hade de ingen egentlig metod att utgå ifrån – "vi bara klampade på". Alla har tidigare genomgått en grundutbildning i familjearbete. Den har skapat en gemensam plattform. Utbildningen innehöll mycket rollspel vilket bidrog till ökad förståelse och insikt. Numera ser man föräldrarna som en resurs i behandlingsarbetet "*det är de som känner barnen bäst*".

Efter projektets slut är Ingrid kvar på Öved. Hon är lättad, glad och positiv att den stora omorganisationen är över och att arbetsron är tillbaka. Hon tycker, och har blivit ytterligare stärkt i, att föräldrar är viktiga i behandlingsarbetet. Tyvärr avstannade utvecklingen under omstruktureringen, mycket kompetens har försvunnit, tycker Ingrid. Nu har de 12 tjänster. Åtta arbetar på heltid. Det är mindre tid till föräldraarbetet i dag än tidigare. De har sökt en halvtidstjänst för projekt i föräldraarbete.

Ambitionerna är att två personer ansvarar för föräldraarbetet och att det är familjesamtal var 3:e vecka samt studiecirkel en gång/månad för föräldrarna. De kommer att arbeta kring en bok tillsammans med föräldrarna med titeln "Röster och vingar", enbart fokuserat på hur det är att vara tonårsförälder. Behovet finns som vi har sett, det kommer fram i föräldrasamtalen, säger Ingrid.

Föräldra- och ungdomsintervjuerna som projektet använde, bekräftade behoven av att vara delaktig och det framkommer också i familjesamtalen. Intervjuerna är delgivna personalgruppen och de vill även i fortsättningen använda intervjun som metod i det fortsatta familjearbetet. "*Vi blir lätt hemmablinda, eftersom vi har föräldrarna med på varenda diskussion*", tillägger Ingrid.

Tyvärr har ingen av de nya behandlingsassistenterna någon typ av utbildning i familjearbete eller erfarenhet av att arbeta med föräldrar. "*Vi har startat en grupp på Råby för att göra en inventering av föräldraarbetet där, samt att hjälpa till att utveckla arbetet med föräldrar på behandlingsavdelningarna. Vi kommer också att fortsätta att hålla kontakter med föreningarna, speciellt med FMN och SIMON.*"

Personligen tycker Ingrid att hon har fått mera erfarenhet och att Öved hade ett gynnsamt läge eftersom de redan hade ett föräldraarbete när de gick in i projektet. Ingrid går på den utbildning som södra regionen startade tillsammans i familjearbete. "*Det var bra att det inte blev styrt så mycket i projektet, jag kände mig respekterad och välkommen. Jag tror att vi har kommit till korta när det gäller tilldelning av projektmedel, eftersom vi var så pass högt utbildade*", säger hon avslutningsvis.

Högantorps ungdomshem

Högantorp är ett akut- och utredningshem som startade sin verksamhet 1992. Det finns åtta platser, jämnt fördelade för pojkar och flickor i åldrarna 14–18 år. Högan-

torp ligger i Salems kommun utanför Stockholm, ca 6 km från Södertälje i ett naturskönt område i Mälarens närhet. Institutionen består av en herrgårdsbyggnad med två dithörande flyglar. Miljön är avstressande och erbjuder fina naturupplevelser. Högantorp användes tidigare som skolornät och dessförinnan som privatbostad.

Institutionen startade sin verksamhet med syfte att involvera föräldrar och nätverk i utredningsarbetet på ett tidigt stadium, redan i samband med ungdomens inskrivning. Placeringstiden är maximum åtta veckor, i enstaka fall längre. Vid projektets start bestod personalstyrkan av en institutionschef, en avdelningsföreståndare, 18 behandlingsassistenter, husmor, kanslist och vaktmästare. Behandlingspersonalens utbildningsbakgrund varierade, det fanns socionomer, lärare, fritidsledare, mentalskötare, sjuksköterska, utbildade behandlingsassistenter samt andra med praktiska erfarenheter och utbildningar som var användbara i verksamheten, tex hantverk.

Institutionen involverades i projektet från starten med tanke på att utvidga det pågående familjearbetet ytterligare. Institutionschefen gav klartecken till inträdet i projektet och en av behandlingsassistenterna med vidareutbildning i familjearbete åtog sig huvudansvaret för projektet. Han har tidigare varit verksam i ett projekt med inriktning mot strukturerat familjearbete med inkluderat föräldraboende på Högantorp (Kindel & Kultti, 1995).

Personalens ambitioner

Målsättningen var att inbjuda samtliga ungdomars föräldrar till "Öppet hus"-möten kring olika teman. Mötena skulle ha en informell karaktär och fungera som mötesplats för föräldrar, ungdomar, personal och föreningar. På en mer formell del kunde projektansvarige ge allmän information om ungdomshemmets verksamhet och presentera inbjudna föreningar. Föräldrarna skulle kunna erbjudas utbildning, information kring olika teman som sociallagstiftning, tonårsutveckling och missbruk. Teman för föräldraträffarna diskuterades och utarbetades i personalgruppen.

Föräldraprojektets inträde i institutionens arbete

Tre "Öppet hus"-möten planerades under hösten -95. Till den första träffen bjöds representanter från SIMON och Hassela solidaritet. Till det mötet kom ett föräldrapar och två personal. Trots att många uteblev var stämningen trevlig, och föräldrarna fick mycket tid och uppmärksamhet kring sin situation. Föreningarna berättade om sig själva och lämnade informationsmaterial. Det bestämdes att en av den närvarande personalen skulle bli kontaktperson mellan Högantorp och SIMON. Föräldrarna var nöjda med den information och de råd de fick. De tyckte det hade varit ännu bättre att få träffa flera föräldrar i samma situation. Ett möte planerades till Lucia. Samtliga ungdomar, tjänstgörande personal och föräldrar skulle bjudas på luciakaffe, det bakades och förbereddes av ungdomarna. Ungdomarna och tjänstgörande per-

sonal kom, även två personal som var lediga. Det kom dock inga föräldrar. Ungdomarna uppgav senare att deras föräldrar inte blivit informerade om träffen, eller att de blivit det men med för kort varsel.

Högantorp lämnar projektet

Under december 1995 beslöt institutionschefen efter ett möte med projektledaren att Högantorp inte ville vara kvar i projektet längre. Föräldraträffarna fungerade inte, det kom för få föräldrar, informationsflödet och engagemanget saknades i personalgruppen. Informationen till föräldrarna hade stora brister. Enligt institutionschefen lämpade sig inte institutionen med sin akuta karaktär för den typen av föräldrarbete. Genomströmningen av ungdomar var stor, arbetsbelastningen för personalen lika så och ungdomarna hade för korta placeringstider. Föräldrarbetet koncentrerades mest kring enskilda ärenden. Vi kom överens om att Högantorp lämnar projektet vid årsskiftet 1995/96.

Projektansvarig skrev en kort redogörelse angående projektet, bl a följande: Projektet bedrevs samtidigt med ett annat projekt inom Högantorp. Arbetssituationen var ansträngd och det fanns oro i personalgruppen inför annonserade förändringar och neddragningar av personal. Personalen berättade själva att de tyckte dylika projekt var bra, men att arbetssituationen gjorde att de inte var mottagliga för ändringar i rutiner och arbetsuppgifter. Idén var alltså bra men tidpunkten fel.

Kommentar

Högantorp är ett akut- och utredningshem med korta placeringstider och ofta traumatiska placeringar. Även om det fanns ett inarbetat förhållningssätt inom personalgruppen gentemot föräldrar och nätverk så var arbetet inriktat på en ungdoms familj och nätverk samtidigt. Tanken på att sammanföra flera föräldrar har stött på motstånd, personalgruppen har inte gjort några ansträngningar för att få föräldrarna delaktiga eller intresserade. En personalgrupp som annars är mycket duktig och uppfinningsrik när det gäller att involvera föräldrarna i utredningsarbetet. Arbetet påverkades också av att arbetssituationen varit instabil och ledningen brottades med ekonomiska bekymmer.

LVM-institutionen

Bakgrund

Fortunagården är den enda vuxeninstitutionen i projektet. Anledningen till att Fortunagården bjöds in, var idén om att pröva förebyggande insatser i föräldrarbetet. Vi visste att en stor andel av de ungdomar som omhändertogs och placeras på SiS institutioner har föräldrar som själva brottas med olika typer av svårigheter. Dit hör exempelvis missbrukande föräldrar, några av dem själva i behandling. Med den vetenskapen involverades även Fortunagården i projektet, en LVM-institution som enbart

tar emot, utreder och korttidsbehandlar yngre missbrukande kvinnor. Flertalet av dessa kvinnor är föräldrar och deras barn är ofta placerade i familjehem eller hos släktingar eller i några fall hos barnens fäder. Kontakten med barnen är oftast bristfällig eller bruten, i de flesta fall är relationerna mycket ångestfyllda både för kvinnorna och för barnen. När dessa barn hamnar inom LVU-vården, är de oerhört besvikna, avvisande och har en bristande tillit till vuxna. De visar också en återkommande oro för föräldrarna. Därför ansågs det vara av stor betydelse att hitta en modell för att arbeta bland annat med kvinnornas föräldraroller. Syftet var att återknyta kontakter och samtidigt aktivera kvinnornas nätverk. Fortunagården aviserade intresse för att utveckla nätverksarbete för sina klienter. Det blev ett glädjande sammanträffande och institutionen välkomnade projektet.

Beskrivning av klientgruppen vuxna missbrukare som placerades under projektiden

Det har varit 42 kvinnor inskrivna under projektiden. Åldern varierade från 21 till ca 56 år. I den yngre gruppen mellan 21 och 35 år har det varit 19 kvinnor, medan i den äldre gruppen från 35 år och uppåt, var det 23 kvinnor.

Missbruksbild

I den här gruppen av vuxna missbrukande kvinnor har alkoholen varit dominerande. 32 klienter hade enbart alkoholmissbruk som placeringsorsak, huvudsakligen i den äldre gruppen. I 27 fall har alkoholmissbruket kombinerats med missbruk av läkemedel. Fem personer har varit blandmissbrukare vilket innebär att man har missbrukat det som var närmast till hands, alkohol, droger eller tabletter. En kvinna hade enbart missbrukat cannabis.

Familjebakgrund

Av de 42 kvinnor som varit placerade på Fortunagården har 21 varit gifta men sedan skilt sig. 15 kvinnor lever nu i något slags samboförhållande eller är kvar i äktenskapet. De lever ofta med män som också missbrukar och misshandlar. De flesta bor ensamma med tillfälliga kontakter. 17 av kvinnorna har barn under 15 år, det handlar om sammanlagt 20 barn mellan 3 och 15 år. De flesta av kvinnorna har vuxna barn med egna familjer, sammanlagt 26 vuxna barn och flera barnbarn. Kvinnornas barn under 15 år är oftast placerade i familjehem, vid enstaka tillfällen bor de med fadern. Kvinnornas kontakt med sina barn är sporadiska, ofta misskötta. De unga kvinnorna har föräldrar och även far- och morföräldrar i livet. En av kvinnorna adopterades som liten, men på grund av hennes missbruk tog adoptivföräldrarna avstånd från henne. Tre av kvinnorna placerades under sin graviditet, en av dem har haft barn tidigare (barnet är familjehemsplacerat).

Fortunagården

Presentationen bygger på projektansvarigas beskrivningar, på egna upplevelser och anteckningar samt på institutionschefens information om institutionens arbete.

Beskrivning av institutionen

Fortunagården ligger i Värnamo i ett stort sjukhusområde. Institutionen har två avdelningar, en låst och en öppen avdelning, den låsta avdelningen är relativt nybyggd. Avdelningarna och den administrativa byggnaden ligger lite utspridda med några hundra meters avstånd från varandra. Avdelningarna har sammanlagt 16 platser. Det bestämdes av institutionschefen att den ena avdelningen, den öppna avdelningen Enelid, skulle delta i projektet. Där fanns det åtta behandlingsplatser.

Personalstyrkan på avdelningen vid projektets start bestod av en avdelningsföreståndare och sex behandlingsassistenter. En av behandlingsassistenterna utsågs som projektansvarig och hade tidigare erfarenheter och utbildning i familjearbete. Dessutom hade fyra behandlingsassistenter erfarenhet av familjearbete och familjesamtal från sina tidigare arbeten.

Arbets sättet på avdelningen Enelid före projektets start

Personalen på avdelningen har arbetat traditionellt miljöterapeutiskt och med motivationsarbete inför utskrivning och vidareplaceringar. Man hade återkommande planeringssamtal med klienter, socialsekreterare och kontaktpersoner. Motivationsarbetet fokuserades på att få klienten att hitta andra alternativ för att kunna leva ett drogfritt liv. Det fanns även ett visst uppföljningsarbete efter att klienten skrivits ut från institutionen. Samarbetet med socialtjänsten var god.

Personalgruppens ambitioner

Personalgruppen bestämde sig tidigt att hitta någon typ av nätverksarbete och sökte målmedvetet efter en kunnig utbildare. Utgångspunkten för projektet var att ta vara på de resurser som finns i klientens nätverk.

Föräldraprojektets inträde i avdelningens arbete

Projektet mottogs med stor entusiasm på avdelningen. Tankegångar om nätverksarbete har funnits tidigare, och några i personalgruppen hade erfarenhet av det. De har arbetat med nätverksarbete/föräldraarbete på behandlingshem för barn och ungdomar. Det kändes spännande och inspirerande att föra in dessa tankegångar bland vuxna missbrukande kvinnor. Syftet var att utifrån nätverkets medverkan i motivationsarbetet och behandlingsarbetet, planera en mer realistiskt behandlingsplanering.

Nätverksträffarna skulle fokusera på den placerades familjesituation, föräldraroll och föräldraansvar. Man skulle inventera och kartlägga resurser som fanns hos kvinnan för att klargöra stödbehovet, och utifrån det aktivera nätverket i behandlingspla-

neringen. Det var viktigt att hitta en rimlig nivå, hur stödet skulle se ut. En viktig uppgift var att hantera besvikelser och misslyckanden. Det fanns planer på att vid kris och misslyckanden kalla samman nätverket om det var överenskommet, skriver projektansvarig.

Nätverksarbetets utveckling under projektiden

Med nätverksarbetet som inleddes under våren 1995 påbörjades en nytt sätt att arbeta. Det påverkade hela behandlingsinnehållet. Idag involveras kvinnans hela nätverk i behandlingsplaneringen, såväl det positiva som det negativa. Både de personer som kan fungera som resurser och de som kan äventyra innehållet efter tiden på Fortunagården. De personer som klienten ibland upplevde som negativa visade sig vara resurser till nykterhet medan de personer klienten upplevt som stödpersoner inte alltid var beredda att stödja. Nätverksarbetet klargjorde detta, vilket inneburit att de planeringar som görs idag håller i större utsträckning.

Personalgruppen påbörjade omgående en utbildning i nätverksarbete i samband med projektets start. Utbildaren använde hela personalgruppen aktivt i undervisningen och iscensatte olika situationer för att illustrera nätverksprocesser. Personalgruppen tyckte att utbildningen var spännande och de var ofta involverade i rollspel. Den osäkerhet som fanns i början försvann gradvis. Institutionschefen stöttade utvecklingen aktivt och såg till att utbildningen kunde genomföras schemamässigt.

I och med utbildningen påbörjades de första nätverksmötena både på och utanför institutionen. Nätverksmötena strukturerades tillsammans med utbildaren i initialskedet och han fanns i bakgrunden som handledare. Det var projektansvarig samt en till två behandlingsassistenter som axlade nätverksledarrollen i början. I efterhand involverades hela personalgruppen i nätverksarbetet. Personalgruppen berättade om positiva förändringar i klienternas förhållningssätt och stämningen på avdelningen blev mer positiv och hoppfull. Den positiva andan spred sig till den låsta avdelningen. Det resulterade i att även den låsta avdelningen blev nyfiken på nätverksarbete för sina klienter.

Efter fortsatta utbildningsinsatser arbetar numera båda avdelningarna nätverksinriktade. De använder en egen modell som de utarbetade. Modellen beskrivs nedan och bygger på projektansvarigas egen presentation av nätverksmodellen.

Beskrivning av Fortunagårdens nätverksmodell

Modellen inbegriper stora nätverksmöten med övergripande och samordnande frågeställningar och/eller med relationer som berör delar av eller hela nätverket. Nätverksarbetet är inte bara nätverksmöten utan också tiden före, mellan och efter mötena. Syftet med arbetet är att inte fastna i en form för hur nätverksarbetet skall bedrivas. Med den utgångspunkten är utformandet individuellt.

Det praktiska nätverksarbetet

När nätverksarbetet inleds med en klient är det viktigt att arbetssättet är förankrat hos socialtjänsten innan. Behandlingen inleds med att klientens nätverk inventeras och att klienten får göra en nätverkskarta där inte bara namnen finns med utan också på vilket sätt de står i relation till klienten. I detta sammanhang tas de närande och tärande relationerna upp. De relationer som ger klienten energi och de som tar ifrån henne energi.

Det finns två sätt: att direkt sammankalla till ett stort möte med stora delar av nätverket, eller att till en början rikta in sig på en specifik relation (mikrosystem), tex till en livspartner eller föräldrar. När arbetet inleds följs en upparbetad struktur vad gäller inbjudan, val av lokal m.m.

I Nätverksmötet har nätverksledaren suveränitet. Till nätverksledarens hjälp finns en eller flera som assisterar i mötet (hjälpjag). För klienten finns en person som är med i mötet som stöd (hjälpjag). Den höga graden av omhändertagande och trygghet för klienten är en orsak till att nätverksarbetet fått ett mycket positivt gensvar hos klienterna på Fortunagården.

Mötet har alltid en huvudfrågeställning, tex – *på vilket sätt kan jag vara till hjälp för drogfrihet?* Mötet kan sedan själv ställa nya frågor. Frågor som sedan behandlas i mötet eller i nya möten. En del frågeställningar kan beröra hela eller stora delar av nätverket medan andra kan beröra bara någon eller några. Frågeställningen bestämmer hur mötet ser ut. I slutet av varje möte görs en ansvarsfördelning om vilka frågor som skall behandlas ytterligare och vilka nya som kommit till. Vem tar ansvar för ev beslut som fattas och vilka är det som skall träffas nästa gång etc. De mindre mötena får ofta mer karaktär av behandlings-/motiveringssamtal.

En klient som för ögonblicket inte ser problem och inte är villig till förändring ser oftast problemen i relation till andra människor. Nätverksarbetet kan då fokusera på att stödja den typen av kontakter där det kan ske. En klient som nått långt i sin förändring behöver mer hjälp med att återknyta eller bygga upp kontakter som kan vara hjälpanande för ett fortsatt drogfritt liv. I det arbetet ingår också ofta att reda ut relationer som kraschat under missbrukslivet och även att klargöra förutsättningarna för att de skall kunna återupprättas.

I de fall där det professionella nätverket finns med i nätverksmötet är det av vikt att det finns beslutsfattare med. Av den anledningen är det bra att socialsekreteraren har sin chef med i de fall när delegation inte föreligger. Det är inte självklart att mötesdeltagaren i efterhand kan överföra de positiva tongångar och den dynamik som funnits i mötet, till den som skall fatta beslut. En viktig del av det som vi kallar mötets dynamik är rörelsen i rummet. Ångest låser kroppen och tanken. De som varit med i ett nätverk vet att innan mötet satts igång så finns det ofta både lagrad ilska och stor nervositet. Att bryta sönder de konstellationer som mötet inleds med via enkla instruktioner gör att deltagarna blir friare i tanke och tal. En fri tanke och ett fritt tal är en förutsättning för att en dialog skall komma till stånd.

Exempel:

Till Fortunagården kommer en kvinna i 30-årsåldern. Kvinnan har en son som bor hos fadern. I samtal med kvinnan framkommer att hon har en dålig relation till föräldrarna. Vidare visar det sig att hon lever i ett löst förhållande med en missbrukande man som hon enligt egen utsago är mycket beroende av. Kvinnan anger även mannen som det främsta stödet i en förändring till ett nyktert liv. Umgänget med barnet fungerar enligt kvinnan mycket bra. Så har det gjort under längre tid med undantag av den sista tiden innan inskrivningen på Fortunagården. Kvinnan anger som övriga viktiga personer i sitt nätverk ett antal missbrukande män. Förutom detta anger kvinnan att hon tidigare haft en nära relation till sin bror men att den under senare tid försämrats. Dessutom har kvinnan en professionell kontakt, socialsekreteraren.

I "förhandlingen" med klienten bestäms att vi skall anordna ett nätverksmöte med fadern, modern, brodern, sonens pappa samt pojkvännen och socialsekreteraren. Från Fortunagården medföljer nätverksledaren, klientens kontaktman tillika hjälpjag samt ett hjälpjag till nätverksledaren. Sonens pappa kommer inte till mötet och har inte heller lämnat återbud trots att han tidigare uppgivit att han skall komma. I mötet framkommer ilska och besvikelse från de olika parterna i familjen. Kvinnan känner sig sviken av föräldrarna och får även stöd i det av brodern. Brodern berättar att han avslutat kontakten eftersom han själv farit så illa av att se att systemen långsamt gått ned sig i missbruket. Föräldrarna berättar om hur kvinnan bestulit dem och även hotat dem för att få pengar till droger och även att hon ibland kommit hem illa slagen av mannen hon lever med. I mötet framkommer att pojkvännen upplever att han har så stora problem själv att han inte kan vara till stöd för flickvännen. Säger även att det är tveksamt om han själv vill förändra sitt liv.

Föräldrarna som tidigare sagt att relationen till dottern börjat bli ett avslutat kapitel säger sig nu vara beredda till att möta dottern för att om möjligt hitta ett sätt där de kan prata utan att hamna i bråk. Pojkvännen är beredd att i ett nytt möte ensam med flickvännen diskutera om hur en fortsättning av relationen skulle kunna se ut. I mötet uttrycker även klienten att det är viktigt att pojkens pappa och hon kan mötas och prata om hur umgänget kan se ut med pojken. Mötet bestämmer därför att föräldrarna och brodern skall träffa klienten i ett micromöte för att arbeta med deras relationer. Vidare bestäms att Fortunagården skall ta kontakt med sonens far och initiera ett nytt möte med honom som behandlar umgänget med den gemensamma sonen. Pojkvännen och klienten skall dessutom träffas och diskutera sin fortsatta relation.

I det fortsatta arbetet med klienten träffades familjegruppen vid fyra tillfällen med en avsevärt förbättrad relation som följd. I arbetet med familjen skapas en modell för hur kommunikationen kan fungera. De upplevde samliga att de hade börjat kunna prata med varandra igen efter samtalen. Dessutom visar det sig att brodern är beredd att aktivt gå in och stötta klienten i hennes drogfrihet. I mötet med pojkvännen stod det klart att han inte var beredd att stötta sin, som det senare visar sig, fd flickvän.

I mötet med det gemensamma barnets far framkommer att kvinnans bild av ett fungerande umgänge sedan tidigare inte stämmer. Mötet med honom sker i hans hem då det framkommer att han känt sig otrygg och därför uteblivit från det stora mötet. Hemmet fungerar i det fallet som ett slags hjälpjag i en för honom trygg miljö. En realistisk umgängesplan skapades med utgångspunkt från att klienten även fortsättningsvis behövde arbeta mycket med sig själv och orsakerna till sitt missbruk. Klienten inser att hon kan vara en bra mamma även på lite avstånd medan hon reder upp sitt eget liv.

Intervju med projektansvarig

Sammanfattning

Intervjuer med Ell-Marie Wärmegård, projektansvarig. (Intervjuerna är gjorda av Weddig Runquist, 1996 samt av projektledaren efter projektets slut, 1998.)

Efter det första projektåret omfattade nätverksarbetet endast den öppna avdelningen. Man höll på med att utbilda personalen även i den låsta avdelningen. Ell-Marie Wärmegård berättade i en intervju efter projektets första år, att hon under en tioårsperiod arbetat på behandlingshem med mammor och deras barn. Hon arbetade med familjer och delvis med nätverket. Sedan kom hon till vuxenvården och undrade mycket över det annorlunda förhållningssättet. Den förhärskande inställningen på institutionen var att personalen aktivt försökte påverka kvinnorna att inte träffa sina män. Männen hade ofta en destruktiv påverkan på kvinnorna och personalen såg som sin uppgift att skydda dem från dessa män.

Efter projektets första år började en klar linje växa fram och synsättet började förändras. Hösten 1995 genomgick hela personalgruppen en första utbildning i nätverksarbete. Några i personalen har arbetat med nätverksarbete tidigare, men genom utbildningen fick all personal en gemensam bas och ett gemensamt språk. Strukturen i arbetet blev klarare. Under utbildningen kom de väldigt snabbt igång med det praktiska arbetet. Utbildningen berörde bland annat nätverksledarens roll och rädsla. Det krävs att en bra nätverksledare styr mötet och låter tillräckligt mycket ilska komma fram, och samtidigt kan avbryta i tid. Det är viktigt att man är lyhörd för vad som händer i rummet.

Skillnaden kan vara, jämfört med tidigare, att det finns en medvetenhet om nätverkets betydelse. "Vi kan göra tjugiga behandlingsplaner som har väldigt lite med verkligheten att göra och som enbart bygger på klientens samtycke för stunden och inom dessa väggar. När hon sedan kommer ut i verkligheten har planen väldigt liten realistisk förankring. Man har ofta bortsett från mannen som kan vara en 'joker' i leken." Att arbeta med både det positiva och det negativa nätverket är en förutsättning för ett framgångsrikt nätverksarbete.

Behandlingspersonalen tyckte efter det första året att förändringen i arbetssättet var spännande. Det gav helt nya infallsvinklar på klientarbetet. Oron var samtidigt stor att inte kunna tillgodogöra sig all kunskap som behövdes. I och med att kvin-

norna var under en relativt kort period på institutionen, var pressen stor att man skulle hinna med allt. Det krävdes diplomati och lyhördhet, förmåga att fatta snabba beslut, samt flexibilitet och ödmjukhet. Det gällde att ha en annan syn på kvinnans negativa nätverk. Att våga se männen runt kvinnorna och inte bara avfärda dem som tidigare. Ell-Marie tyckte att genom detta arbetssätt fick behandlingspersonalen en mer sann och allsidig bild av kvinnan. Många av kvinnorna tyckte att mötena varit mycket mer positiva än vad de någonsin hade vågat hoppas på.

Efter projektets slut är Ell-Marie tillbaka på Fortunagården. Hon har varit tjänstledig under ett år för att arbeta med familjearbete inom socialtjänsten. Hennes roll som projektansvarig på Fortunagården fanns dock kvar, tack vare institutionschefen. Hon ansåg att nätverksarbetets utveckling var värdefull och Ell-Marie hade en nyckelroll i detta. Hon fick behålla några timmar i veckan för att medverka i projektet. När Ell-Marie är tillbaka på institutionen, har hon nyligen tillträtt sin tjänst som avdelningsföreståndare.

Ell-Maries samlade erfarenhet av projektet är positivt. Synsättet på hela institutionen är förändrad, det sitter hos var och en att nätverksarbete är viktigt och det går inte att tänka i andra banor längre. Den nya personalen vägleds in i nätverksarbetet av de gamla och det är en förutsättning att man har tidigare erfarenhet av familjearbete. Vid nyrekrytering prioriteras de som har erfarenhet och utbildning i familje- och nätverksarbete. Nu när hela institutionen har ett nätverkstänkande, erbjuder man nätverksmöten för samtliga inskrivna klienter som är motiverade. Enelid har ett intensivare arbete eftersom de har en längre tradition. Deras klienter har också närmare till ett normalt liv än de som är på den låsta avdelningen. På den låsta avdelningen har personalen ibland varit så tyngd av det dagliga arbetet att de inte orkade tänka längre. Men tankesättet är accepterat.

Ell-Marie tillägger att tack vare projektet är hon kvar på Fortunagården. Sättet att arbeta med helheten är lockande. Nästa steg är att utveckla eftervårdsarbetet. De har också varit i kontakt med forskare för att utvärdera arbetet på institutionen och eftervården. Slutligen tillägger Ell-Marie att projektet varit inspirerande för hela personalgruppen: "*Det är bara att titta på resultaten.*" Projektmötena hade en stor roll i att arbetet kommit så långt, utbytet med de andra institutionerna har varit inspirerande.

Del 4

Utvärdering

Syfte och metod

Projektets resultat utvärderas genom intervjuer:

- med ungdomar och deras föräldrar från institutionerna i projektet
- med vuxna missbrukare från LVM institutionen i projektet
- med behandlingspersonal från "projektinstitutionerna"
- med socialsekreterare som har placerat på de berörda institutionerna

I utvärderingen ingår också en intervjusammanfattning och analys av intervjusvaren i en sammanhållen analysdel.

Utvärderingens övergripande syfte är att undersöka om familje- och nätverksarbetet har någon betydelse i behandlingsarbetet samt lyfta fram resultat och viktiga synpunkter från de intervjuade. Arbetssättets betydelse och resultat för de intervjuade ungdomarna, föräldrarna, klienterna och behandlingspersonalen presenteras. Utvärderingen lyfter också fram de förändringar som familje- och nätverksarbetet åstadkom. Även föräldraföreningarnas betydelse undersöks samt vilken roll de hade för ungdomarna, föräldrarna och behandlingspersonalen.

Intervjuerna var så kallade semistrukturerade intervjuer. Intervjufrågorna var nedskrivna och den som intervjuade hade frågeformuläret med sig under intervjutillfället. Frågorna hade stor öppenhet, den intervjuade hade möjlighet att svara på mängder av olika sätt, beroende på erfarenheter, attityder, språkvanor o s v. Personal som intervjuade hade olika typer av relationer till ungdomarna/klienterna och påverkade därmed omedvetet svaren. De intervjuade visade stor öppenhet i sina svar. Det är känsligt att tala om relationer, speciellt om så pass nära relationer som det finns mellan barn och föräldrar.

Intervjuerna med ungdomarna och föräldrarna gjordes av projektansvariga på institutionerna eller annan behandlingspersonal som uppgiften delegerades till. Intervjuerna gjordes på telefon i några fall, efter att ungdomen lämnat institutionen. Klienterna från LVM-vården intervjuades på samma sätt som ungdomarna. Intervjuerna genomfördes under en bestämd tidsperiod på samtliga "projektinstitutioner". Detta samt urvalet beskrivs mera ingående inför intervjupresentationen. Intervjuer med behandlingspersonal och socialsekreterare gjordes av externa intervjuare i form av telefonintervjuer efter projektets andra år. Urvalet beskrivs i samband med intervjupresentationen.

Redovisning av ungdoms- och föräldraintervjuer

Ambitionen var att intervjuva samtliga placerade ungdomar och deras föräldrar i samband med utskrivningen efter januari 1997 fram till september 1998 när projektet

avslutades. Även de som blev kvar på institutionerna efter projektets slut intervjuades inom samma tidsram. Samtliga projektinstitutioner deltog. I det sammanräknade intervjumaterialet finns det 35 ungdomsintervjuer samt 44 föräldraintervjuer. Tyvärr har det förekommit att ungdomen inte intervjuades i samband med utskrivningen och sedan tappades bort av olika anledningar. Det var svårt att följa det exakta antalet ungdomar som var inskrivna under den aktuella perioden. Omflyttningar till andra avdelningar eller återinskrivningar har komplicerat sammanräkningen. I några fall var ungdomen inte intresserad och vägrade att bli "utfrågad igen", eftersom han/hon redan deltagit i en annan intervju (Ung-DOK, SiS). Det var sammanlagt tolv ungdomar som inte kunde intervjuas. Det är svårare att räkna ut bortfallets storlek när det gäller föräldrar. I de flesta fall valde personalen att intervju den förälder som de hade mest kontakt med. I några fall intervjuades båda föräldrarna.

Det visade sig att särskilt föräldrarna uppskattade intervjuerna. Flera institutioner har nu bestämt sig för att i fortsättningen intervju föräldrar i samband med ungdomens utskrivning och därmed sammanställa ett grundmaterial som underlag till vidareutvecklandet av familjearbetet.

Ungdomar och föräldrar intervjuades av projektansvariga eller behandlingsassistenter på institutionerna, med undantag från Eknäs där psykologen fick uppdraget. I några fall förekom efterhandsintervjuer per telefon, på grund av tidsbrist eller annat hinder. Intervjuszvaren skrevs ned av intervjuaren under samtalet och skickades till projektledaren för sammanställning.

Frågor som ställdes under intervjuerna till ungdomarna och föräldrarna

Frågorna är i stort sett samma för ungdomar och föräldrar, med lite variation när det gäller personliga reflektioner. Markeringarna (ungd.) betyder endast ungdomsfråga, (föä.) endast föräldrafråga. De övriga frågorna är gemensamma.

- Huvudsaklig placeringsorsak?
- Hur har kontakten med ditt barn/dina föräldrar varit före institutionsplaceringen?
- Vad anser du om att institutionen vill involvera föräldrar i behandlingsarbetet?
- Hur har kontakten med institutionspersonalen varit? (föä.)
- Hur har du som förälder blivit bemött, positiva och negativa erfarenheter? (föä.)
- Hur mycket har du varit på institutionen och vad hände under dina besök? (föä.)
- Hur har kontakterna varit under institutionsvistelsen med ditt barn/dina föräldrar?
- Har det skett någon förändring i kontakten, beskriv positiva och negativa förändringar?
- Vad tror du att förändringen innebär för framtiden?
- Har du som förälder haft någon möjlighet att påverka behandlingen för ditt barn? (föä.)
- Vilka föreningar har du kommit i kontakt med?

- Vad kan föreningarna bidra med till dig/familjen och deras betydelse för framtiden?
- Vad är din samlade erfarenhet av institutionen/institutionsvistelsen, positiva och negativa, och vad saknades?
- Vart tar du vägen efter institutionsvistelsen? (ungd.)
- Övriga kommentarer.

Beskrivning av intervjugruppen och sammanfattning av intervjusvaren

I det samlade intervjumaterialet intervjuades 44 föräldrar plus en äldre bror. Bland föräldrarna fanns det 16 pappor och 27 mammor. Sammanlagt intervjuades 35 ungdomar, varav 21 pojkar i åldrarna 14–17 år, samt 14 flickor i åldrarna 15–19 år. De har varit på institutionerna från som minst 6 månader till som mest 3,5 år. Medellängden på placeringarna är 1,8 år för ungdomarna.

Som **huvudsaklig placeringsorsak** anger 20 av ungdomarna att det inte fungerade i hemmet. Tio av ungdomarna ansåg missbruk och kriminalitet som främsta orsaker till placering. Tre avstod att svara på frågan. 17 av föräldrarna, tycker att hemförhållandena var avgörande för placeringen och knyter ofta ihop det med skolproblem.

Exempel från ungdomarna:

- osams med föräldrarna,
- bråkar med mamma och mina småsyskon,
- pappa och jag kom inte överens,
- följde inte regler som mamma satte,
- rymt hemifrån (fem ungdomar anser rymning hemifrån som en allvarlig orsak till placering),
- problem med skolan och familjen,
- ville inte bo hemma, har varit på rymmen så länge.

Exempel från föräldrarna:

- slagsmål hemma, hot med kniv, skolk från skolan,
- skolan funkade inte och inte hemma heller,
- skolproblem, aggressionsutbrott, styrde och ställde i hemmet,
- vi föräldrar är ej överens, pojken manipulerade oss mot varandra, jag och min pojke har varit ifrån varandra i fyra år, vi hade tappat kontakten.

Kontakten mellan ungdomarna och deras föräldrar

18 ungdomar uppger att kontakten var dålig. Det kan handla om att kontakten med mamman var bra, men med pappan sämre eller ingen alls. Sju av ungdomarna hade ingen kontakt med sina pappor. Två hade bra kontakt med pappa men dålig kontakt med mamma. Åtta ungdomar anser att de har bra kontakt med sina föräldrar.

22 föräldrar anser på den frågan att de inte hade bra kontakt med sina barn före institutionsplaceringen. Det handlar väldigt mycket om kommunikationssvårigheter, bråk och våld och ingen tid för varandra. 14 föräldrar tycker att kontakten är och har varit bra.

Exempel från ungdomarna:

- ingen kontakt, eftersom jag aldrig var hemma,
- inte speciellt bra när man är ute dygnet runt, tjafs, de var förbannade och ledsna på mig,
- dålig, var mest ute, träffade dem sällan,
- bråkade mycket,
- inte bra att vi ej kom överens,
- pappa mycket lite kontakt, mamma bra kontakt men mycket bråk,
- har varit fosterhemsplacerad, men bra kontakt med föräldrarna,
- jag fick stryk som liten.
- bra, snälla med varandra, vi bråkade aldrig.

Exempel från föräldrarna:

- ingen kontakt överhuvudtaget, vi kunde inte prata med varandra, det fanns bara hat och slag,
- omöjlig, lyssnade inte på någon av oss, det var bara vårat fel,
- vi var aldrig tillsammans, berättar inget för mig,
- han har varit svår att nå, jag har inte kunnat leva upp till hans behov,
- varannanhelgsrutinen började vackla,
- alltid haft bra kontakt med honom, men han lydde inte, han kom inte hem när man sa,
- det har alltid varit bra kontakt med mig som mamma, mer respektlös mot andra människor än mig som mamma.

Familjebilden

Samtliga ungdomar utom två, hade sin mamma kvar i familjen. Nio mödrar var ensamma med barnen och sju av ungdomarna hade styvfar som bodde i familjen. Antalet syskon är mellan 1 och 5, en av ungdomarna har inga syskon. 10 ungdomar har 3–5 syskon. Halvsyskon är inte medräknade.

Reaktionen på att institutionen kontaktar och involverar föräldrarna i institutionens arbete: 28 ungdomar tycker att det var bra att föräldrarna kontaktades. Det är bra att föräldrarna vet vad som händer på institutionen, att ungdomarna får mer kontakt med sina föräldrar och att de inte ”tappar” varandra. Enbart två ungdomar tyckte att kontakten med föräldrarna skapade problem, två var tveksamma och två brydde sig inte. Föräldrarna var enhetligt positiva till att de blev involverade i institutionens arbete. Tre av föräldrarna var kritiska mot uppläggningsen och hade velat ha intensivare samarbete.

Exempel från ungdomarna:

- tycker det är bra att föräldrarna får veta vad vi gör på institutionen,
- det är jättebra, det hade inte funkat om ni gjort det utan mina föräldrar,
- tycker det är bra, de vet vad som händer med mig, så de inte släpper taget,
- visst var det jobbigt, öppnade mycket sår, men det var nyttigt,
- det var inte bra, skapade mer konflikt mellan mig och föräldrarna,
- gillade det inte ibland, det var störigt,
- bra, jag har inte berättat allt för min mamma.

Exempel från föräldrarna:

- självklarhet att ha föräldrarna med i arbetet eftersom han ska hem igen sedan,
- jättebra, jätteskönt att kunna arbeta tillsammans, bra kontakt och bra förtroende,
- egentligen tycker jag att det skulle vara mer gemensamt, mer att träffas alla,
- tycker inte att de gjorde tillräckligt, gjorde inte tillräcklig behandlingsplanering på honom,
- bra, men man har inte varit så lyhörd på föräldrarna,
- det är väl bra, så man själv får någon insikt, för lite involverade, borde varit mer.

Kontakten med institutionspersonalen har 32 föräldrar upplevt som bra, positivt, speciellt med kontaktpersonerna. Tre föräldrar var kritiska.

Exempel:

- bra, mycket kontakt med kontaktmannen, inget problem,
- alltid väl mottagna,
- den har varit bra, ibland har vi träffats någon extra gång när vi har undrat vad ni håller på med, då har vi förstått varandra,
- den har varit mycket bra, beroende på kontaktpersoner, föreståndare, övrig personal på institutionen, mycket kanske beroende på synsätt,
- strulig, upp och ner, bättre kontakt i början, för mycket olika personal,
- förskräcklig!, vikarier, föreståndaren borta, stora brister på sommaren,
- inte så mycket prat, vi hade nog velat ha lite mer.

Bemötandet

Samtliga föräldrar tyckte att bemötandet var bra, trevligt, respektfullt.

Exempel:

- väl bemött, lyssnat på mig, aldrig känt mig överkörd, känt mig välkommen,
- det har varit OK, aldrig blivit avsnäst eller så där, utan det tycker jag har varit bra,

- jo, på jättefint sätt, går inte att beskriva,
- de var snälla, sonen fick hjälp så mycket han behövde,
- med respekt, medmänsklighet, värme och alltid med ett positivt sätt.

Föräldrarna tillfrågades om **positiva och negativa erfarenheter under ungdomens vistelse på institutionen.**

Föräldrarna var nöjda med behandlingsplaneringen samt att personalen hade tid att lyssna. I de flesta fall hade föräldrarna förtroende till ungdomens kontaktpersoner. De kände trygghet för att ungdomen var i goda händer samt att ingen var fördömande gentemot dem.

Exempel:

- det fanns alltid någon i personalen som hade tid att prata, jag kände att alla brydde sig om oss,
- att komma till avdelningen var trevligt, alltid någon som lyssnade, de var trevliga,
- man vet att hon har varit i säkerhet, man har sluppit att oroa sig, en lugnande effekt,
- föräldraträffar var bra, möjlighet att ventilerat tankar och frågor,
- inte bara mitt barns räddning, utan även min räddning, det var en trygghet.

Det fanns också **negativa erfarenheter** som föräldrarna tyckte personalen borde lyssna på.

Exempel:

- att informationen inte alltid kom fram, det var för mycket olika människor inblandade,
- det är fel att samla pojkar med samma problem på ett ställe,
- mycket vikarier, ingen som kunde ge besked, ingen som kunde ta ansvar,
- skulle ha varit lite mer, träffats och pratat om det vardagliga,
- när kontaktpersonen inte var där, så visste inte de andra så mycket, det var ju nackdelen,
- för mycket kläder och fickpengar, så där mycket kan man inte få hemma,

Ungdomarnas relation till föräldrarna under institutionsvistelsen förändrades successivt. Om vi jämför att endast 11 ungdomar uppgav att de hade bra kontakt med sina föräldrar innan, så var det 28 ungdomar som ansåg att deras kontakt med föräldrarna blev bättre eller mycket bra under institutionsvistelsen.

Exempel:

- i början var det inte så bra, då bråkade vi mycket, sen gick det snabbt och det blev mycket bättre,
- kontakten blev regelbunden och jag har slutat slå och hota,
- lite bättre än innan, när jag är hemma på ledighet är det bra,
- vi har nu nästan daglig kontakt,
- mycket bättre, vi kan prata med varandra utan att bråka,
- bra, jag träffar min familj en gång i veckan, de besöker mig,
- mamma, det har blivit en bättre kontakt med pappa, mindre kontakt eftersom det är lång väg att åka till honom,
- det hoppade fram och tillbaka, men det blev som en familj, som det skulle vara.

Föräldrarnas besök på institutionen

Föräldrarna besökte ungdomarna olika ofta, det var endast en av dem som aldrig varit på besök: "aldrig, en gång på utredningsavdelningen bara, jag ville inte träffa honom i den miljön".

Antalet föräldrabesök varierade från några gånger till regelbundna besök som t ex varannan vecka, eller varje vecka. Det skall tilläggas att många ungdomar fick åka hem emellanåt på helger, permissioner och sommarvistelser. Det fanns föräldrar som uppgav att de har varit på institutionen sammanlagt ett 50-tal gånger, eller så ofta de kunde. Det kan handla om en behandlingstid på upp till tre år.

Ungdomens upplevelse av att föräldrarna/föräldern kom till institutionen var skiftande. Några tyckte att de kom för ofta, andra tyckte tvärtom. Några ungdomar skämdes över att träffa föräldrarna i institutionsmiljön.

Exempel:

- ibland tyckte jag att det var bra, ibland tyckte jag att det var jobbigt, jag skämdes mycket att de skulle behöva komma hit,
- bra att de får se hur jag bor,
- bra, eftersom man inte träffar dem så ofta utan bara när man är på permission,
- de kom inte speciellt ofta,
- tråkigt, kan inte förklara varför,
- det var kul att de kom och hälsade på. Men det var ändå inte juste att träffas där, man vill ju träffas hemma.

Vad hände under föräldrarnas besök?

Besökens motiv upplevs olika av ungdomar och föräldrar. Ungdomarna är mera fåor-

diga, 12 ungdomar tyckte att deras föräldrar kom huvudsakligen till något möte eller för att prata med personalen, medan 19 av ungdomarna upplevde att deras föräldrar kom huvudsakligen för att träffa dem. I föräldrarnas svar på frågan ingår det både möten, föräldraträffar, besök och umgänge med dottern/sonen, samtal med personalen, utflykter och andra aktiviteter. 20 föräldrar uppger att de har varit med på gemensamma föräldraträffar.

Exempel från ungdomar:

– framför allt när det var möte, men då pratade de mest med min kontaktgrupp,
– de var på möte, träff med socialen, och personal, hälsade på mig,
– skojade, såg på varandra, kramades, åt tillsammans, drack kaffe, rökte, plus att de var med på möten med soc.,
– hälsade på mig, varit med i skolan, varit på julfest, skolavslutning,
– åkte ut ofta med föräldrarna, de sov över, ibland fick jag en känsla av att bo hemma när de stannade kvar över natten,
– tittade hur man hade det, vi hade kontakt på ett nytt sätt. Dom kunde se saker hos mig som de inte kunde se förut.

Exempel från föräldrar:

– pratade, var ute och gick, pratat mycket om vad som har hänt, vad som varit,
– ibland gällde det att bara besöka och umgås, men vi har även varit på möten med kontaktgruppen,
– samkväm med spel, var ute och cyklade, föräldraträffar, träffar med soc.,
– har varit där varje gång jag kört förbi,
– ibland ute på stan, många gånger var vi på rummet, ett par föräldraträffar,
– ingenting, jag umgicks bara med min son, fast jag minns en föreläsning om missbruk som var riktad till föräldrarna.

På frågan om det har skett någon förändring i kontakten mellan barn och föräldrar, svarade 29 föräldrar tydligt ja och det var 36 föräldrar som gjorde en omfattande beskrivning om de positiva förändringar de har märkt i kontakten med dottern/sonen. En stor del av dessa förändringar inbegriper kommunikationsförbättringar mellan ungdomar och föräldrar. 18 föräldrar relaterar den tydliga relationsförbättringen direkt till kommunikationens förändring. 17 föräldrar hade även negativa kommentarer på förändringar, men inga av dem handlade om försämrad relation. Det handlade om attitydförändring hos ungdomen eller negativ påverkan från andra ungdomar på institutionen, eller något som har hänt på institutionen.

22 av ungdomarna svarar att det har skett positiva förändringar. Kommunikationens betydelse lyfts fram även här, men också trygghet, bättre kontakt och närhet till föräldrarna är viktiga. Åtta ungdomar svarar att det har skett negativa förändringar. Tre av svaren kopplas till föräldrarna, fyra tar upp andra förändringar och en tar upp negativ förändring hos sig själv.

Exempel från föräldrarna:

- vi kan nu prata med varandra, hon kan visa känslor, slagsmål förekommer inte mera,
- hon har blivit lugnare, hon har blivit vuxnare, lättare att prata med, har blivit mycket mer öppen, går att föra en vettig diskussion med, mer ödmjuk,
- bättre på att berätta saker för mig,
- han har lärt sig att diskutera, han har lärt sig att argumentera,
- mer självständig, kan använda det svenska språket, han talar rätt ut vad han tänker och tycker, det är det största positiva,
- nja, på slutet blev han ju svårare för personalen och mera strul, det var som om man bara ville bli av med honom och väntade på att han skulle placeras någon annanstans,
- man är lite rädd att samma skall hända de andra pojkarna,
- blivit bortskämd med kläder och pengar (märkeskläder, ögonlinser).

Exempel från ungdomarna:

- lika bra, lättare att prata om det blir något problem, istället för lappsysteem så vågar vi prata om det istället,
- pappa har ringt och även hälsat på, träffar inte mamma lika ofta,
- är inte lika arg på mamma, har accepterat att mamma har en sambo,
- de ger trygghet, de svek inte mig,
- mer kontakt med farsan nu, har hälsat på honom enstaka gång och ska upp till honom nu,
- hon har blivit tjugigare än förut, morsan,
- de kollar mig och tycker för bra om personalen,
- jag vill ha mer saker av mamma nu,
- får inte flytta hem, det vill jag inte heller,
- kontakten med gamla kompisar försvunnit,
- långt avstånd mellan skolhemmet och familj, träffas inte så ofta,
- vi har jättebra kontakt nu, det går bra att prata, jag har blivit mycket lugnare.

Vad innebär de positiva förändringarna för framtiden?

Både ungdomar och föräldrar besvarar frågan olika. 22 av föräldrarna hoppas på att den positiva utvecklingen fortsätter och att den förbättrade kommunikationen består både för relationens skull, men också för att underlätta framtida studier. Ungdomarna vill också att den öppna kommunikationen består, men de tänker också på egna mål och egen utveckling. 18 ungdomar besvarade den frågan.

Exempel:

- det visar hur jag skall vara mot mina egna barn, han är min framtid,
- jag tror att pappa och jag kommer att ha mer kontakt,
- jag kommer aldrig att sluta ta kontakt med mina föräldrar, fast jag blir vuxen och gifter mig och skaffar barn,

- bra för självförtroendet, ingen ska få förstöra det, kan söka vidareutbildning,
- vi kan fortsätta kontakten, hälsa på varandra lite mer, inte som det var förut ca 2 ggr om året,
- jag kan lättare bli självständig.

På möjligheten att påverka ungdomens behandlingsplan svarade 31 föräldrar att de har känt att de har kunnat påverka, att de har varit informerade under tiden, att kontaktpersonerna har lyssnat på dem och diskuterat behandlingsplaneringen fortlöpande. Sju föräldrar tyckte att de inte hade möjlighet att påverka, att de inte blev tillfrågade eller inte hade någon ork eller kunskap om vad som behövde göras.

Exempel:

- vi har ofta varit med på diskussioner och planeringar, jag tycker att samarbetet varit bra,
- jag kände att jag var helt klart delaktig i planeringen, problem som jag såg var vi överens om,
- vi har varit med hela tiden i planeringen, både på institutionen, per telefon och hembesök av kontaktmannen,
- en öppen dialog och har haft möjligheter att yttra mig, har dock hela tiden samtyckt till en bra planering,
- nej, jag tycker att det var förutbestämt, socialsekreteraren hade redan bestämt det verkade det som,
- nej, väldigt lite, om man blir förbannad så kan det hända något, man får ta i för att bli lyssnad på,
- jag var inte ens kapabel att komma på något själv, så jag fick själv söka hjälp.

Vart tog ungdomen vägen efter institutionsvistelsen?

Sammanlagt 32 ungdomar kunde besvara frågan. För tre av ungdomarna var inte planeringen klar, de var kvar på institutionen vid intervjutillfället. 19 ungdomar skrevs ut eller ska skrivas ut till hemmet. Nio av ungdomarna åkte eller ska åka till annan institution eller familjehem. Fyra ungdomar till eget boende och en av ungdomarna skulle flytta till mormor i hemlandet. Det innebär att 54% av de intervjuade ungdomarna har skrivits ut eller ska skrivas ut till hemmet efter institutionsvistelsen.

Kontakten med föreningarna

Tjugotvå ungdomar uppger att de kom i kontakt med föreningar under institutionsvistelsen. Hit hör också olika typer av idrottsföreningar som ridning, golf, skytte, fotboll, cykling, dans, boxning, basket m.m. Tre av flickorna har varit med i SIMONs

modellskola, en kom i kontakt med FMN. Det är fem ungdomar som uppger att de tänker fortsätta med föreningskontakter och då handlar det om någon form av idrott. Två är tveksamma, men funderar.

När det gäller föräldrarna så uppger 15 föräldrar att de kom i kontakt med någon eller några av de föräldraföreningar som ingick i projektet. 11 föräldrar tycker att föräldraföreningarna kan bidra med något till familjen. Tio föräldrar tyckte inte att föreningarna kunde bidra med något eller hade rentav negativ erfarenhet av dem.

Exempel:

– *ingen aning om vad som finns, DAMP har ju en föräldraförening men det orkar vi inte med,*

– *det var katastrof, FMN-kursen tillsammans med kontaktmannen, föreningens medlemmar drev på det som om det var en sekt, det dom sa stämde inte överens med mina erfarenheter, de var för erfarna.*

Nio av föräldrarna tycker att föreningskontakterna kan ha betydelse för framtiden. Det är enbart 4 föräldrar som säger att det finns planer på att kontakterna fortsätter efter barnets utskrivning från institutionen.

Samlade erfarenheter av institutionen

Det finns ett stort antal positiva men även negativa erfarenheter, iakttagelser och upplevelser. Hos föräldrarna finns det 40 positiva och 20 negativa svar. Många har både positiva och negativa erfarenheter. 19 föräldrar uppger enbart positiva erfarenheter, 4 föräldrar avstår från att svara, två hänvisar till tidigare svar.

Ungdomarna har konkreta positiva erfarenheter, de knyter ofta förändringen till en egen positiv utveckling. 31 av ungdomarna beskriver faktiska positiva erfarenheter/övergripande förändringar. 26 av ungdomarna hade också negativa erfarenheter, fyra av ungdomarna har inte besvarat frågan varken positiva eller negativa erfarenheter. Fyra av ungdomarna beskrev enbart positiva erfarenheter.

Föräldrarna

– inskolningsdagarna var bra, bra att familjer var med. Familjefester gärna flera, bra att ha samtal med någon ur personalgruppen utan att barnet är med,
– viktigt med tilltro till personalen, så att man kan säga vad man vill och tänker,
– för min dotter gav inte familjehemsplaceringen något, utan institutionen gav henne det hon behövde,
– jag har blivit starkare i mig själv, jag har blivit starkare som förälder,
– väldigt bra för vår son, inget man hängt upp sig på, avdelningen har hållit på det de har sagt, det har gått att lita på dem. De har fått sonen att prata och det är bra, det verkar som om han har börjat lita på vuxna igen,
– ett stort stöd har jag känt från er, jag har aldrig behövt gå och undra över hur min dotter hade det, jag visste alltid att hon var i goda händer hos människor som brydde sig,
– bra, positivt, har inget annat att säga. Kompetent personal, både när det har varit något kul att göra och när det har varit något att bita i.

Ungdomarna

– jag har lärt mig prata annorlunda med mina föräldrar, och lyssna på dem. Jag vågar säga ifrån,
– känner mig starkare, kan säga nej, mer ordning på mitt liv, kommit igång med skolan,
– hade jag inte kommit hit, hade jag fortsatt med att inte gå i skolan, inte vara hemma och att dricka med mina kompisar. Nu går jag i skolan och sköter mig,
– man kommer ifrån allt det dåliga som finns hemma, man får vara med på en massa aktiviteter som man kanske annars inte kunnat göra,
– blev av med rädsla för vissa saker/situationer, lärt mig många praktiska saker i hemmet, lärt mig att behärska mig,
– skolan kom igång, jag började träna, det som var bra första året att det var helt perfekt kontakt mellan morsan och institutionen och det var bra för mig,
– jag har ändrat mig, snattar inte som jag gjorde tidigare, jag går i skolan,
– lärt mig att lösa konflikter.

Exempel på negativa erfarenheter:

Föräldrarna

– på slutet blev allt negativt, fick inget svar av personalen. Sedan var det negativ påverkan av andra elever, plus för mycket omsättning av personalen,
– man blir fråntagen ansvaret, man duger inte till att klara av sitt eget barn, speciellt när det blir ett LVU,
– lite mycket pengar i rörelse, för mycket pengar och för stora belopp för sonen, det finns väl ingen anledning till så mycket pengar! Förut jobbade han och sparade, nu behöver han inte göra något för pengarna.

Ungdomarna

– jag har blivit blygare, jag säger inte till de andra vad jag tycker och tänker om dem,
– när det försvunnit saker från rummet,
– det var vissa hårda regler som man inte kunde förstå, stängda dörrar, man måste ropa på personal,
– inget ställe man vill till, man ska kunna ha bättre kontakt med föräldrarna än att flytta till ett skolhem,
– alla rymningar och bränder, viss personal var lättlurad, för slappa regler, för mycket velande.

Övriga kommentarer

Ungdomarna

– Jag ville inte trivas på institutionen från början, men fick en bra relation till min kontaktman i efterhand så jag ville börja ett nytt liv,
– det är viktigt att man har nära föräldrarna, det är det sista man har!
– jag vet inte om det hade gått lika bra utan institutionen.

Föräldrarna

– efter många olika kontakter med olika myndigheter under en lång och svår tid kändes det underbart att få landa hos er och känna den värme som alla här har gett oss. Ingen har sagt något som har fått mig att känna mig totalt misslyckad som mamma, utan hela tiden uppmuntrat mig och stöttat mig,
– jag skulle önska att alla som befinner sig i den jobbiga situationen som jag var i, fick känna samma trygghet som jag fick.

Analys av ungdoms- och föräldraintervjuerna

Det fanns flera frågeställningar:

- Vill ungdomarna att deras föräldrar deltar i behandlingen på institutionen?
- Vill föräldrarna vara delaktiga och i så fall vad tyckte de om det som hände på institutionen?
- Var föräldrarna nöjda med sättet de bemöttes på?

- Har ungdomarna upplevt några förändringar i kontakten med föräldrarna under institutionsvistelsen?
- Har föräldrarna gjort det?
- Vad har förändringarna för betydelse i framtiden?
- Vad uppskattade föräldrar och ungdomar mest på institutionen och vad var de kritiska emot?
- Har föräldraföreningarna bidragit med något till föräldrarna och ungdomarna?
- Har föräldrarnas medverkan påverkat ungdomarnas utskrivning till hemmet?

Varför kom ungdomarna till institutionerna?

Av de tillfrågade föräldrarna var det 43% (17 personer), och av ungdomarna 50% (18 personer) som nämner relationsproblem och problematiska hemförhållanden som huvudsaklig placeringsorsak, ofta i samband med skolproblem och kriminalitet. Rymningar hemifrån har nämnts vid flera tillfällen, det tolkar jag som ett symptom på att ungdomen inte trivdes hemma och att det är konflikter i hemmet som inte kan lösas på annat sätt. Drogrmissbruk nämns i fem och kriminalitet i 16 fall som huvudorsak eller delproblem. Drogrmissbruk och kriminalitet följs ofta åt. Skolproblem och bråk hemma nämns i flera fall samtidigt.

Vilka var deras behov?

Intervjuerna koncentreras på relationsaspekter och sätter barn och föräldrelationen i fokus. Det framkommer både hos ungdomar och föräldrar, att det finns ett ”sug ” efter att få prata av sig med varandra och det är viktigt att det finns tid och tillfälle till det. Ungdomarna beskriver ofta med saknad den förlorade kontakten med föräldrarna. Kommunikationens betydelse påtalas genomgående i ungdomsgruppen och i föräldragruppen. Speciellt föräldrarna sätter dess betydelse i centrum. Det finns ett uttalat behov både hos ungdomar och föräldrar att få kunna prata med varandra.

Att relationen mellan ungdomar och deras föräldrar blev bättre under institutionsvistelsen, förklarar de med att de kan prata och förstå varandra bättre. Om vi bara tar hänsyn till intervjusvaren, så finns det ett linjärt samband mellan bättre kommunikation, förbättrad relation och bättre förutsättningar till att lyckas i framtiden hos svaren av 15 föräldrar (36%) och 10 ungdomar (30%).

Vi vet att allting som sker i ett relationssystem är någon form av kommunikation. När ungdomar och föräldrar säger att de inte kan prata med varandra eller att de inte lyssnar på varandra, innebär det att de kommunicerar, men på ett ömsesidigt otillfredsställande sätt. P. Watzlawick i sin bok *Pragmatics of Human Communication* säger bland annat att det är omöjligt att inte kommunicera. Kommunikation är den mest övergripande begreppet vi har för att tolka processer och relationer i mänskliga sammanhang. Kommunikation pågår ständigt och det är mycket mer än verbal kommunikation (Watzlawick & Jackson, 1962).

När ungdomar och föräldrar så tydligt påtalar vikten av att kunna prata med var-

andra, talar de samtidigt om att kommunikationsstilen delvis är symtomet. Det framkommer att budskapet de ger varandra skapar konflikter, avståndstagande, de förstår inte varandra, de väljer bort att prata med varandra. Det finns olika begrepp som avser kommunikationens verbala och icke verbala aspekter. De mest använda begreppen i familjeterapeutiska sammanhang är specifik/diffus, kongruent/inkongruent och bekräftande/diskvalificerande kommunikation (Watzlawick & Jackson, 1968, Runfors & Wrangsjö, 1984, Lundsby m fl, 1992). Även J. Alexander och Parsson (Univ. of Utah, Salt Lake City, USA) sätter kommunikationens betydelse i centrum i den forskning som publicerades inom Funktionell Familjeterapi (FFT). De talar om försvarsinställd och stödjande kommunikation och jämför skillnader i kommunikationen mellan familjer med asociala barn (kriminalitet) och sk normalfamiljer (Hansson, 1996).

Att kunna vara tydliga i vårt språk, att inte ge dubbla budskap, att bekräfta och inte diskvalificera varandra i onödan, att kunna formulera våra tankar så att vi blir förstådda är ingen lätt uppgift. Det påverkar våra relationer och tvärtom. Kommunikationen i sin helhet är en komplex cirkulär process. Vårt sätt att tolka och bearbeta upplevelser påverkas samtidigt av tidigare införlivade erfarenheter samt situationen vi befinner oss i (Watzlawick, 1978). Institutionsvistelse i sig kan framkalla olika reaktioner. Utsatthet, maktlöshet eller nya hopp och erbjudandet av stöd och hjälp påverkar de inblandade på olika sätt.

Ungdomsintervjuerna har visat att merparten av ungdomarna är ledsna över och de beklagar den dåliga kontakten med föräldrarna. Ofta handlar det om att de inte har setts på länge, att de inte har haft tillfälle att prata med varandra, att de inte kunde mötas och att de har haft ont om tid för varandra o s v.

Ungdomar mellan 13 och 15 år förväntade sig speciellt att föräldrarna ofta skulle komma till institutionen och delta i gemensamma aktiviteter. Det fanns en längtan efter, både hos ungdomarna och föräldrarna, att göra saker tillsammans. Längtan efter föräldrar som inte har varit närvarande i familjerna, speciellt pappor har framkommit. Det är endast två av ungdomarna som upplevde föräldrarnas närvaro på institutionen som störande.

Tiden på institutionen gav möjlighet till att "mötas", att få tid för varandra, att prata igenom saker och ting och att få vägledning i konfliktlösning. Både ungdomar och föräldrar betonar "bättre kommunikation" som en av de viktigaste förändringar de har fått nytta av hos varandra under institutionsvistelsen.

Kan ungdomar och föräldrar med aktiv hjälp till att förändra sina "kommunikationsvanor" också förändra sina relationer? Kan bättre relationer mellan dem ge bättre förutsättningar för ungdomarna i framtiden?

Hur upplevdes bemötandet?

Samtliga föräldrar kände sig väl mottagna på institutionen. Kontaktpersonerna hade en framträdande roll som föräldrarnas stöd i arbetet med ungdomen. De synpunkter

som föräldrarna framförde var avsaknaden av personalkontinuitet, bristfälliga informationsrutiner samt kritik gentemot institutionens regler angående fickpengar, tider, ledigheter.

Att få förtroende för kontaktpersonen, att känna trygghet på institutionen, att få tillräckligt med tid för att ventilerat sin oro var viktigt för föräldrarna. Att bli respekterad som förälder, att få vara med och påverka samt att få ge synpunkter på sitt eget barns behandling var av stor betydelse. Kontinuitet i kontakter, personligt engagemang och trygghet är några viktiga ingredienser som föräldrarna betonade i intervjuerna. Det efterfrågades att föräldrar/anhöriga får information om när någon personal slutar, när ny personal tillträder, vid föreståndarbyten eller vid institutionschefsbyten o s v. Några föräldrar har upplevt personalgrupper som röriga på grund av många vikarier och bristfällig information.

Erfarenheterna har visat att det första bemötandet har en avgörande betydelse i den senare kontakten. Föräldrarnas utsatthet, vilshenhet i en ny situation kan leda till osäkerhet. De vågar inte komma när de inte vet vad som skall hända, eller vem de skall träffa. Det framkommer i flera av svaren att "*de tog hand om mig på ett bra sätt*".

Hur fungerade behandlingsarbetet?

Majoriteten av föräldrarna är nöjda med behandlingsarbetets uppläggning och resultat. De flesta föräldrar är glada över att skolan har börjat fungera och att skolarbetet togs på allvar. Endast åtta föräldrar är kritiska över att ungdomen inte gjort några framsteg, att behandlingspersonalen var oengagerad eller att de blev "överkörda" av en redan bestämd planering. När det gäller planeringen, var kritiken mest riktad till socialtjänsten. Överhuvudtaget var föräldrarna positiva och tacksamma över den hjälp de fick. Endast tre föräldrar hade ingen ork eller vilja att engagera sig i behandlingsplaneringen.

Föräldrarna deltog ofta på behandlingskollegier. Några föräldrar var kritiska över att överenskommer inte följdes som det var sagt. Arrangemang kring hemresor var inte tillräckligt strukturerade i några fall. Det efterfrågades bättre uppsikt vid avskiljning och bättre information till föräldrarna vid sådana händelser. Det gällde också vid avvikningar och andra krissituationer. Att vara informerad, att få vara delaktig, hade stor betydelse för föräldrarna. De vill inte förlora kontakten med sina barn, de vill veta allt som händer omkring dem och de blir oroliga om information uteblir. Det fanns en viss osäkerhet över vad som kommer att hända efter institutionsvistelsen. Det verkade som om föräldrarna trodde att personalen kunde trolldom fram goda lösningar. Det framhölls i några fall att institutionen i sig var en god lösning för ungdomen eller för hela familjen. Det fanns en viss rädsla inför framtiden. Föräldrarna efterfrågade och ville ha bättre uppföljning från institutionerna. Ingen var fientlig eller ifrågasättande över placeringen.

I intervjuerna framkommer inte vad föräldrarna tyckte att behandlingsarbete var.

Frågan är om de förstod att deras besök och närvaro på institutionerna, deras intresse för ungdomarna och deras kontakter med personalen och de andra föräldrarna var av stor betydelse för behandlingens resultat.

Hur fungerade föräldraträffarna och föreningskontakterna?

De gemensamma föräldraträffarna var uppskattade. De var mera uppskattade än personalen på institutionerna upplevde. På grund av att behandlingspersonalen ansåg de gemensamma föräldraträffarna problematiska, svåra att genomföra tidsmässigt och resurskrävande, beslöt flera institutioner att satsa på individuella föräldrakontakter istället. Två av föräldrarna efterfrågade flera gemensamma föräldraträffar och 14 föräldrar uppger att de har deltagit på föräldraträffar, gemensamma utflykter, aktiviteter och informationsträffar.

Kontakten med föräldraföreningarna var trevande. Trots att 16 föräldrar deltagit på möten med föräldraföreningar, är det bara tre föräldrar som fortsätter med någon form av kontakt i framtiden. Nio föräldrar har varit i kontakt med FMN, fem med Hassela solidaritet och fyra med SIMON, enligt intervjuerna.

Ungdomarna kom i kontakt med föreningar där det fanns något att göra tex idrottsföreningar och SIMONs modellskola. Idrottsföreningarna var ett uppskattat inslag, aktiviteter sågs positivt, speciellt av pojkarna. 20 av ungdomarna kom i kontakt med idrottsföreningar, hobbyföreningar, fyra kan tänka sig att fortsätta.

Vart tog ungdomen vägen efter institutionsplaceringen?

Nitton ungdomar (54%) skrevs ut eller planerades att skrivas ut till hemmet. Hur kommer det sig att en så pass stor andel av ungdomarna kan återvända hem? När det gäller ungdomsgruppens sammansättning så är den inte representativ för hela ungdomsgruppen på SiS institutioner. När det gäller samtliga ungdomar på SiS institutioner, fanns det ingen exakt siffra vid rapportskrivandet, en preliminär beräkning är att ca 30% skrivs ut till hemmet. Från en behandlingsavdelning är det mera självklart att ungdomar skrivs ut till hemmet än från en akut- och utredningsavdelning. Ungdomarna i intervjugruppen kom endast från behandlingsavdelningar, äldre pojkar med tung problematik saknades i gruppen. Förklaringen till att fler ungdomar i intervjugruppen kan återvända hem kan vara, att med föräldrarnas aktiva medverkan är förutsättningarna bättre att fler ungdomar kan skrivas ut till hemmet. Behandlingspersonalen har större möjlighet att pröva och diskutera återgången till hemmet direkt med föräldrarna. Möjligheter till att pröva successiv utskrivning till hemmet fanns. Behandlingspersonalen kunde arbeta konkret med familjens svårigheter, stödja föräldrarna i sin föräldraroll och hjälpa familjen till en gemensam positiv förändring.

Det påvisades redan under 50-talets USA att institutionsbehandlade personer snabbt återföll i samma mönster när de flyttade tillbaka till sina sociala sammanhang. Att förändra människors livssituation genom att behandla deras problem med indivi-

duella insatser visade nedslående resultat (Sullivan & Adler, Johnson, 1954). Den förändring som den behandlade genomgår med att förstå och få insikt i sina problem kan bädda för nya misslyckanden när han lämnar institutionen. Vad händer om hans omgivning, hans familj inte är införstådd med hans förändring? Om de inte har samma insikt i konfliktlösning eller i förhållandet till missbruk och kriminalitet?

Det finns flera undersökningar som visar att återfall ofta handlar om avsaknaden av socialt stöd, förståelse och värdegemenskap efter utskrivningen (Sarnecki, 1993, Levin, 1996, Minutchin, 1995). Om 54% av de intervjuade ungdomarna får en bättre relation till sina föräldrar, om föräldrarna är inbegripna i de förändringar som ungdomen har genomgått, då kan vi säga att vi har lyckats involvera hela familjen i en förändringsprocess och det är i sig en stor förändring. Även om samtliga ungdomar inte kommer att stanna i hemmet, har de fått en ny gemenskap med sina närmaste och nya impulser till den så betydelsefulla identifikationsprocessen som är så viktig i tonåren. Som en av ungdomarna sa, genom bättre kontakt med föräldrarna blir deras framtida föräldraroll bättre.

Redovisning av intervjuer med vuxna klienter

Syftet med intervjuerna

Syftet med klientintervjuerna är att ta reda på nätverksarbetets möjligheter när det gäller att förbättra klienternas kontakt med barnen och med andra viktiga personer i nätverket. Syftet är också att ta reda på om de återupptagna kontakterna har en förhöjande effekt på motivationen till ett nyktert liv. Nätverksarbetets målsättning var bland annat att återaktualisera föräldraskapet för LVM-placerade kvinnor. På institutionen fanns det flera kvinnor med egna barn och dessa barn var ofta placerade på institution eller i familjehem. Kontakten med barnen var ofta bristfällig. Intervjuerna är gjorda av projektansvarig och behandlingsassistenter på Fortunagården.

Frågor som ställdes under intervjuerna:

- Vistelsens längd på institutionen?
- Huvudsaklig placeringsorsak?
- Vilka ingår i ditt nätverk?
- Hur har kontakten med nätverket sett ut före institutionsvistelsen?
- Vad anser du om att institutionen kontaktar ditt nätverk och involverar dem i behandlingsarbetet?
- Hur blev kontakten med ditt nätverk under institutionsvistelsen?
- Hur ofta träffade du någon från nätverket och under vilka omständigheter?
- Hur blev du bemött av nätverksledaren?
- Har det blivit någon förändring i kontakten med nätverket, positiva och negativa förändringar?
- På vilket sätt påverkades din inställning till missbruk av nätverksarbetet?

- Om det har skett positiva förändringar, vad innebär det för framtiden?
- Vart tar du vägen efter institutionsvistelsen?
- Har du kommit i kontakt med några föreningar och vad innebär det?
- Vad är din samlade erfarenhet av institutionsvistelsen, positiva och negativa?
- Övrig kommentar.

Tio kvinnor intervjuades i samband med eller efter utskrivningen under tidsperioden 1 januari 1997 – 1 september 1998. Intervjuerna är antingen telefonintervjuer eller har gjorts på institutionen tillsammans med behandlingspersonalen. Kvinnorna är mellan 30 och 50 år gamla och har varit placerade på Fortunagården mellan två och sex månader.

Huvudsaklig placeringsorsak

Åtta kvinnor uppger alkoholproblem, en cannabissmissbruk och en tablettmissbruk som orsak till placering.

Nätverket

Samtliga utom en har nätverk bestående av barn, föräldrar, syskon, make, f d make, sonhustru, med flera. Bara en kvinna saknar biologiskt nätverk. Nio kvinnor har barn, två av dem har sina barn placerade i familjehem. I ena fallet är syskonen placerade i olika familjehem. Resten av barnen bor antingen med fadern eller har flyttat hemifrån. Några av dem har egna familjer. Sex av kvinnorna uppger att de trots stort biologiskt nätverk inte haft någon kontakt, eller kontakten har varit sporadisk. Kontakten med barnen har också varit bristfällig, några uppger missbruk eller konflikt med familjehemmet som orsak. Fyra kvinnor anser att de haft regelbunden kontakt med sina närmaste, inklusive barnen. Ingen av kvinnorna är emot att institutionen tagit kontakt med nätverket. De tycker att det är bra. Fyra anger speciellt att de vill förbättra kontakten med barnen, en med brodern, en med f d mannen och en med sin far.

Kontakten med nätverket under institutionsvistelsen

Hälften av kvinnorna framhåller en förbättrad kontakt med barnen och två anser sig ha bättre kontakt med sina föräldrar nu. Besöken från nätverket varierar från några få gånger till regelbundna träffar som var tredje vecka eller några gånger i månaden. Träffar med barnen sker för det mesta utanför institutionen. Nätverksmöten planeras individuellt, två kvinnor anger att nätverket träffades enbart på planerade nätverksmöten. Sju av kvinnorna har haft nätverksmöten. Dessutom planerades det hembesök med personal och permissioner till hemmet. De tycker att de har blivit respektfullt bemötta, med förståelse och engagemang av nätverksledaren.

Har det skett någon förändring i kontakten med ditt nätverk?

Samtliga uppger positiva förändringar i kontakten med nätverket. Fem kvinnor tycker att de har fått bättre kontakt med sina barn, två har fått bättre kontakt med sina för-

äldrar, två uppger en allmän förbättring som större förståelse, rätt ut problemen, kommit varandra närmare och att de kan träffas i nyktert tillstånd.

Nätverksarbetets påverkan i inställning till missbruk

Sju kvinnor besvarade frågan. Tre av kvinnorna uppger att nykterhet är en förutsättning om de ska kunna fortsätta att träffa sina barn, och det vill de göra. Två vill ha fortsatt bra kontakt med föräldrarna och en tror att hennes dotter behöver henne som mormor när hon nu väntar barn. Till det krävs nykterhet anser de. En uppger ingen påverkan.

Om det har skett positiva förändringar, vad innebär det för framtiden?

Sex kvinnor besvarade frågan. Samtliga tror att förbättringar i kontakterna med nätverket kommer att hjälpa dem till ett värdigare liv, bättre kontakt med barnen, drogfrihet samt större tilltro från nätverket att hon den här gången menar allvar. Med andra ord uppger kvinnorna att de har fått större motivation till nykterhet och drogfrihet. Åtta kvinnor kommer att återvända till hemmet, en ska till familjehem och en till ett annat behandlingshem. Endast två kvinnor uppger att de har kommit i kontakt med föreningslivet. Ingen av dem har kommit i kontakt med de föreningar som involverades i projektet.

Samlad erfarenhet av institutionsvistelsen

Endast fyra har besvarat frågan. Kvinnorna säger att de har blivit lugnare, börjat tänka på framtiden, vågar betrakta sina problem utan att förneka dem och insett farorna med missbruket.

Som övrig kommentar skriver en av kvinnorna följande: *"I början kunde jag inte förstå varför andra skulle lägga sig i mitt liv och tyckte då det var jobbigt att alltid vara kontrollerad. Men detta förändrades till något tryggt och positivt – något som jag bara ser positivt på nu. I dag är jag tacksam för tiden på institutionen."*

Analys av klientintervjuerna

Den intervjuade gruppen är liten, och intervjufrågorna är bristfälligt besvarade. Det finns ingen information om varför vissa frågor lämnades utan svar av de intervjuade. I kontakt med projektansvarig bekräftar hon att samtliga intervjuer gjordes tillsammans med behandlingspersonalen, oftast kontaktpersonerna. Att svar uteblev kan bero på kvinnornas bristande intresse för att svara på frågor.

Trots få intervjuade och trots bristfälliga svar framkommer att intensifierade nätverkskontakter ledde till positiva förändringar hos kvinnorna. Betydelsen av barnen lyfts fram tydligt. Fyra av kvinnorna ser barnen som avgörande orsak till att leva ett nyktert liv. Det framkommer att kvinnorna har dragit sig undan från familjekontakter (eller nätverket har gjort det), och det gäller i hög grad kontakten till barnen. Det finns gamla konflikter med syskon, föräldrar och familjehemsföräldrar som de vill

reda ut. Det verkar som om nätverksträffarna ger nytt hopp till en annan livsföring. Motivationen till nykterhet och drogfrihet konkretiseras och det är viktigt att få de anhörigas förtroende. Att ändra sig för barnens eller barnbarnens skull vill fem kvinnor försöka med. Tre av kvinnorna vill få bättre kontakt med sina föräldrar t ex med fadern för att kunna "tala ut om moderns död".

Sammanfattningsvis kan konstateras att nätverksarbete tillför nya dimensioner i institutionens slutna värld. Kontakten med anhöriga och andra viktiga personer bryter isoleringen och det "normala livet" inger en viss hopp om förändring. Den fortsatta förändringen kan bero på, hur nätverksträffarna följs upp och hur de utvecklas. På Fortunagården har man börjat diskutera hur eftervården ska utvecklas utifrån nätverksarbetets perspektiv eftersom det finns intresse från socialtjänsten.

Sammanställning av behandlingspersonalens och socialtjänstens erfarenheter

Intervjuer efter projektets andra år

Sammanställning av svar från personer som intervjuats under december 1997, för utvärdering av föräldraprojektet. Intervjuer genomfördes per telefon av Yvonne Jonsson. Intervjuerna har tagit i genomsnitt 40 minuter vardera.

Intervjuer med behandlingspersonal

Personalen valdes ut av projektansvarig på institutionen. Den som intervjuades har varit delaktig i projektarbetet under en längre tid och hade fast anställning eller i några fall långtidsvikariat på institutionen.

Frågor till behandlingspersonal LVU och LVM

Hur länge har du arbetat på denna institution?

Kön, ålder, yrkesbakgrund, utbildning?

Vilka förändringar har du sett på avdelningen när det gäller familj/nätverksarbete?

Vad har det inneburit för dig personligen?

Tankar, idéer reflektioner? Hur gå vidare?

Antal intervjuade personer var 12, av dem var fyra män och åtta kvinnor. Sex personer var mellan 30 och 40 år och sex personer mellan 50 och 56 år. Samtliga med många år i yrket samt vidareutbildningar. Några var socionomer, några hade steg 1-utbildning och gedigen, lång kunskap. Många hade erfarenhet av andra institutioner, egna barn, fosterbarn eller varit föreståndare på annat ställe. Flera var högskoleutbildade. Samtliga hade gått interna utbildningar. Den person som arbetat kortast tid hade arbetat fem år, övriga mellan 7 och 13 år på samma institution. Inget bortfall (2 intervjupersoner utbyttat p g a långtidssjukskrivning). Genomgående positiva till arbetsmetoden. Flera var oroliga över SiS nedskärningar. Samtliga var positiva till att bli intervjuade. De uttryckte värdet av att få formulera sig.

Sammanfattning av intervjuavaren

Behandlingspersonalen är i huvudsak positiv till familje- och nätverksarbete. De tycker att synsättet känns rätt och de upplever att kontakten med föräldrar har infört ett nytt perspektiv i behandlingsarbetet. Föräldrarna ses som en resurs och det påpekas också att ungdomarna blivit tryggare och det är mindre utspel på avdelningarna och mindre rymningar. Familjearbetet införde struktur och bättre sammanhållning i personalgruppen. Det blev tydligt att föräldrarna var viktiga i och med att familjen deltog. Föreningskontakterna upplevdes också positivt i vissa fall. Det var viktigt med kunskap, professionalitet och handledning. Personligen tycker flera att arbetssättet känns mera naturligt, det är lättare att arbeta när "*vi har föräldrarna med oss*". Det blir också roligare att arbeta, det känns mer meningsfullt och stimulerande.

När det gäller egna reflektioner, påpekar flera hur viktigt det är att institutionens ledning står bakom och stödjer arbetssättet. Bemanningen och minskade resurser kritiserar av flera, samt huvudkontorets oförståelse inför den stora arbetsbördan på institutionerna. Det påpekas att det finns behov av utslussning och uppföljning. De två personer som intervjuades från den institution som halverades på sin personalstyrka, var väldigt bittra och negativa inför framtiden. De såg inte sitt arbete som meningsfullt och nedskärningar enligt dem var slöseri med resurser och kompetens. Flera tyckte att arbetssättet nu var förankrat på institutionen och att det kommer att fortleva. Några tror att nedskärningar kommer att påverka resurser till föräldrabete. Det framkommer också att institutionerna får positiva reaktioner från socialtjänsten till familjearbete och nätverksmöten.

Intervjuer med socialsekreterare

Institutionerna fick själva välja en socialsekreterare som har placerat på institutionen. Det blev ibland i andra eller tredje hand i de fall socialsekreteraren hade slutat eller haft brist på tid för en intervju.

Frågor till socialsekreterare som gjort placeringar vid institutioner som deltagit i familjeprojektet

Ålder, år i yrket, utbildning.

Hur mycket kände hon/han till projektet innan placeringen?

Har du haft tidigare placeringar där?

På vilket sätt har hon fått reda på familjeprojektet?

Har det påverkat valet av institution?

Fördelar/nackdelar med arbetssättet för familjen/den unge?

Egna reflektioner/ lyfta fram synpunkter.

Skulle hon/han kunna rekommendera institutionen för kollegor?

Skulle du göra en placering där igen?

Sammanfattning om synpunkter från socialtjänsten

Sex socialsekreterare intervjuades efter att institutionen kontaktat dem. Samtliga var socionomer, 1 person gick vidareutbildning inom familjearbete. De tillfrågade personerna hade varit socionomer mellan 4,5 och 11 år. De hade bytt arbetsplatser, arbetat vid andra socialdistrikt och inom annan verksamhet.

Fyra personer var i åldern 30–35 år. En person var mellan 35 och 40 år. Endast en person var över 40 år. Bland de tillfrågade var det fem kvinnor och en man, inget bortfall. Ingen kände till projektet före placeringen. De var positiva till att bli tillfrågade och att deras synpunkter var viktiga. En av dem var kritisk, men vill inte att hennes namn framgår.

Socialsekreterare som tillfrågades hade ingen förhandsinformation om projektet. Ingen av dem hade tidigare placeringar på den institution där de nu har placerat. Samtliga tyckte att det är viktigt att arbeta med hela familjen, en av dem tyckte det vore konstigt annars, eftersom det handlar om barn som behöver sina föräldrar. Den enda nackdel som nämndes var, om det blir utspel mellan föräldrar och personal och det ställer till problem. Hur hanterar behandlingspersonalen det? Har personalen tillräcklig kompetens att kunna hantera sådana situationer? Socialsekreterarna tyckte att familje- och nätverksarbete skall ingå i ungdomsinstitutioners arbetssätt, eftersom det handlar om så pass unga människor. Det påpekades också att socialtjänsten kräver kvalitet i behandlingen och i det ingår familjearbete. En av socialsekreterarna sa: *"Annars ser vi efter andra institutioner som inkluderar familj och nätverk"*. En socialsekreterare påpekade att skillnaderna är stora på institutionerna inom SiS, när det gäller behandlingsarbetets innehåll. Det påverkar behandlingsresultatet. Det fanns kritik gentemot sättet att placera med tanke på närhet till hemorten.

Föräldraföreningarnas medverkan i projektet

Utvärdering av samarbetet med föräldraföreningarna

Föräldraföreningarnas representanter i projektet lämnade in sina skriftliga sammanfattningar över samarbetet efter projekttidens slut. FMN och Hassela solidaritets representanter skrev ned sina erfarenheter, medan SIMONs representant intervjuades per telefon. Redogörelserna är sammanfattningar och försöker återge en samlad bild av föreningarnas uppfattning om samarbetet med SiS institutioner i projektet.

FMN (Föräldraföreningen Mot Narkotika)

Utifrån skriftlig sammanfattning av Anita Hultkrantz (fd ordförande i FMN) och Lena Bergman, båda projektansvariga.

FMN tyckte att samsamarbetsmöjligheten med SiS i ett "föräldraprojekt" var glädjande och de såg möjligheter till vidareutveckling. *"Vi såg framför oss hur våra erfarenheter skulle kunna tillföra institutionsvården viktiga bitar, samtidigt som FMN*

kunde utvecklas i sitt anhörigarbete. Tyvärr upplevde vi att det gick trögt och vi blev besvikna. Precis som i en familj som behöver förändras, fanns det hos behandlingspersonalen mycket reservation, rädsla och motstånd. Vi funderade på att hoppa av men bestämde oss för att inte ge upp så lätt. Med tiden, när kommunikationen förbättrades förändrades förutsättningarna. När projektgruppen lärde känna varandra, började samarbetet gå framåt. Det var viktigt med institutionsbesöken som kom alldeles för sent. Vid besöken fick vi bättre kontakt och insikt i hur pass olika behandlingshemmen fungerade. Efteråt blev det enklare att diskutera fortsatt samverkan." Till samarbetet kopplades flera lokalföreningar från Malmö, Göteborg, Enköping, Örebro, Norrköping, Umeå och Kristianstad.

Samarbetet har bestått av:

- informationsträffar för personal och föräldrar (FMN Stockholm, Enköping, Malmö, Göteborg),
- enstaka kontakter med föräldrar,
- deltagande på resor med föräldrar, ungdomar och personal (FMN Göteborg),
- stormöten med Hem och Skola, socialtjänst, institutionsrepresentanter i Sollefteå,
- familjelivskurs (FMN Stockholm).

De sammanlagt 17 träffarna har haft olika karaktär. Information, föreläsning, bekanta sig med föräldrar, delta på stormöten, delta på resor, utflykter, delta på planeringsmöten med föräldrar.

FMN har haft inre svårigheter med byte av ordförande, sjukdomar, inre konflikter, styrelsen utarmades och intresset för projektet svalnade. Ordförandens plötsliga bortgång orsakade mycket sorg och verksamheten påverkades. Avslutningsvis kan man säga att projektet har bidragit med nya erfarenheter för föreningen, men har inte lett till etablerat samarbete mellan FMN och SiS institutioner. Dock knöts enstaka kontakter mellan lokalföreningar och några familjer som har upplevts positivt. De lokalföreningar som finns i Göteborg och Malmö har haft mera kontakter med institutionerna. *"Tyvärr fanns det ingen samordning mellan lokalföreningarna, och ibland var vi ovetande om vad som hände i andra håll av landet."*

SIMON (Sveriges Invandrare Mot Narkotika)

Intervju med Mansour Ghalichechi. (Intervjun är gjord av projektledaren efter projektets slut, 1998.)

Mansour Ghalichechi blev projektansvarig för SIMON i projektet under våren 1997, efter flera påtryckningar från projektledaren. Frågan var om SIMON överhuvudtaget skulle vara kvar i projektet eller inte. Mansour hade erfarenhet av behandlingsarbete på institution i södra Sverige och var intresserad av att medverka aktivt i att utveckla kontakterna med institutionerna. Mansour är den tredje kontaktpersonen för SIMON, han utsågs av föreningens styrelse. Mansour är bosatt i södra Sverige

och hade många och långa resor till projektmötena och planeringsträffarna. Från institutionernas sida efterfrågades en kontakt i stockholmstrakten eftersom de flesta ungdomar med invandrabakgrund placerades kring Stockholm. Det kunde inte SIMON tillgodose, men lovade att Mansour skulle förmedla kontakter vid behov.

Det var Eknäs som efterfrågade SIMONs medverkan mest. Vid intervjutillfället är Mansour i Lund och jag intervjuar honom per telefon. Han har suttit i SIMONs styrelse tidigare men berättar att han inte är kvar där längre. Den nuvarande ordföranden i SIMON är Rolf Murray, han har varit det under det senaste året. Murray har varit med på två projektträffar och beklagat "struligheten" i kontakten. Den tidigare ordföranden har inte lyckats skapa stabilitet i kontakterna.

Mansour berättar att hans förutsättningar att komma in i projektgruppen inte varit bra. Han kände att våra erfarenheter om SIMON var negativa och det fanns vissa negativa förväntningar i luften gentemot SIMONs representant. Genom hans egen aktivitet blev kontakterna långsamt bättre. *"När mitt personliga engagemang blev tydlig, kände jag mig accepterad"*, säger han. *"Jag blev en i gruppen trots allt."* Mansour betonar att SIMON hade interna konflikter vilket var en tung belastning. Om inte SIMON hade haft dessa konflikter både organisatoriskt och personligt, så hade SIMON säkert varit en större tillgång i projektet.

Mansour tycker att SIMON har stagnerat under de senaste tre åren, låst in sig i traditionella organisatoriska frågor och fastnat. Trots allt finns ideologin:

- invandrades plats i det svenska samhället,
- samarbete med svenskar,
- invandrare och missbruk,
- idén om integration,
- segregation skall bekämpas.

"Det är viktigt att återaktualisera dessa punkter och förnya sig", tycker Mansour.

I dag finns det 25 till 30 nationaliteter representerade i SIMON, de flesta är från Sydamerika, Mellanöstern, Sydeuropa, Afrika, Fjärran Östern. Den konkreta tvisten på samarbetet mellan institutionerna och SIMON berodde på olika faktorer, anser Mansour. Geografiskt avstånd, ingen välfungerande förening i Stockholm, maktkamp mellan de olika länderna i SIMON, ingen kontinuitet gentemot projektet, man följde inte upp påbörjade investeringar och det har inte funnits beredskap till att bistå institutionerna med kulturkompetens. Det fanns inget kunnigt folk, ingen samordning i Stockholm eller kring andra storstäder. Fokus ligger på Rinkeby och Tensta och det är fel, anser Mansour. Hela Stockholm ska vara inkluderat, men det är för få i SIMON som är aktiva.

Det finns förstås också positiva saker, tycker Mansour. Det är bl a upptäckten av SIMONs mångkulturella resurser, som kunde ha blivit en tillgång. Om SIMON hade varit en välfungerande förening, hade man kunnat göra jättemycket. Utbyta kunskaper och erfarenheter och bidra med kulturkunskap. Personligen tycker Mansour att

han har lärt sig väldigt mycket om institutionernas arbete. Han har fått flera personkontakter som ger möjligheter till fortsatta kontakter. Han hoppas att han har kunnat visa upp SIMON ändå, som en förening som kan komma igen, en förening som besitter många resurser. Mansour har varit på flera institutioners föräldraträffar och träffat personal och ungdomar. Det var positiva möten. Mansour avslutar intervjun med att uttrycka en förhoppning om att vara kvar som en resurs för SiS institutioner även i fortsättningen.

Hassela solidaritet

Hasselas egen slutsammanfattning skriven av Solveig Palbring och Mia Sundelin efter projektets slut, 1998.

Bakgrunden till samverkan med institutionerna var att föreningen skulle bidra med sina resurser och kunskap både till institutionerna och familjerna. Syftet var att öka familjens nätverk samt stödja och hjälpa vid behov efter institutionsplaceringen. Genom deltagarnas olika kompetenser, borde förutsättningarna varit mycket goda. Det gäller institutionernas formella kompetens och föreningarnas erfarenheter inom olika områden. Hassela har en mångårig erfarenhet av verksamhet för anhöriga till de placerade ungdomarna. De har också utbildning och verksamhet med placerade ungdomar på sina kollektiv samt kurser för personal.

Hur blev det?

Startsträckan var lång och en vilsenhet på vilket sätt vi skulle arbeta fanns. Föreningarna med sin ideologi kontra institutionernas synsätt med begränsningar av lagar och förordningar innebar en kulturkrock och en rejäl sådan. Vi pratade förbi varandra, nivåerna låg stundtals på olika plan. Tiden att lära känna varandra, olika sätt att tänka och arbeta tog lång tid. Det tog över ett år. Tog institutionerna föreningarnas kunskaper på allvar?

Hur bemöttes vi på institutionerna?

Vad beträffar föräldra- och anhörigdelen från föräldrarnas sida så bemöttes vi mycket positivt. Personalen var också positiva tills de fick klart för sig att det var de själva, personalen på institutionen, som i framtiden skulle göra jobbet, inte föreningarna. När Brättegårdens personal, inskrivna ungdomar och deras föräldrar var på skidvecka tillsammans, var Hassela också med i tre dagar. De anhöriga hade ett enormt intresse av att prata. Det bestämdes att personalen under kvällen skulle få sin information om Hasselas arbete med anhöriga. Föräldrarna ville dock ha den tiden för sig, och personalen fick vänta.

Det visade vilket enormt behov föräldrarna hade för att prata och höra andras erfarenheter. Vi har hållit kurser på flera institutioner. Det har handlat om att ha en gemensam hållning och ett synsätt såväl i arbetsgruppen som mot de anhöriga och eleverna. Kurserna togs emot olika. Personalen på vissa ställen kom och gick under

utbildningen, vilket tolkades av kursledaren som ointresse och nonchalans. Efteråt fick vi höra att personalbristen var stor och ungdomsgruppen behövde ständigt tillsyn. Vi hade också en tre dagars internatkurs för två institutioner samtidigt. Vemyras och Eknäs personal kom till Hasselas utbildningscenter och besökte även vårt kollektiv, Franshammar. På Fortunagården har vi haft tre halvdagars utbildning för hela personalgruppen. Intresset var stort och det fanns ett stort behov av att samlas och diskutera gemensamma angelägenheter. På Vemyra involverades hela närsamhället och resultatet blev Hasselas kamratstöd på grundskolan som nu är igång för andra året i rad. Detta arbete kommer förhoppningsvis att innebära en naturligare kontakt med de inskrivnas anhöriga samt underlätta ungdomarnas utslussning i samhället.

Vi kan nu efter tre års deltagande i projektet positivt konstatera att ett förändrat synsätt på föräldrar och anhöriga lett till att de blivit en självklar och viktig del i institutionernas behandlingsarbete. På institutioner där familjen redan fanns med i verksamheten har projektet lett till en vidareutveckling av föräldraarbetet. På de institutioner där projektet tagits på allvar och en person tagit projektet som sin uppgift fanns en positivare syn på hur det framtida arbetet ska fortsätta.

Sammanfattningsvis kan vi säga att projektet lett till en ömsesidig förståelse av våra olika verksamheter och verklighet. Mer i dag, än i projektets början. Bästa resultat hade kunnat åstadkommas om institutionernas formella och föreningarnas reella kompetens förenats. Vi inom Hassela påstår att föräldrarnas delaktighet är oerhört viktigt och vi tycker att vi har bevis för detta. Detta har föreningarna försökt förmedla hela tiden.

Vår idé var att träffa institutionernas personal, träffa föräldrarna och vi har velat förmedla vårt sätt att arbeta. Vi var klara över att inte ta över arbetet med de anhöriga. Vår uppgift var att visa på möjligheterna och ge kunskap om vad vi kan hjälpa till med i en framtid för ungdomar och deras anhöriga efter institutionsvistelsen. En del av de krockar som var i början berodde nog på att institutionerna trodde att föreningarna skulle ta hand om de anhöriga på institutionerna. Vi hoppas att de relationer vi har skapat under projektiden, resulterar i en naturlig kontakt som tas om våra resurser behövs i framtiden. Vi kan medverka i personalutbildning, enstaka föräldramöten med mera.

Kommentar

Föreningarnas förutsättningar såg olika ut och det framkommer också i beskrivningarna. Hassela solidaritet var beredd att inrikta sig mera på utbildning för personal, ungdomar och föräldrar. FMN såg sin styrka i föräldrastöd och föräldragrupper med flera lokalföreningar inom landet. SIMON såg sig som en ung förening med ständig växtvärk som söker sin väg. Ville gärna vara behjälplig i "*att hjälpa personal att få en högre beredskap och kompetens att möta andra kulturer*".

Tyvärr har många parallellprocesser påverkat projektets utveckling. Inre motsättningar inom föreningarna, både inom SIMON och FMN, bidrog till att kontakten

blev instabil och resurserna inte kunde användas fullt ut. Det var mest hos SIMON som de inre konflikter blev tydliga. Det är synd att en förening med så mycket resurser och mångfald inte kan enas om en klar struktur. Samtliga föreningar och institutioner i projektet tyckte att samarbetet var igång efter det första året och att det har tagit lång tid att komma dit.

Synen på föräldrar och samarbetet kring föräldrar har varit olika. Det krävdes engagemang och öppenhet från institutionerna och föreningarna samt god kommunikation mellan dem. Både FMN och Hassela solidaritet har sett en viss rädsla från institutionernas håll. De tolkade det som konkurrens, eller att institutionerna var rädda för att bjuda in föreningarna inför socialtjänsten. "*Skulle institutionerna göra bort sig då?*", tyckte exempelvis FMN.

Föreningarna hade svårt att förstå vissa institutioners försiktiga förhållningssätt inför föräldrasamverkan. De tyckte att erfarenheter de hade från tidigare gav familjearbetet en självklar plats i behandlingen. Speciellt FMN var kritisk och tyckte "*det har tagit två år innan vi kunnat prata och förstå vad vi menar*". Det var viktigt att hitta en gemensam plattform. Alla de tre föreningarna var däremot överens om att projektets erfarenheter och den kontakt man skapade, skall fortleva, även om "*det är stor skillnad mellan institution och förening*", tycker bland annat Hassela solidaritet. Det är viktigt att det står engagerade människor bakom föräldraarbetet samt att det tillförs både kunskap och beprövad erfarenhet i behandlingsarbetet.

Del 5

Slutdiskussion

Har man lyckats förverkliga projektets intentioner?

Vilka förändringar har projektet lett till enligt de berörda institutionerna?

Familje- och nätverksarbetet

Ungdomsinstitutionerna

Projektets syfte att utveckla familje- och nätverksarbete på de berörda institutionerna har delvis genomförts. Det blir enklast att utvärdera resultaten om vi delar familjearbetets utveckling i flera nivåer. Utvecklingen berodde inte enbart på behandlingspersonalens kvalifikationer eller på ungdomars och föräldrars positiva inställning till familjearbete. Utvecklingen var avhängig av flera sammanhängande faktorer.

Förutsättningar för familje- och nätverksarbetets utveckling:

Hela institutionens accepterande

Institutionens tidigare erfarenhet

Institutionschefens aktiva stöd

Behandlingspersonalens accepterande

Vilja till utbildning och utveckling

Möjligheten till utbildning

Adekvat utbildare och handledare som accepteras av personalgruppen

Att föräldrar och ungdomar medverkar

Tid till familjearbete

Andra resurser till familjearbete som föräldraboende, resemöjligheter o s v

Att familjearbetet prioriteras

Ekonomiska möjligheter (kurser, seminarier, konferenser)

Jämn kompetensutveckling

Om vi tänker oss att det pågick en ständig cirkulär process mellan dessa olika faktorer, är det lättare att förstå utvecklingsarbetets bräcklighet. Det systemteoretiska tänkandet var i de flesta fall ett välkänt begrepp, föräldrar ansågs viktiga, men steget var stort mellan tanke och handling i flera fall. Det som Insoo Kim Berg skriver i sin bok "Familjebehandling" (Insoo Kim Berg, 1994) om konfliktposition och diskvalificering av föräldrar, att föräldrarna skulle ändra på sig medan barnen var placerade, var delvis verklighet även inom institutionsvärlden. Föräldrar ansågs ofta besvärliga, men nyfikenheten var stor att ta reda på, vilket sätt de var besvärliga på och om det hängde ihop med att ungdomarna var besvärliga. I dag finns det samlade erfarenhe-

ter både från teoretiska studier och klinisk erfarenhet från "familjefältet" (Laing, 1961, Boscolo, 1996, m fl). Det handlar inte längre om att bevisa familjens viktiga roll för individen i utvecklings- och behandlingssammanhang. Tyvärr finns det fortfarande en viss konkurrens mellan de individualpsykologiska (psykodynamiska) och de familjeterapeutiska (familjedynamiska) inriktningarna.

Familje- och nätverksarbetet utvecklades olika på institutionerna. Alla inblandade var överens om att synsättet på föräldrar var avgörande i personalens bemötande. Hade man en positiv syn på föräldrars delaktighet, då såg man dem som resurs. Hade man respekt för deras svårigheter som föräldrar och var man villig att samarbeta med dem, blev mötena med föräldrarna positiva. Förhållningssättet präglades av synsättet som i sin tur påverkade hela familjearbetets utveckling. När ett gemensamt synsätt och förhållningssätt till föräldrar var internaliserade i hela personalgruppen, utvecklades familjearbetet snabbt. Utbildning och handledning var viktiga komponenter. Kunskap om generella familjeterapeutiska begrepp, kommunikationsteoretiska begrepp, samtalsteknik, användandet av familje- och nätverkskarta ingick i de flesta utbildningar som institutionerna ordnade själva. I dag har samtliga "projektinstitutioner" en utpräglad familjesyn. Samtliga arbetar aktivt med föräldrar och i vissa fall nätverket. Tre av institutionerna anger att de har regelbundna strukturerade familjesamtal, en av institutionerna har haft flera nätverksmöten, två av institutionerna har inrett speciella familjelägenheter där ungdomarnas föräldrar har möjlighet att bo. Två institutioner har ordnat resor med föräldrar, ungdomar och personal som de tänker fortsätta med.

Intervjuer med ungdomar och föräldrar visade att föräldrarnas inblandning i behandlingsarbetet gav viktiga resultat. Farhågor att föräldrar inte orkade eller att de inte var kapabla att komma till institutionerna besannades inte. Samtliga intervjuade ungdomars föräldrar har besökt institutionerna vid upprepade tillfällen. Flera ungdomar hade båda av sina föräldrar och andra anhöriga inblandade. Det verkade som om föräldrarnas inblandning blev förlösande både för ungdomar, föräldrar och behandlingspersonal. Farhågor att ungdomarna inte vill att föräldrarna deltar i behandlingen besannades inte heller. Samtliga utom två var positiva till att föräldrarna var med.

Familjearbetet har fått en grund att utvecklas ifrån. Det familjeterapeutiska synsättet är på väg att utvecklas och fortsatta utbildningsinsatser kan säkert höja kompetensen ytterligare. En av institutionerna säger att de kan tänka sig att någon ur personalgruppen utbildar sig vidare till familjeterapeut. På en annan institution är förutsättningarna givna, men metoden är under utveckling. Vilken terapeutisk modell man kommer att hitta, har ingen större betydelse. Det viktiga är att metoden är tillämpningsbar och används på ett professionellt sätt. FFT finns redan på en av SiS institutioner, även lösningsfokuserade modeller används i viss mån, mest inom LVM. Reflekterande team med systemisk terapi finns också på försök. Det gäller att ha modet att våga ta utmaningarna. (I Norge finns en tvåårig vidareutbildning i Famil-

jeterapi med speciell vikt på Institutionell familjebehandling, Statens senter for barne- og ungdomspsykiatri, Oslo.)

Föräldraträffar

När det gäller gemensamma träffar för föräldrar har institutionerna gett dem en andra grads prioritet. Föräldrautbildningar som de kallades i början, blev besvärliga tillställningar som krävde mycket förberedelse, stora personalresurser och var kostsam. Det fanns ingen klar struktur och ingen erfarenhet av att arbeta med föräldragrupper på institutionerna. Personalgruppen var rädd att "göra bort sig" och motivationen var låg. Även föräldraföreningarna var osäkra på deras roll i sammanhanget och kontakt mellan institutioner och föreningar var inte etablerad. Det visade sig när enskilda familjekontakter utvecklades, blev föräldraträffar inte lika besvärliga längre. Nu planeras föräldraträffar med någon typ av föräldrautbildning på minst två institutioner. Även andra institutioner använder föräldraträffar som komplement till det övriga familjearbetet. Det har framkommit i föräldraintervjuerna att föräldrarna uppskattade träffarna och ville ha mer av dem. Föräldrautbildning har blivit uppmärksammas och flera böcker och annat informationsmaterial har publicerats (PRIDE, 1998, Graff, 1997).

Institutionerna

Kontakt eller studiebesök mellan SiS institutioner var i början av 1995 inte vanligt förekommande enligt institutionspersonalen. Att ha en gemensam huvudman var något nytt och behandlingsassistenterna visste väldigt lite om varandras arbete. Detta framkom när institutionerna tillfrågades om sitt intresse av att delta i projektet. Tidpunkten för att starta ett projekt med flera institutioner samtidigt var gynnsamt, eftersom alla var beredda på förändringar i och med det nya huvudmannaskapet. Det ekonomiska klimatet var mera hoppfullt under 1995 än två år senare, då flera institutioner stängdes och besparingsåtgärder initierades. Att få ha kontakt med flera institutioner samtidigt var spännande, tyckte de tillfrågade.

Den positiva andan och nyfikenheten på institutionerna var inspirerande och hjälpte till att utveckla ett kreativt och flexibelt projektarbete. Eftersom institutionerna själva valde att delta och vara kvar under en tid på tre år, fanns det intresse för och viss erfarenhet av föräldraarbete. Institutionerna fick utveckla sina egna arbetsmetoder utifrån projektets syfte och målsättning. Projektet fick institutionschefernas stöd i början och några av dem blev senare väldigt engagerade och intresserade av projektets utveckling.

Svårigheterna

Några av de viktiga komponenterna för föräldraarbetets utveckling finner vi inom institutionernas struktur. När förändringar ingrep i kontinuiteten, påverkades projektarbetet. När Eknäs bytte institutionschef, när Skolhemmet i Perstorp bytte insti-

tutionschef, när Öveds skolhem strukturerades om och mer än halften av en kompetent personalgrupp slutade, när Vemyra skulle vidta besparingsåtgärder och avdelningen Björkhem skulle läggas ned, när Högantorp beslutade att lämna projektet påverkades projektets och därmed familjearbetets utveckling. I stort sett var det bara Brättegården och Fortunagården som behöll kontinuiteten i sin verksamhet under projektets gång. Även inriktningen i behandlingsarbetet förändrades på en av institutionerna. Eknäs påbörjade, efter att ha utbildat hela personalgruppen i nätverksarbete, en stor satsning på att införa kognitiv beteendeterapi i sitt behandlingsarbete. Det innebar en ny omfattande utbildningssatsning för hela personalgruppen och familje- och nätverksarbetet kom i skymundan.

Öveds skolhem som var en självständig institution (liksom Skolhemmet i Pers-
torp) när det anslöt sig till projektet, blev en avdelning under Råby ungdomshem 1996. Under 1997 genomgick Öved en omstrukturering som kraftigt reducerade personalstyrkan och hela Öveds framtid stod på spel. Nästan hälften av den gamla personalgruppen lämnade institutionen och nya medarbetare tillkom. Kompetensen inom föräldraarbetet utarmades och det bromsade institutionens planerade utvecklingsarbete. Det saknades en helhetssyn inom institutionernas behandlingsarbete, där man tar hänsyn till pågående eller avslutade utbildningsinsatser, utvecklingsprojekt och andra behandlingsinriktade insatser när man planerar strukturförändringar. Hur skall vi kunna se om kompetenshöjning och metodutveckling leder till positiva/negativa förändringar, bättre eller sämre behandlingsresultat om institutionen plötsligt ändrar inriktning eller halva personalstyrkan försvinner? Det är beklagligt att förändringar ofta sker "bakom låsta dörrar" utan hänsyn till eller kontakt med andra inblandade. Risker är att det bildas myter och spekulationer istället och att verkligheten förvrängs.

Vemyra är en institution som brottats med stora ekonomiska svårigheter. Avdelningen Björkhem hade en entusiastisk personalgrupp, men de levde under hotet av omfattande strukturförändringar. I slutet av projektet var avdelningsföreståndaren på väg ifrån institutionen och avdelningen skulle stängas vid årsskiftet 1998/99. Med Björkhem fanns det täta kontakter under hela projektiden. Det fanns många idéer om att bygga upp nätverk och samverkan mellan närsamhället och institutionen. Deras stora arrangemang med skolan-föreningarna-socialtjänsten borde följas upp, idéer med kamrattstödare likaså. Att vända sig utåt och öppna upp institutionen mot samhällets övriga resurser resulterade i att avdelningspersonalen bjöds in till att medverka i kommunens samverkansgrupp där man planerar förebyggande insatser. *Vore det inte en bra samarbetsmöjlighet mellan institutionsvården och den förebyggande vården/socialtjänsten att representanter från institutionerna deltar i samverkansgrupper?*

Skolhemmet i Perstorp hamnade i ett ogynnsamt läge när en gammal chefskonflikt påverkade klimatet på institutionen. När en ny bitr. institutionschef med ansvar för Skolhemmet tillträdde förändrades arbetsklimatet, men projektet hamnade fortfarande

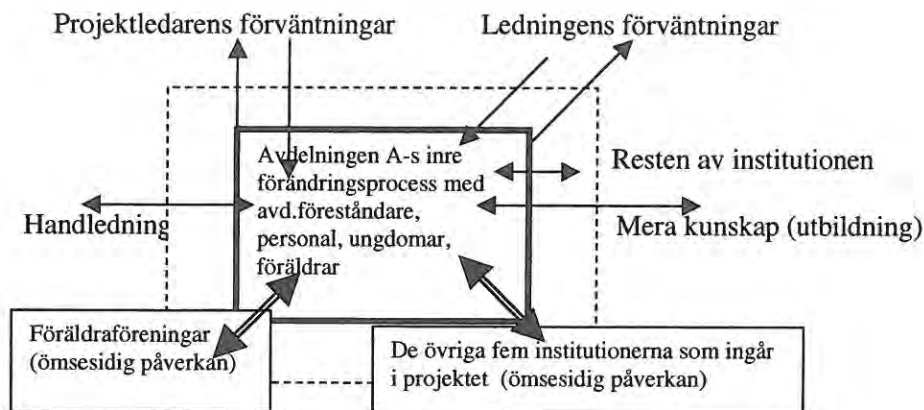
de lite i skymundan. Omfattande omstruktureringar tog personalgruppens tid och energi. Utbildning och metodutveckling försenades och kom igång så sent som under våren 1998. Det är i alla fall glädjande att den nu är i full gång och skall fortsätta. Utvecklingen av familjearbetet tog också ett stort steg under det tredje projektåret.

Institutioner som Brättgården och Fortunagården som hade personkontinuitet lyckades åstadkomma en jämn utveckling. Trygghet och gynnsamma förhållanden främjar kreativitet och ger en bra grogrund till personligt engagemang.

Det var väldigt tydligt under projektets gång hur de olika processerna satte sina spår i föräldraarbetet, i intresset för vidareutbildning, i intresset för att skapa kontakter utanför institutionen, i förhållandet mellan institutioner och föreningar. Att ta vara på varandras erfarenheter på institutionerna har visat sig vara en berikande erfarenhet. Kontakten mellan institutionerna i projektet var en viktig källa till nya idéer, och en möjlighet till bekräftelse. Familje- och nätverksarbetets metoder skapades delvis under återkommande diskussioner och erfarenhetsutbyten.

Studiebesök institutionerna emellan, gemensamma utbildningar, studiedagar blev viktiga ingredienser i projektets utvecklingsarbete. Ett projekt där flera institutioner och föreningar är sammankopplade runt ett gemensamt tema/idé är utvecklande på flera nivåer. Samarbetsförmågan utvecklas, behandlingspersonalen får inblick i andra institutioners arbete och de lär sig att respektera andra behandlingskulturer samt så kallade "amatörers" synsätt och ideologi. Föräldraföreningarna blev ofta en utmaning i den låsta institutionsvärlden.

Projektarbetet på en avdelning i ett interaktionistiskt perspektiv:

Förutom de övriga institutionerna och föreningarna i projektet, påverkades avdelningen av förväntningar från de andra avdelningarna på institutionen (utom när institutionen består enbart av en avdelning), från institutionsledningen, från projektleda-

ren, m fl. Därtill kom utbildning och handledning. Samtidigt pågick behandlingsarbetet för fullt med ungdomar, föräldrar och socialtjänstkontakter. Det visade sig att avdelningarna kände sig lite "utvalda" och det var viktigt vad de andra kollegerna på institutionen tyckte.

Projektansvariga

Det hade inte blivit något projekt utan projektansvariga på institutionerna. Samtliga hade en viss erfarenhet och vidareutbildning för att arbeta med föräldrar och nätverk. Från institutionerna var de flesta arbetsledare, från föreningarna var det föräldrar med erfarenhet av institutionsvård eller socialtjänst. När gruppen var samlad, fanns det en stark dynamik i rummet. Många idéer föddes under projektträffarna, man stärkte och uppmuntrade varandra och det fanns en kreativ nyskaparanda. Det verkade som om var och en behövde gruppen för att få bekräftelse samt diskutera motgångar och svårigheter i arbetet.

Projektträffarna var inga handledningstillfällen, träffarna hade mera en avrapporteringskaraktär. Det fanns ändå utrymme för diskussioner samt att ge synpunkter på svårigheter som någon brottades med på sin institution. Relationer mellan projektansvariga stärktes mera under planeringsträffarna. Det fanns många behandlingsideologiska diskussioner, nyfikenheten var stor, inte bara på varandra men också på varandras institutioner. Ibland kändes det som om projektet blev en anledning till att mötas, och det var också positivt. När projektansvariga både från institutionerna och föreningarna blev en grupp, blev de också samarbetspartners och stödpersoner till varandra. Vi lyfte fram konflikter i början som "ploppade" upp då och då mellan institutionerna och föreningarna. De bästa diskussionerna hade vi efter mötena. Planeringsträffarna utnyttjades maximalt, alla var entusiastiska och det hände sällan att någon uteblev.

Personalgruppens engagemang

Det visade sig under projektets gång att hela personalgruppen inte var lika involverad på institutionerna. Av olika skäl blev informationen på vissa avdelningar om projektet bristfällig, några kände sig utanför och föräldraprojektet blev något som vissa utvalda "sysslade" med. I sådana fall svalnade engagemanget och de projektansvariga fick kämpa hårt för att få igång familjearbetet.

Misstänksamhet som har funnits inför förändringar, byttes i de flesta fall under projektets gång till ett positivt ställningstagande för föräldraarbetet. Familje- och nätverksarbetet utvecklades bäst när hela personalgruppen var delaktig i arbetet med föräldrarna. Personalgrupper där engagemanget var stort, fick igång sin utbildning ganska omgående. I intervjuerna med behandlingsassistenterna framkommer att utbildning och åtföljande handledning var en bra kombination. Intresset för utbildning var stort på de flesta institutionerna. Brist på tid bromsade möjligheterna i några fall, eller om flera utbildningar pågick samtidigt.

Familjeterapeutisk kompetens hos behandlingspersonalen är önskvärd, men definitivt inget krav för att kunna bedriva grundläggande familje- och nätverksarbete på institutionerna. Det visade sig att behandlingsassistenterna med stöd av handledning och anpassad vidareutbildning i ämnet har klarat de löpande föräldra- och nätverkskontakterna utmärkt. När det gäller att leda familjesamtal, nätverksmöten, har de fått stöd av avdelningsföreståndare eller personal med familjeterapeutisk kompetens och erfarenhet. Huvudansvaret för familjearbetet har i de flesta fall legat på avdelningsföreståndaren eller annan behörig personal. Några av institutionerna har anställt familjeterapeuter som har huvudansvaret för familje- och nätverksarbetet. Det har visat sig vara sårbart vid deras frånvaro, sjukdom m.m. Dessutom känner sig den övriga personalgruppen utanför om information och samarbete inte fungerar tillfredställande.

Diskussioner om tidsbrist, bristande resurser, merarbete finns fortfarande, men var inte lika dominerande på slutet som i början. I början av projektet ifrågasattes ofta föräldrarnas förmåga att engagera sig i sina barn. Diskussioner om farhågor kring "olämpliga" föräldrar väckte mycket känslor, speciellt när föreningarna deltog. Mot slutet av projektet tyckte alla i projektgruppen att deras synsätt förändrades, attityderna till föräldrarna blev annorlunda, nämligen: ***"Det finns inga omöjliga föräldrar det gäller att hitta ett sätt att bemöta dem på."***

Det visade sig i föräldraintervjuerna att det var av stor betydelse att kunna få tala med personalen. Det gäller både det formella informativa och det informella spontana "pratet", där personalens lyssnarförmåga uppskattades speciellt. Det beklagades däremot att tiden var så begränsad till sådana kontakter. Det vore klokt om institutionerna planerade mer tid för föräldrasamtal och nätverkskontakter överhuvudtaget.

Vidareutbildning

Samtliga institutioner/avdelningar som deltog i projektet har genomgått kortare utbildningar i familjearbete/nätverksarbete. Det handlar om ca 100 behandlingsassistenter som har ökat sin kompetens i att kunna arbeta med familjer och nätverk. Den vanligaste utbildningsformen var en till två terminers utbildningar i familje- och nätverksarbete med fokus på kommunikationsteori, samtalsmetodik, bemötande, familjeterapeutiska grundteorier, att kunna hålla familjesamtal och nätverksmöten samt att kunna använda genogram och sociogram i behandlingsarbetet. Utbildningarna var uppdragsutbildningar, vilket innebär att innehållet var anpassat efter institutionens karaktär och personalens önskemål. Utbildaren var i de flesta fall kvar som handledare under eller efter utbildningen (Vemyra, Eknäs, Brättegården, Fortunagården).

I några fall (Öveds skolhem, Skolhemmet i Perstorp, Fortunagården, Brättegården) deltog några ur personalgruppen i externa utbildningar för att öka kompetensen i behandlingsarbetet. Dessa utbildningar var antingen redan påbörjade eller kom till under projektets gång. Några av dem hade anknytning till familjearbete (steg 1-utbildning, GSI familjeterapiutbildning, utbildning i FFT, gemensam nätverksutbild-

ning Ottarp, södra regionen). Skolhemmet i Perstorp påbörjade sin utbildning i familjearbete så sent som i maj 1998 och fortsätter nu på egen hand.

Det blev tydligt under projektets gång att kunskapsinhämtning om familjearbete och nätverksarbete skall vara en ständigt pågående process för att kvaliteten i behandlingsarbetet ska hållas på en hög nivå. Personalgruppen ska kunna känna sig säker och trygg i kontakten med anhöriga och ha ett professionellt förhållningssätt.Handledning av professionell handledare med familjeterapeutisk kompetens och erfarenhet av institutionsbehandling är att rekommendera. Vidareutbildning som skapas utifrån institutionens förutsättningar med hänsyn till behandlingstradition och målgrupp har varit mest uppskattad och efterfrågad. Det är förståeligt med tanke på den specifika arbetssituation som råder på de särskilda ungdomshemmen och LVM-hemmen. Tvångssituationer uppmärksammades särskilt och diskuterades eftersom föräldrarnas roll och föräldraansvar kan komma i kläm i sådana situationer och konflikter kan uppstå.

Personalomsättning

Personalomsättningen var störst på de institutioner där stora omstruktureringar, nedskärningar på grund av dålig ekonomi eller nedläggningshot förekommit. På Öved har ca 60% av personalen slutat, de flesta av dem med högre utbildning (socionom, utb. i familjeterapi). På Vemyra läggs avdelningen Björkhem ned vid årsskiftet 1998/99. Hotet om nedläggning har kommit och gått sedan 1997 och det påverkade starkt personalgruppen. Sjukskrivningar, med många vikarier, har successivt bidragit till att arbetsglädjen avtog. Fyra behandlingsassistenter räknar med att få vara kvar med ändrad tjänstgöring på en annan avdelning. Resten har fått gå. De personer som kommer att vara kvar på Vemyra, har fått lov att fortsätta med utvecklingen av familjearbetet.

På Eknäs accelererade oron 1996, när deras chef slutade. Många och långa sjukskrivningar, vikarier, flera som har slutat bidrog till att kontinuiteten i arbetet bromsades upp, speciellt på avdelningen Linden. Eknäs har också utvecklat ett nytt arbetsätt under de senaste två åren som har tagit mycket resurser i anspråk (KBT).

Personalomflyttningar har förekommit också på Brättegården avdelningen Ängen som fick ny avdelningsföreståndare under 1997, och Fortunagården vars projektansvariga fick tjänstledigt under 1998 (hon var kvar externt som projektansvarig på institutionen). Skolhemmet i Perstorp fick också ny föreståndare under 1996, men den omställningen medförde inga större förändringar inom personalgruppen. Projektansvarig byttes däremot i början av projektet.

Det visar att yttre omständigheter som strukturförändringar, ledningsförändringar, hot om nedläggning skapar turbulens som medför förändringar i personalgruppen. Den kompetens som har byggts upp inifrån, urholkas. De med högre utbildning söker sig ut, kunskapsutvecklingen som institutionen eller projektet satsat medel på försvinner från institutionen.

Extern information

Vi bestämde i projektgruppen att informera om projektarbetets intentioner till SiS samarbetspartners, i första hand socialtjänsten. Det var en viktig del i det externa informationsarbetet, eftersom vi ville se om det påverkade efterfrågan på placering. Det gjordes flera ansträngningar både genom direktkontakter och genom skriftlig information, men det verkade förgäves. Placeringssekreterare informerades särskilt. Informationen (det visade sig i intervjuerna med socialsekreterare) nådde inte fram till dem det gällde. Ingen av socialsekreterarna kände till projektet före placeringen. De fick ofta veta det i efterhand.

Frågan är: Vart tog informationen vägen? Var inte informationen viktig?

När vi såg att den typen av information var verkningslös bjöd institutionerna in socialtjänsten samt gick ut och informerade i sina närkommuner. Det visade bättre resultat, numera efterfrågas avdelningarna på grund av sitt familje- och nätverksarbete och flera kommuner vill ha eftervårdskontrakt med familjearbete (Eknäs, Brättegården, Öved, Vemyra), vilket är väldigt positivt.

Efterverkningar

Det har visat sig att intresset för familje- och nätverksarbete ökat avsevärt på institutionerna inom SiS. Nätverksgrupper har bildats inom den östra, västra och södra regionen för att diskutera kring temat. Det har också sökts pengar för flera utvecklingsprojekt och för gemensamma utbildningar (11 st) inom familje- och nätverksarbete inför 1999. Utbildningsinsatserna har ökat generellt, mest är det grundläggande utbildningar i familje- och nätverksarbete som institutionerna har sökt pengar för. Det pågår utbildning i familjearbete inom södra regionen med flera institutioner inblandade.

Enstaka institutioner har satsat på att utbilda eller anställa utbildade familjeterapeuter. Det är glädjande att institutionerna prioriterar familje- och nätverksarbetet, med tanke på dess betydelse för behandlingsresultatet och även det intresse som finns inom socialtjänsten. Hela vårdkedjan har uppmärksammat föräldrarnas och de anhörigas betydelse. Även om utvecklingen går tillbaka ibland (psykiatri och sjukvården har återigen infört diagnostiska tester och individinriktade metoder) kan vi inte bortse ifrån tidigare beprövad erfarenhet och resultat att familj och nätverk har en viktig roll i behandlingsarbetet.

Positivt och negativt i institutionernas familje- och nätverksarbete

De sammanlagda positiva och negativa erfarenheter om institutionens arbete som ungdomarna och föräldrarna beskriver är ett bra underlag till behandlingsarbetets fortsatta utveckling. Tar personalen föräldraarbetets vidareutveckling på allvar, är det viktigt att förstärka de positiva områden föräldrar och ungdomar uppskattar och samtidigt minska och försvaga negativa, störande, irriterande inslag.

Positivt från föräldrar:

tydlig kommunikation,
trevligt, respektfullt bemötande,
kontinuitet i personalkontakten,
känna trygghet och stöd på avdelningen,
få tillräckligt med tid att prata, vara lyhörd, inte läxa upp, inte fördöma,
kompetent personal, bra och tydlig behandlingsplanering,
vara delaktig i behandlingsplaneringen,
ordna gemensamma föräldraträffar, var inte rädd att engagera föräldrar, ställ krav.

Kritik från föräldrar:

bättre kommunikation mellan personalen, så att man får entydiga svar,
hjälp föräldrarna på traven,
ovissheten kring rymningar,
oro när personal slutar,
mer kontakt med syskonen.

Positivt från ungdomar:

lära sig att prata annorlunda,
lära sig att ta ansvar,
lyckas med något tex i skolarbetet, föreningsaktiviteter (idrott),
lära sig att lösa konflikter,
lära sig tvätta, städa,
personalen som bryr sig,
tydliga regler, rättvisa,
engagerade kontaktpersoner som man kan prata med,
lära sig att prata med sina föräldrar.

Kritik från ungdomar:

lova inte något ni inte kan fullfölja,
ibland vet inte personalen vilka regler som gäller,
fysisk gränssättning alltför vanlig,
det har försvunnit saker ur rummet,
för bråkigt, många ungdomar, stor grupp,
mycket "skitsnack" mellan eleverna.

Det framkommer tydligt i ungdoms- och föräldraintervjuerna att erfarenheterna och attityderna till föräldramedverkan är övervägande positiva, både från ungdomar och föräldrar. Det visar att samverkan med föräldrar är viktigt att prioritera om behandlingsarbetet vill uppnå förändringar även i ungdomens sammanhang. Någon typ av föräldrakontakter och nätverkskontakter har det förekommit hos samtliga inskrivna ungdomar. Det innebär att intentionerna att förverkliga projektets målsättning när det gäller anhörigas medverkan, lyckades på samtliga ungdomsinstitutioner.

Nätverksarbetet på LVM-sidan

Fortunagården lyckades enastående att utveckla sitt nätverksarbete. Det finns en målmedveten planering att gå vidare och hela institutionen är nu involverad. Metoden beskrivs utförligt i samband med presentationen av Fortunagården och det finns ett eget sammanställt informationshäfte. Det visade sig att nätverksarbete inom LVM-sidan ger nya möjligheter, speciellt om nätverksarbetet får en klar struktur, och personalen är säker och professionell i sin roll som nätverksledare. Fortunagården visade att det är fullt möjligt att arbeta med nätverk för missbrukande kvinnor samt att nätverket utger en viktig del i behandlingsarbetet.

Kvinnornas önskan att förbättra kontakten med barnen förtydligades och hade stor

betydelse. Det finns förhoppningar om att nätverksarbetet kring kvinnornas roll som mammor får betydelse i rehabiliteringen, inte enbart för dem men också för deras barn.

Erfarenheter av samarbetet med föräldraföreningarna

Vad representerade föräldraföreningarna egentligen?

Det var en nyhet att föräldraföreningarna har fått träda in i institutionsvärlden för att knyta kontakter med både behandlingspersonal, föräldrar och ungdomar. Tyvärr har bristfällig kunskap om varandras verksamhet, fördomar, brist i kontinuitet vid en förening, försenat och försvårat strävandena efter gott och fördjupat samarbete institutioner och föreningar emellan.

Det visade sig att det behövdes många diskussioner, förklaringar, personkännedom innan institutioner och föreningar accepterade varandras förhållningssätt, kunskap, erfarenhet och kunde dra nytta av varandras resurser. Ingen av institutionerna hade erfarenhet av föräldraföreningar tidigare konkret knutna till behandlingsarbetet. Att diskutera olika synsätt, förutsättningar och förhållningssätt var berikande för samtliga, speciellt med tanke på att föreningarna drevs övervägande av föräldrar som hade personlig erfarenhet av socialtjänstens olika insatser, inklusive institutionsvård.

Målsättningen var från början att föräldraföreningarnas medverkan i projektet skulle bidra med ytterligare kunskap och resurser för familjer, även efter institutionsvistelsen. Målsättningen var också att kontakten mellan institutioner och föreningar samt mellan föreningar och föräldrar blir bestående. När samarbetet efter det första året kom igång, anordnades flera träffar på institutionerna dit föreningsrepresentanter inbjöds. De fick träffa både ungdomar och föräldrar men också hela personalgrupper. Hasselas ledarutbildning uppskattades och var till nytta på flera institutioner. Hassela ville mest utbilda, medan FMN ville få kontakt med föräldrarna. Så blev det också, FMNs lokalföreningar har varit engagerade vid flera tillfällen på och utanför institutionerna.

Vem tar initiativet?

Föreningarnas önskemål från början var att det är institutionerna som tar initiativet till kontakter med dem. De ville bli ditbjudna, ditkallade vid behov och veta konkret vad som förväntades av dem. Detta visade sig vara en svårhanterlig metod och ledde till formella och stela möten. Deras medverkan var inte förankrad i institutionernas kultur och det fanns misstänksamhet från båda håll. Dessutom var det oklart vad föreningarna kunde bidra med. Det var planeringsträffarna som löste upp knuten, när man lärde känna varandra närmare, när man fick tillfälle till att jämföra behandlingsideologi, människosyn och förhållningssätt. När föreningens representant blev en sympatisk person, försvann misstänksamheten. Det var likadant från det andra hållet. Utifrån den erfarenheten kom givande diskussioner igång och det upptäcktes likheter i hur vi bemöter ungdomar, föräldrar och annat nätverk.

Att kunna ta del av varandras erfarenheter

Det var nyttigt för både föreningar och institutionspersonal att ta del av varandras synsätt, förhållningssätt och kunskap samt kunna blicka utanför det professionella fältet. Det tog tre år att bygga upp en acceptans för varandra. Det finns åtskilligt kvar, tyvärr handlar samarbete ofta om personkontakter. Konflikter om positioner inom föreningar när det saknades karismatiska ledare, verkade vara ett problem. De kommer säkert inte att hålla med om det, men det märks direkt när en organisation är i otakt.

Det institutionerna och föreningarna prövade på under projektets gång, vore värt att fortsätta, men med större mod, kontinuitet och struktur. Information till föräldrar och ungdomar måste vara tydligare, eftersom föräldrarna bara i fyra fall uppger att de tänker fortsätta kontakten med någon förening. Nu vet institutionerna att föreningarnas resurser finns, och de kan prata med varandra om önskemål och idéer. Det är ändå föräldrar och ungdomar som väljer eller förkastar idéerna. Vill institutionspersonalen att föreningsrepresentanter ska få plats i eftervården, kommer detta att ske om båda är lika angelägna. Vill föreningarna engagera sig i ett samarbete så kommer de säkert att få tillfälle till det. Det gäller att vara flexibel, öppen, lyhörd m.m. från båda håll.

När det gäller projektets intentioner att utveckla samarbete mellan institutioner och föreningar har det i de flesta fall lyckats. Frågan är om det kommer att bestå. När det däremot gäller att utveckla kontakter med föräldrar och fortsätta även efter institutionsvistelsen, har det inte lyckats så bra. Det påbörjades i viss mån när t.ex. Vemys ordnade sina stora sammankomster i Sollefteå och Hassela utbildade "kamrattstödare". Det gäller att våga gå utanför de välkända ramarna. Det är möjligt att tiden var för kort och att broarna mellan den professionella och den ideella verksamheten fortfarande är för bräckliga.

Del 6

Förslag till modell

Institutionsbaserat Familjeterapeutiskt Förändringsarbete

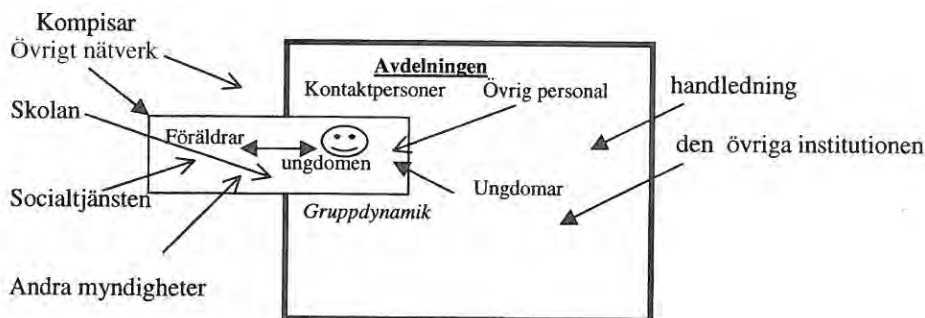
Utifrån erfarenheter i projektet har vi uppmärksammat att positiva attityder till föräldrar och anhöriga samt intresse och nyfikenhet för nya utmaningar både hos personalgruppen och ledningen är viktiga förutsättningar i utvecklandet av familje- och nätverksarbete på institutionerna. Det finns olika sätt att strukturera föräldra- och nätverksarbetet i praktiken, det har bl a institutionerna i projektet visat. Det generella är det systemteoretiska synsättet, d v s att ungdomen/klienten ses i sitt sammanhang av familj och övrig nätverk och att behandlingen tar hänsyn till detta.

Det systemteoretiska synsättets teoretiska förklaringsmodeller har skapat en gemensam plattform för institutionerna och även ett gemensamt språk för att kunna tolka och analysera processer. Det är av stor betydelse att förstå vad vi pratar om. Att hitta det gemensamma professionella språket är en viktig uppgift.

Inom ett institutionellt familjearbete är samspelet mellan familjen och behandlingspersonalen ständigt pågående och en viktig källa för information. I och med att ungdomen bor på institutionen, påverkas han av pågående processer på avdelningen och genom honom påverkas hans familj. De i sin tur påverkar honom och detta ständiga samspel gestaltar sig i olika allianser och koalitioner medan ungdomen är kvar på institutionen. Därför är roll och ansvarsfördelning mellan personalen av stor betydelse för att ge föräldrarbetet en klar struktur och för att minimera manipulativa processer.

Familjearbete på institutioner bedrivs i ett ständigt pågående interaktionistiskt kretslopp.

Nedan presenteras ett förslag till arbetsmodell utifrån av projektet utarbetade arbetsmodeller på de särskilda ungdomshemmen.

Familjearbetets syfte

Att tillsammans med ungdomen och föräldrarna/föräldraersättare arbeta fram en bestående förändring i familjen samt skapa förutsättningar till bättre livskvalitet för ungdomen och hans/hennes närstående.

Delmål

Bör sättas utifrån ungdomens och de anhörigas specifika livssituation, svårigheter, egna önskemål, andras önskemål, tex upphöra med kriminalitet, sluta missbruka, gå i skolan mm.

Kontaktskapande

Om det är möjligt, sker den första kontakten innan ungdomens inskrivning.

Viktiga delar är:

- det första bemötandet
- bemötande överhuvudtaget från samtlig personal
- presentationen av institutionen, personalgruppen, arbetsmodellen, reglerna

Relationsskapande

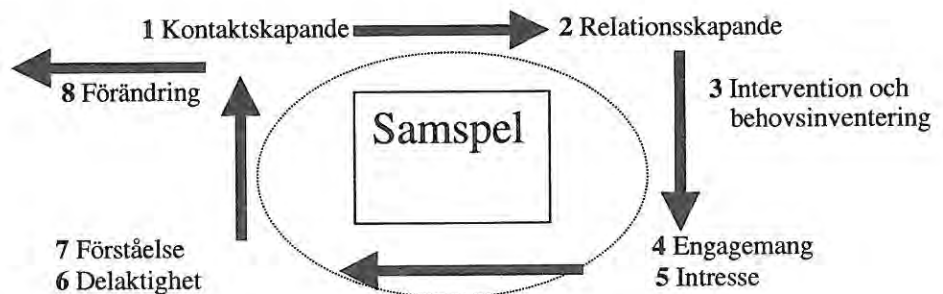
Bra kontakt är en förutsättning till god relation.

För att bygga upp en god relation är det viktigt att:

- visa engagemang
- empatisk förmåga
- tydlig kommunikation
- skapa trygghet
- ärlighet
- kontinuitet i kontakten
- visa intresse

Genom god kontakt och bra relation till ungdomar och deras föräldrar blir förutsättningarna bättre att föräldrarna/nätverket engagerar sig i och intresserar sig för behandlingsarbetet och oss som behandlare. Vi blir lyssnade till och även ungdomen engageras i processen. Genom föräldrarnas mandat accepteras vi av ungdomen och hans deltagande i förändringsarbetet sanktioneras av den övriga familjen.

Modellen kan illustreras på följande sätt:

Familjesamtal

Under institutionsvistelsen bör regelbundna familjesamtal planeras. Samtalen planeras utifrån institutionens förutsättningar och önskemål tillsammans med familjen. Familjesamtalen grundar sig på systemteoretiska familjeterapeutiska begrepp. Strukturen kring familjesamtalen kan utformas på olika sätt, beroende på institutionens kunskap och erfarenhet. Man kan använda och utveckla beprövad erfarenhet och relevanta terapeutiska modeller. Gemensamma föräldraträffar och temakvällar, gemensamma utflykter och resor med ungdomar, föräldrar och personal samt föräldraboende är viktiga komplement till familjesamtalen i ett institutionellt familjearbete.

Denna metodbeskrivning är en efterkonstruktion utifrån institutionernas beskrivningar, erfarenheter och de arbetsmodeller som har visat sig vara mest relevanta i arbetet med föräldrar och nätverk på de särskilda ungdomshemmen.

Egna reflektioner

Att vara projektledare är ingen lätt uppgift. Det är tur att man inte känner till alla svårigheterna i början. Det man kan vara beredd på är utmaningarna, de är projektets drivkrafter. Ett utvecklingsprojekt formas i en dialektisk process och förhoppningsvis fortsätter utvecklingen även efter projekttidens slut. Jag kan säga att jag kände mig behövd och uppskattad som projektledare. Det var viktigt att någon höll ihop och administrerade projektet och att familje- och nätverksarbetets centrala roll i behandlingen lyftes fram. Utan mina tidigare erfarenheter av familjebehandling hade min roll varit svår. Med de erfarenheter som finns i dag om projektarbetet, hade jag kanske varit mer lyhörd gentemot institutionerna från början. Det var svårt att veta vilka institutioner som behövde mest uppmärksamhet.

Föräldraprojektet levde på olika nivåer. Förändringarna pågick samtidigt både i personalgrupperna, i ungdomsgrupperna och i föräldragrupperna. Gruppen projektansvariga hade sin egen förändringsprocess. Eftersom projektet startades utanför institutionerna, uppstod emellanåt en viss förvirring när institutionens egen målsättning krockade med projektets. Institutionscheferna hade sin verksamhet att ta hand om och de hade också det ekonomiska ansvaret för verksamheten. Projektet hade vissa ekonomiska resurser men långt ifrån tillräckliga. Ibland glömde jag att projektet bara var en liten del av den totala institutionsverksamheten. Det borde ha förts en dialog om prioriteringarna med institutionscheferna. Självklart var projektet för mig en central fråga och jag trodde det var så även för många andra. Jag har förstått nu att allt behöver ta sin tid och saker och ting måste mogna. Ibland hade jag för bråttom. Förutsättningarna förändrades hela tiden. Det var också en utmaning.

Att de deltagande avdelningarna lyckades så bra med familje- och nätverksarbetets utveckling, berodde delvis på att de såg direkta resultat i ungdomsgruppen samt fick gensvar från föräldrarna. Kompetensutveckling och nya kunskaper satte sina

spår i behandlingspersonalens attityder till familjearbetet. Familjearbetet fick en mera realistisk och användbar plats i behandlingen.

Går det att förena familjearbete med andra behandlingsmetoder? Man kan självklart ha ett överordnat familjeterapeutiskt synsätt, det finns kvar även om man tar in andra metoder i behandlingsarbetet. En igångsatt förändringsprocess bör fortsätta även om andra metoder anses vara viktigare just då.Handledning är en förutsättning för att personalgruppen skall kunna integrera arbetssättet och vidareutveckla arbetsmodellerna. Det är viktigt att tillföra mer kunskap och inspiration till familjearbetet, så att kunskapen inte utarmas när text personal slutar och nya tillträder. Även de som är kvar behöver förnya sig. Det samarbete som påbörjades mellan institutionerna visade sig vara en bra inspirationskälla till nya idéer.

Kan föräldrar och professionella "hjälpare" i samarbete förhindra att fler ungdomar dras in eller återigen hamnar i missbruk, kriminalitet och annat asocialt beteende?

Föräldraföreningarnas medverkan var ett ovanligt inslag i institutionernas verksamhet. Det väckte mycket känslor på båda håll. Jag undrade ofta varför känslorna var så starka. Självklart hade föreningarna och behandlingspersonalen helt olika förutsättningar och roller inför föräldrarna. Tiden var för kort att lära känna varandra och våga lita på varandras speciella kompetens. Vi har i alla fall sått ett frö.

Det har hänt väldigt mycket under de här tre åren. Jag försökte återge de viktigaste processerna som kan bli både lärorika och utvecklande för framtiden. Det var oerhört spännande tre år som har gett mycket ny kunskap och erfarenhet. Jag vill avsluta med några ord från den norska socialantropologen Thomas Hylland Eriksen:

"De flesta människor i världen har haft föräldrar och ett barndomshem, och de flesta bär förmodligen ömma och starka känslor inför sina barndomsminnen ... deras föräldrar var inte några föräldrar vilka som helst ..., och att både hemorten och barndomsminnena var speciella till sitt väsen." (Historia Myt och Identitet, sid. 56.)

Litteraturlista

- Allmänna Barnhuset: *Att tillvarata föräldrakraft*, 1986.
- Anderssen: *Reflekterande processer*, Mareld, 1994.
- Andersen H.: *Vetenskapsteori och metodlära*, Studentlitteratur, 1994.
- Andersson & Goolishian: *Från påverkan till medverkan*, Mareld, 1992.
- Andolfi & Haber: *Please help me with this Family*, Brunner/Mazel, 1994.
- Angel & Hjern: *Att möta flyktingbarn och deras familjer*, Studentlitteratur, 1992.
- Antonovsky: *Hälsans mysterium*, Natur och Kultur, 1996.
- Bateson: *Ande och Natur*, Symposion AB, 1995.
- Bateson: *Mönstret som förbinder*, Mareld, 1998.
- Berglund: *Salvador Minuchin föreläser för svenska familjeterapeuter*, Socionomen 5, 1996.
- Böszörményi-Nagy & Krasner: *Between Give and Take*, Brunnel/Mazel Publishers, New York, 1986.
- Cederblad, Hansson m.fl.: *Salutogen miljöterapi i teori och praktik*, Forskning om barn och familj nr 7 1996, Lunds universitet.
- Claezon: *Mot alla odds*, Mareld, 1996.
- Colnerud: *Etiska konflikter inom tvångsvården*, SiS rapport nr 3, 1997.
- Corneau: *Frånvarande fäder förlorade söner*, CJP Centrum för Jungiansk Psykologi AB, 1995.
- Delegationen för social forskning: *Forskning om missbrukare och vården, särskilt tvångsvården*, 1990.
- Ekholm & Fransson: *Praktisk intervjueteknik*, Norstedts, 1994.
- Engquist: *Om konsten att samtala*, Rabén Prisma, 1996.
- Evenshaug & Hallen: *Barn- och ungdomspsykologi*, Studentlitteratur, 1992.
- Fischman: *A Matter of Power? Drawing the line between therapy and social control*, Networker, jan./febr. 1990.
- Friday: *Ungdomskriminalitet i Sverige*, Magyar Jog, 1994/7.
- Furman & Ahola: *Lösningssnack*, Mareld, 1993.
- Gerdner: *Compulsory treatment for alcohol use disorders*, Lunds universitet, 1998.
- Gordon & Hirschorn: *The Cross-Cultural Relevans of Family-Collective Psychoterapi*, Family Therapy World Conference, 1994.
- Graff: *Bättre föräldraskap*, Johansson & Skyttmo förlag, 1996.
- Haley: *Att flytta hemifrån. Familjeterapi med störda ungdomar*, Natur och Kultur, 1982.
- Haley: *Familjeterapi – hur man löser problem*, Natur och Kultur, 1979.
- Haley: *Jay Haley on Milton H. Erickson*, Brunner/Mazel, 1993.
- Hansson, Sarnecki m.fl.: *Vård av ungdomar med sociala problem – en forskningsöversikt*, Liber Utbildning, 1996.
- Hansson & Sundelin: *Familjeterapi*, Studentlitteratur, 1995.
- Havnesköld & Mothander: *Utvecklingspsykologi*, Liber utbildning, 1995.
- Hessle M. & Levin: *Korttidsbehandling av traumatiserade flyktingbarn – en offensiv strategi*, Socialmedicinsk tidskrift nr 9, 1995.
- Hessle S.: *Samtal med B*, Mareld, 1997.
- Hessle S.: *Sociala nätverk i kris, utveckling och fördjupning*, 1995.
- Hessle S. m.fl.: *Utvärdering av Barnbyn Skå*, Konferenskompendium, 1997.

- Hjern: *Diagnostik och behandling av traumatiserade flyktingar*, Studentlitteratur, 1994.
- Hylland Eriksen: *Historia Myt och identitet*, Bonnier Alba. Essä, 1996.
- Janssen: *Skratta med Gud*, Wahlström & Widstrand, 1995.
- Kim Berg: *Familjebehandling*, Mareld, 1994.
- Klefbeck, & Ogden: *Barn och nätverk*, Liber utbildning, 1995.
- Korman & Söderquist: *Snacka om mirakel*, Mareld, 1994.
- Levin: *Ungdomar i tvångsvård*, SiS rapport nr 2, 1997.
- Linnéer-Axelsson & Thylefors: *Psykosocialt behandlingsarbete*, Natur och Kultur, 1994.
- Lundh, Montgomery & Waern: *Kognitiv psykologi*, Studentlitteratur, 1992.
- Lundsby, Sandell, Ferm m.fl.: *Familjeterapins grunder*, Natur och Kultur, 1992.
- Madanes: *Strategic Family Therapy*, Jossey-Bass Publishers. San Francisco, 1981.
- Martens: *Stockholmsprojektet*, 1992.
- Minutchin: *Familjer i terapi*, Wahlström & Widstrand, 1977.
- Minutchin: *Hela familjen*, Natur och Kultur, 1995.
- Minutchin & Fischman: *Livets dans*, Wahlström & Widstrand, 1990.
- Napier & Whitaker: *Familjen i smältdegeln*, Wahlström & Widstrand, 1979.
- Perris: *Kognitiv terapi i teori och praktik*, Natur och Kultur, 1996.
- Piltz & Gustavsdottir: *Den osynliga familjen*, Ask och Embla, 1995.
- Raundalen: *Empati och aggression – Om det viktigaste i barnuppföstran*, Studentlitteratur, 1996.
- Rojas: *Sveriges oälskade barn*, Brombergs, 1995.
- Runfors & Wrangsjö: *Familjemönster*, Natur och Kultur, 1994.
- Salzberger & Wittenberg: *Psykoanalytiskt tänkande och socialt behandlingsarbete*, Wahlström & Widstrand, 1990.
- Sandell: *Psykosocialt förändringsarbete*, Liber, 1988.
- Sarnecki: *Skolan och brottsligheten*, Carlssons, 1993.
- Schedin: *Ungdomsutveckling och psykoterapi*, Natur och Kultur, 1987.
- Schöjdt & Egeland: *Från systemteori till familjeterapi*, Studentlitteratur, 1989.
- Seikkula: *Öppna samtal*, Mareld, 1996.
- Skolkommitténs utgåvor: *Där man inte har inflytande har man inget ansvar, Föräldrar i självförvaltande skolor*, 1996.
- Stiwne, Ahlin, m.fl.: *Perspektiv på handledning*, Natur och Kultur, 1993.
- Tomm: *Systemisk intervjumetodik*, Mareld, 1989.
- Tännsjö: *Tvång i vården*, Thales, 1994.
- Wallén: *Vetenskapsteori och forskningsmetodik*, Studentlitteratur, 1996.
- Watzlawick, Beavin Bavelas & Jackson: *Pragmatics of Human Communication*, W.W. Norton & Company, New York, 1962.
- Watzlawick, Weakland & Fish: *Förändring – att ställa och lösa problem*, Natur och Kultur, 1978.
- White: *Nya vägar inom den systemiska terapin*, Mareld, 1995.
- White & Epston: *Narrative Means to Therapeutic Ends*, W.W. Norton & Co, 1990.
- Wrangsjö: *Tampas med tonåringar*, Natur och Kultur, 1995.

Tidigare utgivna rapporter i serien "SiS följer upp och utvecklar"

- 1/98 Rällsögården – 40 års verksamhet vid ett behandlingshem för vuxna missbrukare. (Kerstin Möller, Arne Gerdner, Anita Oscarsson)
- 2/98 Bli sedd, välja väg och förändras. Utvärdering av utredningsarbetet vid Villa Ljungbacken – en ungdomsinstitution inom SiS.
(Göran Sandell, Jeanette Olsson)
- 3/98 Årsrapport DOK 96. Personer inskrivna vid LVM-institutioner under 1996 – bakgrund, livssituation och vårdbehov
- 1/99 Årsrapport DOK 97. Personer inskrivna vid LVM-institutioner under 1997 – bakgrund, livssituation och vårdbehov

